

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SİVİL TOPLUMUN ROLÜ VE
İŞLEVİ: GREENPEACE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kerem BAYSOYU

Niğde
Eylül, 2018

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SİVİL TOPLUMUN ROLÜ VE İŞLEVİ:
GREENPEACE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kerem BAYSOYU

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Yasin ATLIOĞLU
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ragıp YILMAZ
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YILDIRIM

Niğde
Eylül, 2018

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SİVİL TOPLUMUN ROLÜ VE İŞLEVİ: GREENPEACE ÖRNEĞİ” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım .../.../...

Kerem

BAYSOYU

ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Yasin ATLIOĞLU danışmanlığında Kerem BAYSOYU tarafından hazırlanan “Küreselleşen Dünyada Sivil Toplumun Rolü ve İşlevi: Greenpeace Örneği” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 11/09/2018

JÜRİ :

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Yasin ATLIOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ragıp YILMAZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YILDIRIM

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Hünkar GÜLER
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tarihin ilk çağlarından günümüze “sivil toplum” ve “sivil toplum örgütü” kavramları üzerinde söz söyleyenler kısmen içinde yaşadıkları dönemin etkisi altında kısmen de kendinden önce bu konuda belirtilen düşünceler doğrultusunda bu kavramları tanımlama uğraşı içine girmiştir. Kuşkusuz 1789 Fransız Devrimi ile birlikte özgürlükçü düşüncelerin yaygınlaşması ve İngiliz Sanayi Devrimi ile küresel alana yayılan iktisadî faaliyetler, liberal düşünceye dayalı siyasî ve iktisadî yapılarla birlikte bu kavramların da yeni bir mana kazanmasına giden yolu açmıştır. Böylece 19. yüzyıldan sonra ulus devlet bağlamında sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşları siyaset bilimi içerisinde giderek artan bir öneme sahip olmuştur.

20. yüzyıl boyunca gelişim hızı daha da artan sivil toplum, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel olarak küreselleşmesi ve 1980’lerle birlikte küreselleşmenin yeni bir boyuta ulaşmasıyla bir yandan devletlerin karar alma mekanizmalarının bir parçası haline gelirken diğer yandan da uluslararasılaşmaya başlamıştır. Uluslararasılaşmış sivil toplum, sadece ulus devletlerin kendi egemenlik alanındaki ilişkilerin analiz edilmesinde değil ayrıca devletlerarası ilişkilerin şekillenmesinde de anahtar kavramlardan biri olmuştur. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının geçirdiği hızlı dönüşüm, faaliyetlerinin niteliği, faaliyet alanları, örgütlenme biçimleri, finansal kaynakları, bağımsızlığı ve dünya siyasetine etki etme dereceleri yeni bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu tartışmaları en açık biçimde görebileceğimiz uluslararasılaşmış sivil toplum örgütlerine en iyi örneklerden biri, 1970’lerde ortaya çıkan ve çevre sorunlarını kendine faaliyet alanı olarak gören Greenpeace (Yeşil Barış) adlı örgüttür. Çalışmamızda sivil toplum kavramının 19. yüzyıldan günümüze geçirdiği dönüşüm bağlamında küreselleşmiş bir dünyada Greenpeace gibi bir sivil toplum örgütünün nasıl ortaya çıktığı, örgütsel yapısı, faaliyetleri, ulus-devletlerle ilişkileri ve faaliyetlerinin dünya siyaseti açısından ortaya çıkardığı sonuçlar ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını benden esirgemeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Yasin Atlıoğlu’na teşekkürlerimi sunduktan sonra, tez yazım sürecinde

desteklerini benden esirgemeyen ve hep yanımda olan annem Neşe Baysoyu ve babam Kurtuluş Baysoyu ile birlikte eşim Meltem Baysoyu ile kızım Beren ve oğlum Çınar'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kerem BAYSOYU

Niğde 2018

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SİVİL TOPLUMUN ROLÜ VE İŞLEVİ: GREENPEACE ÖRNEĞİ

BAYSOYU, Kerem

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yasin ATLIOĞLU

Haziran 2018, 158 Sayfa

Sivil toplumun ortaya çıkması, devlet alanını etkilemesi, sivil alanda belirlenen ihtiyaçların devletin düzenlemelerinde kendini bulabilmesi uzun ve karmaşık bir tarihsel sürecin ürünüdür. Tarihsel süreç içinde toplumsal sorunların değişmesi devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkide tarafların rollerinin de farklılaşmasına yol açmıştır. Özellikle ilk çağlardan itibaren ticaret ile uğraşan kesim, devlet politikalarının sınırlandırıcı olması nedeni ile giderek devlet yönetimini eleştirmeye başlamış ve devletin yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Tüm bu gelişmeler ve küreselleşme süreci ile birlikte devlet ve sivil toplum ilişkileri dönüşüm geçirmiş ve sivil toplum örgütleri ile devlet yönetimleri denetim altına alınmak istenmiştir.

1970'li yıllardan sonra iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile birlikte dünya sınırların kalktığı küresel köy halini almıştır. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte ulus devlet anlayışı giderek zayıflamış, neo-liberal politikalar işlerlik kazanmış ve sivil toplum kuruluşlarının sayısı giderek artmıştır. Bu gelişmeler yönetim anlayışını da etkilemiş ve yönetimden, katılımcılığın esas alındığı çok aktörlü yönetişime geçiş başlamıştır. Bu noktada üçüncü sektör olarak devlet ve özel sektör arasında köprü görevi alan sivil toplum kuruluşları hemen hemen her alanda aktif rol oynamaya ve önemli bir aktör olmaya başlamıştır.

Dünyada Sanayi Devrimi sonrasında çevre sorunlarının giderek artması, bu sorunlarla mücadele etme gereğini beraberinde getirmiştir. Sanayi Devrimi'nin yarattığı olumsuz etkilere tepki olarak, ilk çevre hareketleri 19. yüzyılda korumacı hareketler olarak ortaya çıkmıştır. 1971 yılında, dünyanın çevre suçlarıyla mücadele eden en büyük sivil toplum örgütü olan Greenpeace kurulmuştur. Bu çalışmada sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının geçirmiş olduğu değişim ortaya konularak, gelişen teknoloji ve küreselleşmenin de etkisi ile artan çevre sorunları karşısında

Greenpeace'in faaliyetleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Küreselleşme, Sivil Toplum Örgütleri, Çevre Sorunları, Greenpeace

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE ROLE AND FUNCTION OF CIVIL SOCIETY IN A GLOBALIZING WORLD: THE CASE OF GREENPEACE

**Department of Public Administration
Supervisor: Dr. Lecturer Yasin ATLIOĞLU**

June, 2018, 158 Pages

The emergence of civil society, its impact on the state, the inclusion of their needs in the state's regulations are the outcomes of a long and complex historical process. In the historical process, the changing social problems lead to the diversification of roles between the state and the civil society. Especially, from the earliest times, the dealing with trade has begun to criticize the state administration with the grounds that state policies are restrictive and argues that the authorities of the state should be limited. Along with all these developments and globalization process, state and civil society relations have transformed and civil society organizations and state governments have been under control.

After the 1970s, with the developments in communication and technology, the world became a global village where the borders are left. With the disintegration of the Soviet Union in the 1990s, the understanding of the nation-state became weaker, the neoliberal policies became operative and the number of non-governmental organizations (NGOs) increased steadily. These developments also affected the management approach and the transition from management to multi-actor governance on which participation was based. At this point, NGOs which act as a bridge between the state and the private sector as the third sector, play an active role in almost every field and become an important actor.

After Industrialization Revolution in the world, the increase of environmental problems has brought the necessity of struggling with these problems. In reaction to negative effects of Industrialization Revolution, the first environmentalist movements have emerged in 19th century as protectionist movements. In year 1971, Greenpeace, the largest NGO of the world struggling with environmental crimes, has been established. In this study, Greenpeace's activities will be dealt with in the face of increasing environmental problems caused by the impact of developing technology

and globalization, by revealing the change that civil society and non-governmental organizations have undergone.

Key Words: Civil society, globalization, non-governmental organizations (NGOs), environmental problems, Greenpeace

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	İ
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. SİVİL TOPLUM KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI	7
1.1.1. Sivil Toplum Nedir?	7
1.1.2. Sivil Toplum Üzerine Tartışmalar	21
1.1.3. Modern Sivil Toplum Anlayışı ve Temel Yaklaşımlar	32
1.2. 1945 SONRASI SİVİL TOPLUM KURUMLARI.....	37
1.2.1. Sivil Toplum Kurumlarının Türleri-Sınıflandırılması	40
1.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Ulusal /Uluslararası Düzeydeki Artan Önemi.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE SİVİL TOPLUM ÜZERİNE ETKİLERİ

2.1. Küreselleşme Süreci	55
2.1.1. Küreselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı	55
2.1.2. Küreselleşmenin Etkilediği Alanlar	85
2.2. Küreselleşmenin Sivil Toplum Üzerine Etkisi.....	103
2.1.1. Küreselleşme-Neo Liberal Yaklaşım ve Sivil Toplum.....	103
2.2.2. 1990'larda Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşme Sürecinde STK'ların	

Yükselişi	107
-----------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA ULUSLARARASI BİR SİVİL TOPLUM

KURUMU OLARAK GREENPEACE

3.1. GREENPEACE.....	110
3.1.1. Greenpeace'in Ortaya Çıkışı ve Amacı	110
3.1.2. Greenpeace'in Örgütsel Yapısı ve Faaliyetleri	118
3.2. GREENPEACE'İN ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ ROLÜ VE DEVLETLER İLE OLAN İLİŞKİLERİ.....	122
3.2.1. Greenpeace'in Uluslararası Sistemdeki Rolü	122
3.2.2. Greenpeace'in Devletler ile Olan İlişkileri	123
3.2.2.1. Greenpeace'in Süper Güçler (ABD-Rusya) ile İlişkileri.....	124
3.2.2.2. Greenpeace'in Akdeniz Ülkeleri İle İlişkisi	130
SONUÇ	144
KAYNAKÇA.....	152
ÖZGEÇMİŞ	158

KISALTMALAR

- AB : Avrupa Birliği
- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
- AMAP : Arktik Gözlem Programı
- BM : Birleşmiş Milletler
- FIFA : Uluslararası Futbol Federasyonu
- GATS : Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
- GATT : Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
- GDO : Genetiği Değiştirilmiş Organizma
- GES : Güneş Enerjisi Sistemi
- GONGO : Hükümet Doğrultusunda hareket Eden Kuruluş
- GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- HES : Hidroelektrik Santrali
- ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü
- IMF : Uluslararası Para Fonu
- MAI : Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
- NASA: Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
- NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
- NGO : Non-Govermental Organization
- OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- PETKİM : PETKİM Petrokimya Holding A.Ş
- PVC : Poli Vinil Clorür
- ROSATOM : Rus Devlet Nükleer Enerji Şirketi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluğu

UEFA: Avrupa Futbol Federasyonları Birliği

UN-NGLS: Birleğuğu Milletler Sivil Toplum İrtibat Servisi

WTO : Dũnya Ticaret Örgũtũ

WWF : Dũnya Doğayı Koruma Vakfı

GİRİŞ

İnsanoğlu için tarih boyunca varlığını sürdürebilme ve yaşam şartlarını daha iyi hale getirme adına birlikte hareket etme, işbirliği yapma ve bu yolla bir topluluk oluşturma ihtiyacı her zaman öncelikli bir konu olmuştur. İnsanlar, yaşadıkları yerlerdeki çevresel şartları kendi çıkarlarını geliştirmek için keşfetmeye uğraşmış ve onlara hâkim olma arzu duymuştur. İnsanların güvenlik, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılama güdüsü ve insanın doğası gereği sosyal bir varlık olması, onları çevreyle iletişim kurmaya ve çevredeki diğer insanlarla etkileşim içinde olmaya zorlamıştır. Tabii insanların varlıklarını sürdürmek için içinde yaşadıkları toplum ile birlikte işbirliği yaparak ortak düşmana karşı kolektif savunma ve kolektif bir üretim biçimi geliştirmeye çalıştıkları aşikârdır. Nitekim bu amaçlar doğrultusunda insanların ortaya koydukları iletişim ve işbirliği çabalarının bir yönüyle küreselleşmenin ilk adımları olarak görülmesi de mümkündür. Dolayısıyla insanların ve toplumların tarih boyunca sahip oldukları deneyimler küreselleşme olgusunun insanın var olduğu ilk günden günümüze kadar uzanan uzun bir süreç olduğunu düşündürmektedir.

Bunun yanında gerek sivil toplum kavramının gerekse küreselleşme olgusunun egemenliği ve sınırları belli olan modern devletin ortaya çıkış süreciyle doğrudan ilişkili olduğu aşikârdır. Avrupa’da Reform ve Rönesans hareketleri ile gelişen insan merkezli düşünce yapısı Aydınlanma döneminde açıkça toplumun ve devletin yeniden şekillenmesinde etkili olmuş ve Orta Çağ’daki dine dayalı geleneksel siyaset anlayışının ve devlet yapılarını tasfiyesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca bunlara paralel olarak Coğrafi Keşiflerin sonucu devletler arasındaki ticari ve iktisadi ilişkilerin dünyanın her yerine yayılmaya başlaması devletler ve insanlar arasında yeni ve küresel olarak kabul edebileceğimiz ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Orta Çağ’da siyaseti, iktisadi ve sosyal sistemi kendi kontrolü altında tutan feodal güçlerin (asiller ve din adamları) yerine küresel ticaret sayesinde zenginleşen yeni bir sınıfın (burjuvazi) ortaya çıkışı ise bireylerin ülke siyasetinde ve devletler arası ilişkilerde yeni bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Kuşkusuz Avrupa’daki siyasal sistemleri ve düşünce yapısını köklü bir şekilde değiştiren 1789 Fransız Devrimi ve arkasından iktisadi yapıları büyük bir dönüşüme uğratan İngiliz Sanayi Devrimi, bir yönüyle modern devleti egemen ulus-devletlere dönüştürürken

diğer yönüyle de bireylerin devlet içindeki siyasi ve iktisadi karar alma mekanizmalarındaki rolüne yeni bir boyut katmış ve böylece modern manada bir sivil toplumun oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Tabii ideolojilerin yükselişte olduğu 19. yüzyıl boyunca sivil toplum kavramı da egemen ulus devlet bağlamında ele alınmış ve bu konuda farklı görüşler ifade edilmiştir. Bu tartışmaların sürdüğü 19. yüzyıl boyunca ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ilk modern sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkışı da kuşkusuz bir tesadüf değildir. Bu ilk modern sivil toplum örgütlerinin gerek devletler arasındaki, gerekse bireyler arasındaki işbirliği ve dayanışmayı gösteren ve ortak sorunlara karşı kolektif bir mücadelenin sergilendiği örnekler olduğu söylenebilir. Nitekim Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'nın Avrupa'da alt üst ettiği düzeni yeniden kurmak için 1815'te toplanan Viyana Kongresi, her ne kadar mevcut monarşiye dayalı imparatorlukları ayakta tutmaya çalışsa da devletlerin uluslararası alandaki işbirliği ihtiyacını gösteren ve dünyadaki ilk modern uluslararası örgüt olarak kabul edilen Ren Nehri Seyrüsefer Komisyonu adlı örgütün ortaya çıkmasını sağlaması oldukça manidardır. Aynı yüzyıl boyunca iletişim ve ulaşım alanlarında görülen baş döndürücü değişim, devletlerin bu alanlarda işbirliği yapmasını beraberinde getirmiştir. Bu alanlarda kurulan uluslararası örgütler arasında Uluslararası Telgraf Birliği, Uluslararası Posta Birliği gibi yapıları saymak mümkündür. Bireylerin doğrudan katıldığı ilk modern uluslararası örgütler ise aynı yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Dünyadaki savaşların yarattığı kötü koşulların farkında olan devletlerin desteği ve bireylerin girişimleriyle kurulan Uluslararası Kızılhaç Örgütü buna en iyi örneklerden biridir. Yine Avrupa'da ortaya çıkan yeni iktisadi şartlarda sınıfsal mücadeleyi uluslararası alanda sürdürmek isteyen Sosyalist Enternasyoneller veya etnik/dini bir grubun siyasi amaçlarını sergileyen Siyonist örgütler aynı yüzyılda kurulan dikkat çekici diğer örnekleridir.

Tüm bunlara rağmen sivil toplum kavramı ve sivil toplum örgütlerinin bu süreçte daha çok ulusal düzeyde ele alındığına ve devlet ile birey (vatandaş) arasındaki siyasi, iktisadi ve toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak görüldüğüne hiç kuşku yoktur. 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı, hem monarşiye dayalı imparatorlukların tasfiyesi ve ulus devlet anlayışının güçlenmesine hem de sivil toplum kavramı ve sivil toplum örgütlerinin köklü bir değişim geçirmesine yol

açmıştır. Bu süreçte devletler dünya barışını sağlamak için Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi iki büyük uluslararası örgütü kurmayı başarmış ve bunların yanında küresel ve bölgesel düzeyde devletlerin çıkarlarının temsil edildiği çok sayıda siyasi ve iktisadi niteliğe sahip uluslararası örgüt ortaya çıkmıştır. Bireylerin veya grupların çıkarlarını temsil eden ve farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri de bu süreçte devlet karşısında daha rahat hareket edebilecekleri hukuki bir zemine kavuşmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası insan hakları, kadın hakları, sınıfsal ve bölgesel eşitsizlikler, az gelişmişlik, iktisadi kalkınma, doğal kaynakların kullanımındaki adaletsizlikler, sağlık koşullarının iyileştirilmesi ve eğitim alanındaki eksiklikler gibi doğrudan bireyleri ilgilendiren konuların küresel düzeyde sorunlar olarak görülmeye başlanması, sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanlarının çeşitlenmesine yardımcı olmuştur.

1950'lerden itibaren bir yandan üretim, iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler diğer yandan ticari açıdan dünyanın tümünün bir üretim ve pazar yeri olmaya başlaması, devlet dışındaki aktörlerin faaliyetlerini ulus devlet sınırları dışına taşımasına giden yolu açmıştır. Böylece çok uluslu şirketler gibi devlet-dışı aktörler hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde siyasi, iktisadi ve toplumsal roller oynayarak devletler rakibi haline gelmiştir. 1950'ler farklı alanlarda faaliyet gösteren bireylerin katıldığı sivil toplum örgütleri açısından da hızlı bir dönüşüm sürecidir. Özellikle iyi yönetim, eşitsizliklerin giderilmesi, adaletin sağlanması ve bireylerin taleplerinin kamuoyu önüne ve devlete taşınmasında sivil toplum örgütleri yeni bir işleve sahip olmuştur. Uluslararası sistem her ne kadar iki kutuplu bir ideolojik rekabete sahne olsa da demokrasi tartışmaları bağlamında neredeyse dünyanın her yerinde sivil toplum kavramı daha önce hiçbir zaman sahip olmadığı bir öneme kavuşmuştur. Sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanlarının çeşitlenmesi ve genişlemesini ifade eden uluslararasılaşma da bu süreçte başlamıştır. 1980'lerde özellikle neo-liberal politikaların yükselişi ve Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki Doğu Bloku'nun çökeceğine dair işaretlerin ortaya çıkması 1950'den beri dünyada ortaya çıkan ve küreselleşme olarak adlandırılacak değişimi daha da hızlandırmıştır.

1990'larda dünya siyasetinde oluşan yeni şartlarda küreselleşme kavramı insanların günlük yaşamına derinden etki eden bir hal almıştır. Bu yıllarda cep

telefonları ve internet gibi iletişim araçlarıyla ifadesini bulan teknolojik devrim, bir yandan ulus devletlerin sınırlarını anlamsız hale getirirken diğer yandan bireylere ulus devletin otoritesi ve egemenlik alanının dışına çıkabilecek geniş bir hareket alanı sağlamıştır. Serbest piyasa ekonomisi tüm dünyada popüler iktisadi sistem olurken liberal demokrasi kavramının da bireyin özgürlük anlayışı ve sivil toplumun gücü bağlamında meşru siyasi sistem olarak görülmüştür. Tabii tüm dünyanın adeta küresel bir köy haline geldiği, yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları aynılaştığı böylesi bir dünyada bireyler ve onların doğrudan katıldıkları sivil toplum örgütlerinin etkinliği giderek artmıştır. Öte yandan küreselleşmenin ortaya çıkardığı şartların bireyleri kendi gelecekleri açısından çevre sorunları ve teknolojinin insan-çevre ilişkisine etkisi gibi konular üzerinde daha fazla düşünmeye yönlendirdiği de aşikârdır. Bu bağlamda birçok alana etkisi olan küreselleşmenin, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları üzerinde de ciddi etki ve dönüşümlere neden olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada ortaya konulmak istenen, insanın var olduğu günden bu güne kadar devam eden birlikte ve topluluk halinde yaşama alışkanlıklarının o toplum içerisinde de sivil bir harekete nasıl dönüştüğü, bu dönüşümde ve toplulukların bir araya gelmesinde küreselleşmenin nasıl bir etkiye ve amaca sahip olduğunu ortaya koymaktır. Bunları ortaya koyarken de sivil toplum örgütlerinin değişen rolleri incelemektir. Gerçekten sivil toplum örgütleri, devlet sınırlarının fiili olarak ortadan kalktığı dünyada bireylerin ve toplumların yararına mı hizmet etmektedir, yoksa siyasi güç odaklarının veya küresel sermayenin bir uzantısı olmanın ötesine geçememekte midir? Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ve uluslararası alanda çalışan (uluslararasılaşan) sivil toplum örgütlerinin daha öncekilerden temel farklılıkları nelerdir? Sivil toplum örgütleri faaliyeti alanı, nitelik ve örgütlenme olarak nasıl bir dönüşüm geçirmiştir? Çalışmamızda tüm bu sorulara Greenpeace örneği üzerinden yanıt aramaktadır.

İnsanların bir araya gelerek topluluk oluşturması ve bunun sonucu olarak sivil toplum kurumlarının meydana gelmesi üzerine aynı sivil toplum kavramında da olduğu gibi birçok görüş ve sınıflandırma bulunmaktadır. Bu görüşler üzerinde tek bir tanım üzerine ortak kanaate varılamamıştır. Dünyayı tek mekân haline getirerek, sivil toplum kurumlarının ön planda olduğu bundan sonraki süreçte toplumların ve

Ülkelerin birbirleri ile rekabet halinde olması, alışkanlık, ihtiyaç ve yaşamları ortak hale getirmektir. Bu kapsamda küreselleşme ve STK'ların toplumlar ve devletler ile ilişkileri-etkileri ile birlikte, kültürel, siyasal, teknolojik, toplumsal ve çevre üzerine alınacak kararlardaki rolü irdelenmesi gereken konular haline gelmiştir.

Buradan hareket ile bu çalışmanın ilk bölümünde sivil toplum kavramı açıklanarak Antik Çağ'dan günümüze tarihsel süreç içerisindeki sivil toplum tanımlamalarına değinilecektir. Modern devletin ortaya çıkması ile birlikte sivil toplumda yaşanan evrimler ele alınarak, günümüz sivil toplum kuruluşlarının temeli olarak kabul edilebilecek bu dönemlerde sivil toplum kurumlarının özellikleri ve sivil toplum kavramının kuramsal düzeyde tanımlanması ele alınacaktır. Sivil toplum kurumları ile ilgili araştırmacı ve düşünürlerin farklı temellere dayanarak yapmış oldukları sınıflandırma ve türler ele alınacak ve ulusal ve uluslararası anlamda sivil toplum kuruluşlarının rollerinin nasıl arttığı ve nelerin bu sürece katkıda bulunduğu ele alınacaktır. Özellikle dünyada "Üçüncü Sektör" olarak anılmaya başlayan sivil toplum kuruluşlarının devletler ve devletler üstü kuruluşlar ile olan artan ve etkili ilişkileri yakın geçmişteki etkinlikleri ve faaliyetleri doğrultusunda anlatılacaktır.

İkinci bölümde, küreselleşme olgusu, tarihçesi, günümüze uzanan değişim ve etkileri ile birlikte toplumlardaki sosyal, siyasi ekonomik ve kültürel alana etkileri anlatılacaktır. Tüm bu etkiler ile bağlantılı olarak küreselleşmenin 1453 İstanbul'un Fethi'nden başlayarak; 1870 Endüstri Devrimi ile devam eden, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve sonrasında yaşanan gelişmeler, bağımlılık ilişkileri, sınırların tanımının değiştiği ve uluslararası kuruluşlar ile birlikte tüm dünyaya yayılan etkileri ele alınacak ve bu gelişmelerin etkileri ile birlikte 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin çöküşü ile Doğu Bloğunun dağılması süreçlerinin ardından teknolojinin, üretim ve yönetim yapısı değişikliklerinin ve çokuluslu şirketlerin artması, tüketim toplumlarında yaşanan değişimler ve bu değişimlerin sivil toplum kuruluşlarının değişimine nasıl etki ettiği ele alınacaktır. Özellikle küreselleşme ile birlikte devlet anlayışındaki değişimde olduğu gibi sivil toplum kurumlarının yeri ve işlevlerindeki gelişim ve değişim de ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise tüm bu gelişmeler doğrultusunda STK örneklerinden Türkçede "Yeşil Barış" anlamına gelen Greenpeace incelenecek, Kanadalı küçük bir

grubun, Amerika'nın Kanada'da yaptığı nükleer denemelere karşı, nükleer deneme alanına gitmek üzere küçük bir balıkçı teknesiyle yola çıkmalarıyla başlayan “Dalga Çıkartmayın” komitesinden, Vancouver’da 49. Avenue and Oak’taki Ünitaryen kilisesinde yapılan bir toplantıda şimdiki adına kavuşan Greenpeace’in tarihçesi, amacı, ilkeleri, ilgilendiği sorunlar, çalışma tarzı, kampanyaları ile birlikte küreselleşen dünyadaki önemi, işlevi, etkileri ele alınacaktır. Tüm bunlar incelenirken Greenpeace’in çevre sorunlarına ilişkin elde etmiş olduğu başarılar, uluslararası siyaset ile olan ilişkileri ve uluslararası şirketler açısından etkileri ele alınacaktır. Bu bölümde asıl cevabı aranan soru; Greenpeace’in gerçekten etkin ve etkili çalışmalar yapıp sonuç elde edip etmediği, yapmış olduğu eylemlerde ve savunduğu ilkelere herhangi bir ülke veya uluslararası şirketlerin amacına yönelik hareketinin olup olmadığı ve tüm bunların Türkiye’ye yansımalarının nasıl olduğunu örnekler ile ortaya koyabilmektedir. Bu bölümde son olarak Greenpeace’in süper güç olarak kabul edilen ABD ve Rusya ile olan ilişkileri, bu ülkelerin geçmişi ve güncel jeopolitik ve doğal kaynaklarla olan ilişkileri bağlamında ele alınacak ve bu ülkeler ile ilişkileri incelenecektir. Süper güçler ile ilişkilerinin yanı sıra tüm dünyada ulusal ve bölgesel ofisleri ile faaliyette bulunan Greenpeace’in ağırlıklı Akdeniz Ofisi üzerinden, Türkiye ön planda tutularak Akdeniz ülkeleri ile ilişkileri ve Akdeniz Ofisi incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. SİVİL TOPLUM KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

1.1.1. Sivil Toplum Nedir?

Günümüzde siyaset biliminin önemli konularından biri olan sivil toplum, kavramsal olarak köklü bir geçmişe sahiptir. İlk kez antik çağda kullanılan sivil toplum kavramı, daha sonra Avrupa’da yaşanan aydınlanma sürecinde ideolojilerin ve yeni sınıfsal ayrışmanın etkisi altında kayda değer bir değişim geçirmiştir. Bu süreçte sanayi devrimi, teknolojik gelişmeler, siyasi krizler ve değişen devlet politikaları sonucunda sivil toplum kavramına yeni anlamlar yüklenmiştir. 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşının ardından şekillenmeye başlayan yeni dünya düzeni ve küreselleşme olgusu, sivil toplum kavramına daha önce hiç olmadığı kadar önemli bir hale getirmiştir.

Sivil toplum kavramı, tarihte ilk kez Antik Yunan’da Aristoteles tarafından siyasal anlamda toplumu anlatmak için kullanılmıştır. “Politika” adlı eserinde sivil toplumu, insanların sınırları belli bir toprak parçası üzerinde, aralarında yapmış oldukları sözleşmeler sonucu bir araya gelerek oluşturdukları topluluk olarak ifade etmektedir. Devlet ile toplum arasında farklılaşmaya gitmeyen Aristoteles, insanların devlet sınırları içerisinde yaşamalarının insanları değerli kıldığını ve devlet olmadan toplumun da olamayacağını belirtmiştir. Aristoteles’e göre sivil toplum, bireylerin çıkarlarından tamamen farklı olarak konulan ve kamusal barışı ve iyiliği sağlamayı amaçlayan, kurallara uygun olarak yönetilen toplumdur (Aslan, 2010: 191). Aristoteles’ten sonra gelen düşünürlerden Çiçero ise, Aristoteles’in geliştirmiş olduğu bu düşünceleri geliştirerek, devleti, insanların da üzerinde bir güç ve irade olarak tanımlamıştır. Ona göre devlet, vatandaşların kimlik ve şahsiyete bürünmüş halini temsil etmektedir. Latinceye *Societas Civilis* olarak aktarılan kavram, günümüz anlamından daha farklı olarak kullanılmıştır. Latince kökenli *civil* sözcüğü “görgü kurallarını iyi bilen ve kibar” anlamına gelmekte ve Türkçe’de “sivil” olarak, halk ve bir toplumun ferdi olmak anlamında kullanılmaktadır. Öte yandan halk, yurttaş gibi anlamlara da gelen “sivil” sözcüğünün bir insan topluluğunu ifade eden “toplum”

sözcüğüyle birlikte kullanılması ancak Fransız Devrimi etkisi ile 18. yüzyılın sonundan itibaren söz konusu olmuştur. Bu süreç ile birlikte özellikle ezilen ve mağdur olan sınıf ve toplulukları bir araya gelmiştir. İşte bu noktada toplum anlamında sivil, özgürlükleri ve hakların elde edilmesi için verilmesi gereken mücadeleleri gerçekleştirecek ve hakları savunacak yeni bireylerin meydana getirdiği toplumsal birimi ifade etmeye başlamıştır (Ağaoğulları, 2010: 174). Sivil toplum, demokrasinin güçlendiği bir ortamda iktidarın etki alanı dışında ve yeri geldiği zaman iktidarı eleştirebilecek ve keyfiliğe izin vermeyecek bir olgu olarak nitelendirilmektedir. Aristoteles sivil toplumun önemini orta sınıf varlığı ile nitelendirerek açıklarken ondan yüzyıllar sonra Fransız hukukçu Alexis de Tocqueville de Aristoteles'e benzer bir biçimde sivil toplumu; aile, din gibi faktörler üzerinden orta sınıf olarak tanımlamaktadır (Yılmaz, 2003: 320).

Ortaçağ'a gelindiğinde ise sivil toplum kavramı, daha çok feodaliteden kaynaklı bölünmüş siyasi güçleri anlatmak için kullanılmıştır. Siyasal ve sivil toplum tartışmaları eski Yunan'da kent-devletten (Polis'ten) başlamış Roma'da cumhuriyet yönetiminin hayata geçmesi ile devam etmiştir. Süreç bu şekilde devam ederken yöneticilerin meşruluğu; insani yasalar, evrensel yasalar veya tanrıya dayanması bağlamında tartışılmıştır. İlerleyen aşamalarda özellikle meşruluğun tanrıya ve dine bağlanmasıyla kilisenin etkisi ve nüfuzu artmıştır. Değişen sosyo-ekonomik ve toplumsal koşullar kapsamında feodal devletlerin çözülmesi ile birlikte iktidarı kiliseden bağımsızlaştırmaya yönelik düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştır. Modern dönemin önemli düşünürlerinden Machiavelli siyasal alana özerklik verilmesini savunmuş siyaseti tam olarak dünyevileştirmiştir. Feodal devletin yerini yani tanrı devletin yerini kral devletin alması krala, iktidarı kullanan ve egemenliğe işlevsellik kazandıran bir kişi olarak meşru bir nitelik kazandırmıştır (Ağaoğulları, 2010: 351-352).

Machiavelli, siyasi sorunları incelerken kamu yararı düşüncesini merkeze koyarak hareket etmiştir. Machiavelli siyasi idealizm geleneğini sürdürmüş ancak; soylu bir meslek olarak kabul edilen siyasete ilişkin idealist anlayışının yanına, evrenin, insanlığın ya da sivil toplumun kökenine ilişkin anti-idealit bir anlayışı da yerleştirmiştir. Machiavelli siyaset felsefesi arayışını, sivil topluma dayanan düşüncelerle haklılaştırmaya çalışmıştır. Adaletin, ne insan-üstü, ne de doğal bir

temele sahip olmadığını savunmuştur. İnsani olan her şeyin değişmez adalet ilkelerine dayanmadığını ve her bir olayda izlenecek yolun belirleyicisinin, ahlaki yönelimlerden çok zorunluluklar olduğunu savunmuştur. Bu nedenle ona göre sivil toplum, bütünüyle adil olmaya yönelememektedir. Her türlü meşruiyetin kaynağını gayrı meşruluk olarak gören Machiavelli, sosyal ya da ahlaki düzenlerin, ahlaki açıdan sorgulanabilir araçlar vasıtasıyla kurulduğunu ileri sürmektedir. Tüm bunlardan dolayı sivil toplumun adalete değil, adaletsizliğe dayandığını belirtmektedir. Machiavelli, toplumda yaşanacak uç olayların, sivil toplumun temellerini ve niteliğini ortaya koymak açısından normal olaylardan daha gerçekçi olduğuna inanmaktadır (Akal, 2000: 276-278).

Kral devletin en yaygın ve popüler olduğu zamanda kral devlete karşı eleştiriler artmış özellikle özgürlük taleplerinin etkisiyle siyasal iktidarın tek kişinin elinde olması sorgulanmaya başlamıştır. Spinoza, Locke gibi düşünürler kral devleti eleştirip söz konusu yönetimin bir anlamada kısıtlanması gerektiğini savunmaktadır. Özellikle Hobbes meşruluğun kaynağı olan halkın pasif durumdan aktif duruma gelmesini savunmaktadır. Kral devletten ulus devlete geçişte etkisi olan en önemli düşünür J.J. Rousseau' dur. Rousseau halkı kralın yerine koyup egemen konuma yükselterek devlet ile özdeşleştirmiştir. Halkın iradesinin genel iradeyi oluşturduğunu ve devletlerin bu genel irade ile yönetilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda devlet üyelerini yurttaşa çevirip benzer hukuksal ve siyasal alan yaratır. Kuramsallaşan bu modern devlet modelini Rousseau; ulus devletin, halkın yani ulusun iradesini temsil ettiğini, devlet benim anlayışından devlet biziz anlayışına geçiş olduğunu belirtmektedir (Ağaoğulları, 2010: 354-355).

Özellikle Fransız Devrimi'nde, eşitlik ve özgürlük fikirlerinin ortaya çıkmasında, köylü ve kırsal kesimde yaşayan üretici ve vatandaşlardan alınan adaletsiz vergi ve uygulamaların etkisi önemli bir yere sahiptir. Köylülerin yanı sıra kentlerde üretim kısmında faaliyet gösteren emekçiler ile birlikte burjuvaların oluşturduğu bu grup toplumda adeta üçüncü bir tabaka olarak kabul edilmektedir. Bu üç grup da başlatılacak aktif bir direniş ve özgürlük savaşında ön safta yer alacak potansiyele sahiptir. Köylüler alınan vergilerden yakınırken; emekçi sınıf, yüksek fiyatlardan ve ücretlerden rahatsız olmuştur. Bu grubun burjuvalardan farkı ise sınıf bilincinden yoksun olmalarıdır. Bunlara ek olarak, burjuvazi de özellikle ekonomik

alandaki ekonomik gelişmelerin önündeki en büyük engelin feodalite olduğunu savunmuş ve feodalitenin başlıca kurumları olan kilise ve siyasal yapılanmanın değişmesi yönünde görüşlerini ortaya koymuştur. Fransa'da mevcut düzene karşı çıkılmasının nedeni söz konusu toplumsal yapılanma ile birlikte toplumda bulunan sınıfların ayrıcalıklarının uç noktada olmasıdır. O dönemde Fransa'da soyluların oluşturduğu bir tabaka daha olup, söz konusu tabaka hiçbir koşulda toplumsal örgütlenmenin içerisinde değerlendirilmemiştir. Söz konusu üçüncü tabaka, toplumdaki bu ayrıcalıkların kaldırılmasını savunmakta ve toplumdaki ayrıcalıkların kaldırılması halinde geriye bir anlamda sivil toplum yani eşit ve özgür birey ve grupların oluşturduğu siyasal yapının kalacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda üçüncü tabaka toplumdaki her şeyi ve herkesi temsil ve ifade etmektedir (Ağaoğulları, 2010: 184-192).

Söz konusu devrim ortamı, düşünceleri ve toplumsal tutkuları geliştirmiş ve sivil toplum olgusunun yayılmasını hızlandırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler halkı etkilemeye çalışan ve iktidar olmayı amaçlayan dernek, kulüp gibi yapıların sayısını arttırmıştır. Devrim ile gelişen ve güçlenen insan hakları konusu, siyasal toplumun ve devletin meşruluğunun ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Devrimin asıl amacı özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri üzerine yeni bir toplumsal ve siyasal yapı oluşmasını sağlamaktır (Ağaoğulları, 2010: 210-222).

Toplumsal adalet ve eşitlik anlamında ve tarihsel kapitalizm içerisinde devletler meşruiyetlerini, özellikle beraber çalıştıkları kadroların çıkarlarını koruyarak elde ederken, Fransız Devrimi ile birlikte, halk egemenliği anlayışı siyasetin ahlaki yönünü oluşturmaya başlamıştır. Burada karşımıza çıkan en büyük sorun ise, devletlerin ve yönetimi elinde bulunduran yöneticilerin, yönetimleri halk egemenliğine dayandırırken, aynı anda nasıl kendi kadrolarının çıkarlarını koruyacağı noktasındadır (Wallerstein, 2016: 128). Özellikle burjuvaların gözünde her türlü grup, dernek ve benzer yapılar toplumun eşitliğini ve bütünlüğünü bozacak birer kurum olarak görülmüştür. Çünkü bu grupların belirli kişi ve toplulukların çıkarlarını savunduğu kabul edilmiştir. Kısacası bu gruplaşmaların hem özel irade ve çıkarları ön planda tuttuğu, hem de genel irade ve bireysel iradenin ortaya konmasına engel teşkil ettiği düşünülmüştür (Ağaoğulları, 2010: 234-235).

Devrim ile birlikte toplumda oluşan en önemli gruplardan biri Jakobenler'dir. Bu grubun düşünsel temeli birey ve bireysel özgürlüklerdir. Bir anlamda liberalizmin temel amacı olan bireyin mutlu olması düşüncesi benimsenmiş, siyasal yapının bireysel mutluluklar üzerine daha sağlam kurulacağını ifade etmişlerdir. Halk ve ulus sözcüklerini birbirine özdeş görüp ağırlıklı olarak halk sözcüğünü kullanan bu grup, halkı kendine has irade ve düşüncesi olan, soyut, bütün ve kolektif bir kişi olarak tanımlanmıştır (Ağaoğulları, 2010: 287-289). Jakobenler ulus devletin sistematik ve sorunsuz işleyebilmesi için insan figürünü ön plana çıkartıp bireyselliklerin dış görüntüsü olan çeşitli kimliklerin ortadan kaldırılmasını değil tüm bu kimliklerin bir üst kimliğe dönüştürülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Kısacası siyasal devrimi kültür devrimi ile tamamlayarak eşit ve özgür vatandaşlardan oluşan bir cumhuriyeti kurmayı hedeflemişlerdir (Ağaoğulları, 2010: 344).

Tarihsel kapitalizm içerisinde özellikle yaşanan devrim ve reformlar yakından incelendiğinde, kimi düşünürler; feodalizme karşı demokrasi mücadelesi veren grupların, esasen işçi ve emekçiler ağırlıklı olmadığını ve sermaye sahiplerinin birbirlerine karşı vermiş oldukları mücadeleler olduğunu kabul etmişlerdir. Söz konusu durum, ilerici bir burjuvazinin gericiilere karşı elde etmiş olduğu bir başarı değil aksine burjuva içi mücadeleleri oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Wallerstein, 2016: 56). Sonuç olarak Fransız Devrimi kral devlete son verip ulus devleti tarihsel sürece kazandırmıştır. Özellikle bireylerin feodal bağımlılıktan kurtulup, eşit yurttaş haline gelmesini sağlamıştır. Bu süreç içerisinde Jakoben liderler kamu gücünün halk egemenliği ve bireysel haklara yönelik bir tehdit oluşturduğunu ve bu kamu gücüne karşı bir önlem alınması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda düşünüldüğünde Jakobenzizm, ulus devletle bir tutulan cumhuriyeti gerçekleştirme projesidir. Kral devletin yıkılıp ulus devletin kurulması ile artık tüm yurttaşlar yasalar önünde eşit olup; egemenliğin halka ve ulus devlete geçtiği kabul edilmektedir (Ağaoğulları, 2010: 341-342).

Tarihsel süreç içerisinde sivil toplum kavramının kullanımı incelendiğinde; Aydınlanma Çağı öncesinde, sivil toplum kavramının öncüleri Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau olup, "Toplumsal Sözleşme" düşüncesi ile devlet ve sivil toplumu aynı perspektiften değerlendirmiştir (Şahin ve Öztürk, 2008:11). Rousseau'yu antik dönem filozoflarından ayıran temel nokta, Rousseau, antik dönem

filozoflarının akla mutlak değer vermelerinin aksine, insanların vicdanını ve duygularını da birlikte incelemiştir. Rousseau'ya göre uygar toplum; rekabet, bencillik, ön plana çıkma, kendini gösterme gibi duyguların hâkim olduğu toplum olarak tanımlanmaktadır. Böyle bir toplumda yaşayan kişiler de halk veya insan değil, burjuva olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak Rousseau, böyle bir toplumun temelini eşitsizliklerden oluştuğunu ve bu eşitsizliklerin de zenginleri oluşturduğunu savunmaktadır. Rousseau'ya göre doğal insan özü gereği toplumsal değildir. Doğal insan kendini sevme dürtüsüne sahip olup, toplumda birbiriyle çatışmak yerine aksine daha da yalnızlaşarak tek başına kalan insandır. İnsanlarda kendini sevme duygusu gibi merhamet duygusu da doğuştan gelen bir özellik olup, insanlar toplumsal alanda çatışmamakta ve birbirinin acı çekmesini istememektedir. Toplumsal alanda insanlar arası ilişkilerin artması, merhamet duygusuna sahip olan insanlar için kendini, karşısındakinin yerine koyma yani empati yapma durumuna götürmektedir. Aynı merhamet duygusu insanların toplumsal alanda barış içerisinde yaşamalarını, arzularının ve hırslarının, kendilerinin önüne geçmesini engellemektedir (Ağaoğulları, 2010: 23-41).

Doğal insanların ihtiyaç duyduğu her şey doğada olduğundan Rousseau, insanların birbiri ile çatışma içine girmesine gerek kalmadığını ve genel olarak toplumlarda çatışmaların görülmeceğini ileri sürmektedir. Rousseau'nun tanımladığı doğal insan, kimseye muhtaç olmayan, aklını kullanmayıp sadece duyguları ile hareket eden tembel bir figür çizerken Rousseau, bu doğal insanın iki önemli özelliğinden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, doğal insan çevresi ile ilişki bakımından özgürce seçim yapabilen insandır. Bir diğer özellik de doğal insandaki gelişme yetisidir. Rousseau bu özelliğin, insanın düzeyini yükselttiğini ve onu toplumsallaştırdığını savunmaktadır. Bu iki özelliği insanda bulunan gizli güç olarak nitelendiren Rousseau, insanın doğa durumundan bu iki özellikle çıkabileceğini savunmuştur (Ağaoğulları, 2010: 42).

Rousseau'ya göre toplumsal ilişkiler birer aldatmacadan oluşur ve insanlar toplumda mutluluğu görünüşte arayarak gerçeklere aldırış etmemektedir. İnsanlar arası ilişki, nesnelere kaynaklandığı için nesnelere insanı araç olmaktan çıkarıp amaç haline getirmekte ve insanlar birbirlerini kendileri ile kıyaslamaya başlamaktadır. Karşısındaki gibi olamamak insanı mutsuz etmekte, ancak toplum içerisinde insanlar

mutluymuş gibi hareket etmektedirler. Rousseau, doğa halinden toplumsal niteliğine dönüşen insanın, modern toplum içindeki modern insan olduğunu, kişisel çıkarlarını düşünen, mutsuz olan ve yetinmeyen bir anlamda burjuva olduğunu kabul etmektedir. Rousseau, Montesquieu' nun modern toplum anlayışını benimseyerek, modern toplumun temelinde burjuvaziye yakın duyguların yattığını kabul etmektedir (Ağaoğulları, 2010: 61-66).

Rousseau, siyasal toplum ve sivil toplum üzerine yapmış olduğu araştırmalar sonucu, devlet gücünü bir aile babasına benzetmektedir. Ailedeki çocuklar babalarına hem kendi ihtiyaçlarını görmek için hem de gelecekte mirastan pay alabilmek için saygı duyarken, insanların ve toplulukların da iktidar karşısındaki duruşları kendi çıkar ve menfaatlerinin sağlanmasına yöneliktir. Rousseau, siyasal toplumu düzenleyen birliğin toplum sözleşmesine dayandırılmasını ve insanların bu sözleşme etrafında kendi isteği ile köle olmayı kabul etmesini saçma ve kabul edilemez olarak yorumlamaktadır. Rousseau, insanın insana güç veremeyeceğinden, kimsenin sözleşmeyle dahi olsa bir başka hemcinsine iktidar kudretini veremeyeceğini belirtmektedir. Toplumsal sözleşme gibi kuramların meşru devleti oluşturmayacağını savunan Rousseau, güce sahip biri şiddet kullanarak veya fetih hakkının olduğunu ileri sürenlerin, insanları bir araya getirerek hâkimiyet kurmaya çalışacağını düşünmektedir. Bu şekilde insanların oluşturduğu birliktelik bir toplum oluşturmamakla birlikte sadece bir yığın oluşturur tezini savunmaktadır (Ağaoğulları, 2010: 70-72).

Toplumsal ilişkilerin insanların özünü değiştirerek bölücülüğü daha da derin bir hale getirdiğini savunan Rousseau, söz konusu toplumsal ilişkilerin insanları sürekli rekabet ortamına soktuğunu ve sonu gelmez bir savaş durumuna neden olduğunu savunmaktadır. Rousseau'ya göre insanların kullanabileceği hak ve güçler bu ilişkileri yoluna koymak bir yana daha da önlenemez hale getirmektedir. Bu çelişkili durumu sadece bireyin kendisinin çözeceğini savunan Rousseau, insanların yeni güçler yaratamayacaklarını ancak, ellerindeki güçleri birleştirip yönlendirebileceklerini belirtmektedir (Ağaoğulları, 2010: 75).

Rousseau'nun siyasal yapı anlayışı, devlet benim anlayışından, devlet biziz anlayışına geçişi simgelemektedir. Rousseau'ya göre yurttaşlarının hakkını

korumayan ve gözetmeyen devlet, ne şartta olursa olsun, devlet niteliğini kaybeder. Ona göre devlet, bireyler ve bireylerin esenliği için mevcudiyetini sürdürmelidir. Locke ve Montesquieu devletin erklerinin ve devlet alanının parçalanması gerekliliğini ve sivil toplum anlamında bir toplum yaratılmasını savunurken; Rousseau ise, böyle bir durumun istenmeyen sonuçlara neden olabileceğini ve egemenliğin bölünerek zayıflayacağını belirtmektedir. Rousseau'nun ideal toplum ve yönetiminde, en katı demokrasi ile en katı despotizm arasında orta bir yol bulunmamaktadır. Başta yaşam hakkı olmak üzere, tüm hakların korunup, güvence altına alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun içinde halkın iradesi ile oluşturulan yasaların uygulandığı bir siyasal toplum hayali kurmaktadır. Aslında bu hayali bir anlamda, yaklaşık otuz yıl sonra gerçekleşecek Fransız Devrimi'nin de habercisi olmuştur (Ağaoğulları, 2010: 166-170).

Fransız düşünür Emmanuel Sieyes, siyasal toplumun farklı aşamalardan oluştuğunu ortaya koymuştur. Başlangıçta, toplumla birlikte ulusun aynı anda belirmediğini ifade etmiştir. Sieyes ulus, halk, toplum terimleri arasında ayırım gözetmemektedir. Bir sonraki aşamada; toplumun bireysel iradelere oluştuğunu, siyasal ve yönetsel bir yapı için genel iradenin olması gerektiğini, irade birliği olmadıkça toplumun bütün olma niteliğini kaybedeceğini savunmaktadır. Üçüncü ve son aşamada ise, ulusal iradenin nasıl işlenmesi gerektiği ortaya koymuştur. Sieyes'e göre ulusu oluşturan gruplar çok kalabalık olduğundan geniş bir alana yayılmıştır ve ortak iradelerini birkaç kişiye emanet ederek bir anlamda temsile dayalı bir yönetim şekli benimsemektedir (Ağaoğulları, 2010: 196-201).

Sieyes, Rousseau'nun bireyi yurttaş ve doğal insan şeklinde sınıflandırmasını benimsemiş, bireylerin kamusal alanda yurttaş olarak birbirine benzediğini; özel alan yani sivil toplumda ise birbirinden farklı olduğunu ortaya koymuştur. Kamusal alan dışında özel alanda bireylerin doğal ve edinilmiş yetenekleri doğrultusunda birbirinden farklılık gösterdiğini ve özel alanda tam anlamıyla eşitlik içerisinde olamayacaklarını belirtmiştir. Ona göre sivil toplumun sınırlarının yasalarca çizilmesi, bireysel iradelerin ve özel çıkarların kamusal alanda yer almaması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda toplumsal birlik sadece ortak noktalarda gerçekleşmekte, toplumsal alanda yurttaşlar bireysel çıkarlarından vazgeçerek genel yararı istemektedir (Ağaoğulları, 2010: 199-200).

Monstesqueiu ve Rousseau ile birlikte aydınlanma düşünürlerinin ortaya koymuş olduğu düşünce ve eserler özellikle özgürlük ve eşitlik duygularını arttıracak Fransız Devrimi sürecini hızlandırmıştır. Söz konusu düşüncelerin ağırlık noktası üretim ilişkileri ve üreticiler arasında yani burjuva ile feodal sistem arasında yaşanan çatışmaya dayanmaktadır. Bu çatışmanın temeli de eşitlik ve özgürlük düşünceleri ekseninde gerçekleşmiştir. Özgürlükleri ve hak elde edilmesi için verilmesi gereken mücadeleleri destekledikleri için söz konusu düşünürlerin fikirleri toplumun büyük bölümünde kabul görmüş ve hakları savunacak yeni bireyleri bu mücadelenin içine dahil etmiştir. Özellikle siyasal ve sivil toplumda ahlakın ön plana çıkarılarak, bireysel çıkarların ve mülkiyet kavramının bir kenara bırakılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Buradaki amaç toplumda kolektif bir mutluluğu elde etmektir (Ağaoğulları, 2010: 173-177).

Rousseau, genel iradenin tam anlamı ile gerçekleşebilmesi için toplumda dernek, örgüt parti gibi oluşumların olmaması gerektiğini savunmaktadır. Bu tür yapılanmaların, bireyleri kendi içlerine çektiklerini ve etkilediklerini belirtmekle birlikte bu yapıların iradeleri, kendi üyelerine göre genel olmakla birlikte, devlete göre özel bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle Rousseau'ya göre genel iradenin tam olarak gerçekleşmesi için, devlet içinde ayrı birleşimler olmamalı, her yurttaş kendi görüşünü ortaya koyabilmelidir. Sonuç olarak da Rousseau, bu dernek, örgüt ve yapılanmalara ait düşüncelerin, devlet iradesinin önüne geçmeye başladığı anda ortak çıkarın ve genel iradenin sona ereceğini savunmaktadır. Genel irade karşısındaki en büyük tehlikenin bu grupların sahip olduğu iradeler olduğunu belirtmektedir. Özel iradelerin ayrıcalıkları, genel iradelerin ise eşitliği savunduğunu ifade etmektedir. Rousseau, özel irade ve bireysel çıkarların devamlılık göstermesi sonucu devletin varlığını devam ettiremeyeceğini belirtmektedir (Ağaoğulları, 2010: 91-93).

Rousseau, imzalanacak toplum sözleşmesinin oluşacak genel irade ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Tıpkı Hobbes'ta olduğu gibi, Rousseau; siyasal beden ile insan bedeni arasında ortak nokta bularak, her ikisinin de organ ve parçalarını bir arada tutan ortak bir benliğe sahip olduklarını savunup; siyasal bedenin, iradesi olan bir varlık olduğunu, genel iradenin de devletin tüm üyeleri için haklıyı ve haksızı belirleyen bir kurallar bütünü olduğunu ifade eder. Rousseau'ya göre genel irade, toplumun iradesi olup ortak iyiliği savunmaktadır. Rousseau,

egemenlik kavramı çerçevesinde temsilcilere de karşıdır. Temsilcileri Antik Yunan'daki kölelere benzetmekle birlikte, temsilcilerin belirli bir süre sonunda kendi çıkarlarının peşine düşüp genel iradenin ekseninden kolaylıkla çıkabileceğini savunmaktadır. Rousseau, erkler ayrımı ilkesine de karşı çıkıp söz konusu ayrılığın, egemenliği de bölmeceğini ve genel iradeyi ortadan kaldıracağını; bölünen iradelerin de birden fazla irade tarafından paylaşılacağına inanmaktadır (Ağaoğulları, 2010: 88-102).

Hobbes, sivil toplum düzenini aktif hale getirebilmek için doğa halinden ayrılmanın gerekliliğini savunmuştur. Doğanın insanları eşit şartlarla meydana getirdiğini ve bu eşit şartlarda insanların birbirleri ile rekabet edeceğini, sonunda da savaşa kadar varan mücadelelerin ortaya konulacağını belirtmiştir. Bu mücadelelerin tek kontrol noktasının insanları denetleyip, kontrol edecek bir gücün varlığı olduğunu ve bu gücün, tüm toplumun gücünü tek bir kişi veya oluşuma vermesi sonucu mümkün olacağını belirtmiştir. Hobbes'a göre bu güç, medeni topluma geçişin tek yoludur. Hobbes, devlet ve sivil toplum arasında mutlak bir farklılaştırma yapmamıştır. Ağırlıklı olarak toplumsal sözleşme olgusu kapsamında insanların sözleşmelerle devlet iktidarı sınırları içerisinde huzurlu ve mutlu olacağını belirtmiştir. Locke ise sivil toplum ile siyasi gücü birbirinden farklı olarak ele almıştır. Bu çerçevede devlet gücünün denetlenmesi ve kısıtlanması gerekliliğini savunarak, Hobbes karşıtı bir duruş ortaya koymuştur. Aydınlanma dönemine kadar sivil toplum kavramı örgütlenmiş bir siyasi güç olarak anlaşılmışken özellikle burjuvazi ile yepyeni bir anlam kazanmıştır. Aydınlanma döneminde mülkiyet kavramı ön plana çıkmış ve burjuva sınıfı devletin sınırlandırılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Hegel sivil toplumu, burjuva sınıfı ile bir olarak görmektedir. Ona göre sivil toplum, çözüm bekleyen sorun ve tartışmaların olduğu bir alan olup, kişilerin menfaatlerinin çatıştığı, aile ilişkilerinin olmadığı bir yeri ifade etmektedir (Şahin ve Öztürk, 2008: 11).

Hegel ile Marks devlet ve sivil toplumun varlığı konusunda birbiri ile karşıt görüşlere sahiptir. Marks, sivil toplumun devleti meydana getirdiğini ve devletin meşruiyetinin sigortası olarak tanımlarken Hegel, sivil toplumun devletin uyguladığı politika sayesinde var olduğunu ve varlığını devam ettirebildiğini, devlet olduğu sürece sivil toplumun da varlığını devam ettireceğini savunmaktadır.

18. yüzyılın ortasından itibaren, sivil toplum, devletten tamamen ayrı ve giderek devletin sahip olduğu niteliklerle sahip bir kurum olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu değişim ise liberal bir dünya görüşünü içselleştiren burjuvazinin, sivil toplum kavramını siyasetten ayrı olarak, ticarete ve özel hayata ilişkilendirmiş olduğu bir alan olarak görmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Şahin ve Öztürk, 2008: 11). Burada üzerinde durulması gereken nokta, sivil toplum, devletten ayrı bir kurum olarak tanımlanırken politik olmayan bir kavram olarak kabul görmektedir. Özellikle burjuva sınıfının güçlenmesi ile birlikte politikalar karşısında burjuva sınıfının memnuniyetsizlikleri artmaya başlamış ve bu da karşı güç olarak günümüz sivil toplumun temelini oluşturmuştur. Özellikle Fransız Devrimi sonrası burjuvaların oluşturduğu toplum, sivil toplum olarak anılmaya başlamıştır (Tamer, 2010: 95).

Sivil toplum kavramı, modern anlamda ilk kez, Adam Ferguson'un "Sivil Toplum Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde medeniyetin simgesi olarak kullanılmıştır. Modern toplumun başlangıcı olarak kabul edeceğimiz bu dönemde, sivil toplum, anlam ve içerik olarak bugünkü değerini kazanmıştır. Günümüzde sivil toplum, gelişmiş ve demokratik ülkelerin ortak adı olmaya başlamıştır. Bu perspektifte sivil toplum, devletten ayrı, sürekli değişim ve gelişme içerisinde bulunan bireyler ile örgütlenen oluşumlardır (Şahin ve Öztürk, 2008: 12).

Alman sosyolog ve felsefeci J. Habermas sivil toplum kavramını, kamusal alan kavramı ve görüşü ile yorumlamakta olup kamusal alan terimi ile kamuoyuna benzer bir topluluğu ifade etmeyi amaçladığını belirtmektedir. Özellikle 18. yüzyılda kahvehaneler, salonlar gibi alanlar devletten bağımsız ve devletin karar ve düşüncelerine zıt fikirler üreten yerler olarak kabul edilmektedir. Burjuva sınıfı, bu alanlarda toplanarak siyasi konularda ürettikleri düşünceler ile devlete ve ekonomik çıkarlara karşı bir alan yaratmıştır. Habermas'ın analizine göre, söz konusu bu kamusal alanın temel görevi, hükümet politikalarını eleştirel bir biçimde izlemek ve denetlemektir. Günümüzde bu kamusal alanın iletişim araçları; televizyon gazete ve dergilerden oluşmaktadır. Habermas, devletin sivil toplumu kuşatamayacağını ve kuşatılmayan bu sivil toplumun merkezleştirilmiş toplum olduğunu belirtmektedir (Keane,1994: 294).

Habermas, devlet ve toplum kavramlarını ve bu kavramların anlamında

yaşanan değişiklikleri, “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” adlı eserinde ele almıştır. Habermas, Antik Yunan’da toplumlari oluşturan ailelerde, aile reisi olarak kabul edilen babanın evinde ne kadar güçlü ise, toplumda da o derece güçlü olduğunu savunurken, Orta Çağ’da prenslerin, güç ve iktidarı elinde bulundurduğunu ve söz konusu güç ve yetkilerin, temsili kamuyu oluşturduğunu belirtmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde ise, prenslerin elinde olan bu güçlerin kilise ve burjuva kesimi ile paylaşıldığı ve toplumda ciddi anlamda bir kutuplaşmanın görüldüğünü savunmaktadır. Söz konusu kutuplaşmanın nedeni, özellikle o dönemde artan mülkiyet kavramıdır. Habermas, kamusal alanda yaşanan dönüşümlerin 13. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar devam ettiğini belirtmektedir. 13. yüzyılda İtalya’da ticaret güzergâhları üzerinde oluşturulan fuarların, ticaret kapitalizmini elinde bulunduranlar tarafından oluşturulduğunu ve kamusal gücün bu kesimin elinde olduğunu belirtmektedir (Habermas, 2007: 71-78).

17. yüzyılda gazetelerin günlük olarak yayınlanmasının ardından hükümet yetkililerinin duyuruları gazeteler yolu ile vermesi sonucu, toplumda ilk kez hükümetin muhatabı halk olmuştur. Habermas, 18. yüzyıldan itibaren modern devletin en önemli ve vazgeçilmez aracı haline gelen gazeteler sayesinde profesör, avukat gibi kesimlerden oluşan yeni bir burjuva kesimin meydana geldiğini ve ilk burjuva kesiminin eski önemini yitirdiğini belirtmektedir. 17. yüzyılda kamuoyunu; saray, soylular ve yüksek burjuva kesimi oluşturmaktadır. Özellikle bu yüzyıldan sonra oluşan kamu topluluğu, kendisini kamusal bir topluluk ve oluşum olarak gören bir kesim tarafından oluşturulmuştur. Fransa’da özellikle kraliyet makamının yerini değiştirmesi sonucu, saray kamusallığını yitirmiş ve bunun sonucunda burjuva, iktidarı paylaşma ve güç taleplerinde bulunmaya başlamıştır. Habermas özel alan kavramına da vurgu yapmış ve özel alanın toplumun en küçük birimi aile ve ticaret ile uğraşan burjuva kesiminden oluştuğunu belirtmiştir. Habermas, oluşan ilk burjuva kesiminin etkinliğini yitirip toplumdan giderek dışlandığını ve sadece ticari alanda etkin bir şekilde varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. 18. yüzyıldan sonra bu özel alan kapsamında İngiltere ve Fransa’da birçok kahvehaneinin açıldığını ve toplumun ileri gelenlerinin buralarda fikirlerini ortaya koyduğunu, tartışmalarda bulunduğunu belirtmektedir. Habermas, kamusal topluluk yani sivil toplum kavramının da yeni açılan bu kiraathaneler ile birlikte etkin hale gelmeye başladığını savunmaktadır (Habermas, 2007: 93-112).

Habermas, kamunun siyasal anlamdaki faaliyetinin 18. yüzyıl itibari ile İngiltere’de zümre meclisi ile başladığını savunmaktadır. İlerleyen zamanlarda söz konusu mevcut durum, modern ve demokratik bir parlamentoya dönüşmüş, farklı görüşlerde siyasal oluşum ve yayın organları ortaya çıkmıştır. Habermas bu dönemin belki de en önemli özelliği arasında, iktidarı ve gücü elinde bulunduran kral ve yönetimleri eleştirebilen bir toplumsal tabakanın oluşmasını göstermektedir. Tüm bunlar, toplumsal alanda yeni bir kamusal topluluğu oluşturmuştur. Günümüzde hala faal olan ve tüm dünyaca bilinen “Times” gazetesi yayımlanmaya başlamış ve 1792 yılında parlamentoda ilk kez kamuoyu kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu sürecin sonunda Fransız Devrimi ile birlikte eleştirel düşünceler ve demokratik haklar talebi artarak devam etmiştir (Habermas, 2007: 174).

Habermas 18. yüzyılda bilge ve toplumun ileri gelenlerin kamuoyunu belirlediğini, ancak insanlara ve toplumlara özgürlük verilmesini, toplumların kendi düşüncelerini kendilerinin oluşturması gerektiğini savunmaktadır. Habermas, zaman zaman başka düşünürlerin de düşüncelerini benimseyerek, Kant’ın, halk egemenliğinin sadece aklın kamusal kullanımından geçtiğini benimsemesini ve yine Hegel’in de kamuoyu olarak adlandırdığı şeyin akıl yürüten özel şahısların oluşturduğu kamusal kullanımdan geçtiğini ve egemenliğin rasyonelleştirilmesi düşüncesini vurgulamıştır (Habermas, 2007: 202-219).

Habermas, 19. yüzyılda burjuvalar tarafından oluşturulan kamunun, devlet ve toplum arasında yer aldığını ancak; bu iki kurum arasında özel alanın bir parçası olarak kalacak şekilde geliştiğini belirtmektedir. 19. yüzyılda devletin, özel şahıslar tarafından yürütülen hizmetleri de üstlendiği belirtilmektedir. Bununla birlikte 19. yüzyılda devletin liberal dönemde üstlendiği görevlerinin yanında, yeni ve devleti şekillendiren özelliklerin de eklendiğini belirtmiştir. Bu özellikler, devletin sınırları içerisinde polis ve yargı gücü ile birlikte vergi ve para politikaları olup; sınırları dışarısında da askeri müdahalelerden oluşmaktadır. Habermas’a göre, sermayenin akışkan hale gelmesi ile birlikte devletin toplumsallaştırılıp, toplumun devletselleştirilmesi süreci yaşanarak toplumda yeni bir alan oluşturulmuştur. Habermas, özellikle burjuvanın kişisel gelirlerin elde edilmesi ile birlikte önemini yitirdiğini belirtmiştir (Habermas, 2007: 251-300).

Habermas özellikle 19. yüzyıl ile birlikte başlangıçta düşünce ve kanaat basını olarak farklı görüşlerin ortaya konduğu basın düzeninin, küreselleşme ile birlikte giderek ticaret basını haline geldiğini ve toplumun belirli kesim ve siyasi görüşlerine ait düşünceleri topluma adapte etmeye çalıştığını belirtmektedir. Habermas, 20. yüzyıl ile birlikte burjuva toplumunun halk ile ilişkiler çerçevesinde dönüşüme uğrayarak feodal özelliğe büründüğünü belirtmiştir. Habermas, 20. yüzyıldan itibaren liberal devletten, sanayi devletine doğru bir dönüşümün yaşandığını belirtmekte olup bireylerin yasa ve anayasalar çerçevesinde pek çok haklara sahip olmaya başladığını belirtmektedir. 20. yüzyıl ile birlikte meclis ve yönetimlerin kamuoyunu yönlendirerek şekillendirdiğini ve kamusal alanın herkesin ulaşabileceği parçalı bir yapıya dönüştüğünü belirtmektedir (Habermas, 2007: 345-385).

Sivil toplum bu süreçlerden sonra daha çok toplumda demokrasi ve katılımcılığın simgesi haline gelmiştir. Kimilerine göre devlet, halk ve piyasa denkleminde üçüncü sektör haline gelmiş, kimisine göre de devletin alternatifi olarak, devleti sınırlandıran ve vatandaşların haklarını koruyan birer kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Fransız Devrimi'nden sonra liberal bir anlama bürünmeye başlayan sivil toplum kavramı, günümüzde de küreselleşmenin etkisi ile ortaya çıkan neo-liberal politikalar çerçevesinde şekillenmeye devam etmektedir. J. Keane'e göre sivil toplum, üyeleri devlet politikaları dışında faaliyet gösteren ve bu gösterilen faaliyetler ile kurumlar üzerinde baskı ve denetim uygulayan, bunları uygularken de kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütündür. Keane, bu tanımlamayı yaparken sivil toplumu ulus üstü şirketlerin yer aldığı, devlet sınırları dışında yer alan ve yasal güvence altında olan bir alan olarak tanımlamak istememektedir. Keane bu anlamı ile sivil toplumun, doğal bir masumiyet taşımadığını ve sonsuza kadar bu şekli ve anlamı ile devam eden bir kavram olmadığını belirtmektedir. Demokratikleşme kavramı ile birlikte anlatıldığı zaman, sivil toplum ile devlet kurumu arasındaki sınırları yeniden birbirine bağlı, toplumsal özgürlüğün genişletildiği ve devletin yeniden dönüştürüldüğü iki süreç anlamına gelmektedir. Keane, bu sonuçların alınabilmesi için ise, sivil toplum üzerinde özel sektörün ve devletin ağırlık ve baskısının ortadan kalkması ve devlet kurumlarının vatandaşlarını koruması konusunda yeniden dönüşüme uğrayarak daha sorumlu hale gelmesinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. (Keane,1994: 35-36).

Devlet ve sivil toplum ikilisindeki genel görüş her bir kavramın diğersinin olmazsa olmazı ve demokratikleşme unsuru olarak görülmesidir. Devlet, sivil toplumun eşitsizlikler ve baskılara maruz kalmaması için gayret gösterirken; sivil toplum da devletin başından hiç eksilmeyen ve onu denetleyen bir mekanizma olmalıdır. Sivil toplumun demokratikleşmesi merkezi planlamayı mecburi kılmaktadır. Bunu en başarılı yapabilen ise, siyasal kurumlardır. Kimi araştırmacılar, demokratik sivil toplumun, bağımsızlığını koruyacak bir devlet iktidarına muhtaç olduğunu söylerken, devletin de sivil toplumu ne çok, ne de çok az yönetmesi gerektiğini belirtmektedir. Yani demokratik düzen sadece devlet iktidarı eli ile olmayacağı gibi devlet iktidarı olmadan da kurulamamaktadır (Keane,1994: 37-48).

Aslında 1990'lı yıllarda küreselleşmenin de etkisi ile trend bir kavram haline gelen sivil toplumun tanımlanması ve açıklanması üzerine tartışmalar yüzyıllar boyunca devam etmiştir. İlk kez modern anlamda sivil toplumu kavramını 17. yüzyılda kullanan İngiliz filozof John Locke'un ardından Alexis de Tocqueville sivil toplumu demokrasilerin başlıca unsurlarından biri olarak saymış, 1990'ların başında SSCB'nin yıkılmasıyla sona eren iki kutup sistemin ardından ise kavrama siyasal açıdan yeni anlamlar yükleme arayışı sürmüştür (Tamer, 2010: 90). Bu bağlamda 1990'lardan itibaren, çıkar mücadelelerinde ve siyasal iktidarların kendi meşruiyetlerini sağlamasında sivil toplum kavramı, demokratik sistem için olmazsa olmaz bir unsur haline gelmiştir.

Tabii sivil toplumun ortaya çıkışı ve gelişimi meselesi de, bu konuda çalışan filozof ve uzmanlar arasında tartışmaları ve fikir ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. Hatta çoğu zaman bu tartışmalar aynı ideolojik bakış açısına ve aynı dünya görüşüne sahip uzmanların dahi birbiriyle ters düşmesine yol açmıştır. Sivil toplum kavramı kimilerine göre sadece devlet haricinde vatandaşları tarif ederken, kimisi için de devleti sınırlandıran bir orta sınıf olarak tanımlanmaktadır.

1.1.2. Sivil Toplum Üzerine Tartışmalar

Sivil toplum kavramı üzerine tarihin ilk çağlarından itibaren devam eden tanımlama çalışmaları, içinde bulunulan dönemlerin de etkileri ile farklı şekilde yorumlanarak ele alınmıştır. Bu tanımlamalarda düşünürler; sözleşmeci, klasik ve çatışmacı olarak ayrılmaktadır. Sözleşmeci kuramcılar arasında Thomas Hobbes,

Jean-Jacques Rousseau ve John Locke, klasikçiler arasında Adam Ferguson, Thomas Paine, Alexis de Tocqueville ve Friedrich Hegel gösterilirken çatışmacılar arasında da Antonio Gramsci ve Karl Marks gösterilmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kavramı üzerine fikir yürüten ve kavramı yorumlamaya çalışan düşünürlerden bazılarını ele almak faydalı olacaktır.

Sözleşmeci kuramcılar arasında yer alan Bodin, Hobbes ve Spinoza'nın devlet ve sivil toplum modelinde devlet, doğal durumun en uç olumsuzlanması olarak kabul edilmektedir. Devlet öncesi olarak kabul edilen bu durum bazen barış ve düzeni sağlayan bir kurum olarak devleti görse de çoğunlukla savaş durumunun olduğu, istikrarsız bir yapıyı işaret etmektedir. Bu görüşü savunanlara göre devlet, doğal savaş durumunu sonlandırma yetkisini, vatandaşlar arasında yapılan sözleşme sürecinden almaktadır. Bu noktada sivil toplum devlet ve devletin yasaları ile eşdeğer görünmektedir (Keane, 1994: s.61).

Egemenlik kavramı, 16. yüzyılın sonuna doğru biçimlenmiş olup; kuşkusuz, Bodin'in *Les Six Livres de La Republique* (Devletin Altı Kitabı) adlı kitabının yayınlanması, egemenlik kavramının gelişiminde önemli etki sağlamıştır. Dünyevi işlerde en üst yetkili olan kral ya da aynı yargısal yetkiyi koruyan devlet, savaş ilanında tek yetkili olarak kabul edilmektedir. Kralın sahip olduğu bu yetkiler onun tek egemen güç olduğunu göstermektedir. Bu noktada kral veya egemen güç toplumu koruma görevini yerine getiremezse, toplumun kendisini koruyabileceği kabul edilmektedir. Genel kabul, iktidarı elinde bulunduran kral görevini yerine getirmezse ona verilen gücün geri alınması yönündedir. Bu noktada iktidar, başlangıçta sahip olduğu gücü, görevlerin yerine getirilmemesinden sonra bütünüyle onunla donanacak bir başka kişiye devredebilmesi şeklinde açıklanabilmektedir. Kral (prens) ve devlet (iktidar) birbirine bağlı olup; ikisini de içerecek ve egemenliğin sahip olacak bir devlet kişiliği ortaya çıkmamıştır. Bu küresel kişiliği, Grotius daha çok, devleti *civitas* deyiimiyle niteleyerek kullanmıştır. Skolastik kullanım çerçevesinde, *civitas* ile *societas civilis* (sivil toplum) birbirine karışmaktadır. Devleti yönetmek için ahlaki yetenek, sivil güç olarak tanımlanan kamusal gücü temsil etmektedir (Akal, 2000: 261).

Thomas Hobbes, sivil toplum ile devlet arasında herhangi bir fark

görmemekte, hatta sivil toplum kavramını devletin olduğu siyasal toplum anlamında kullanmaktadır. Kuşkusuz Hobbes'un sivil toplum anlayışının temelinde doğal durum kavramı yer almaktadır. "İnsan insanın kurdudur" sözü ile Hobbes, insanların sürekli bir savaş durumunda olduğunu altını çizmektedir (Özkul, 2017: 14). Hobbes'a göre toplumdaki bireyler özgürlüklerini kendi rızaları ile terk ederek devlet adı verilen kurumu oluşturmaktadır. Hobbes, güvenlik devleti kavramını ön planda tutarak, güvenlik devletinin zorla sağladığı barışçıl düzene sivil toplum denildiğini; sivil toplumun, kavgacı vatandaşlar arasındaki rekabet ve doğal durumun olumsuz karşılığı olarak kabul edildiğini savunmaktadır. Hobbes'a göre devlet iktidarı bölünmüş veya parçalanıp ayrılmış bir sivil toplumun şiddetli bir iç savaşa neden olmasının kaçınılmaz olduğunu öngörmektedir. Hobbes, bu savaş sonrası sivil toplumun, çok fazla ömrünü sürdüremeyeceğini belirtmektedir (Keane, 1994: s.65).

Antik düşünce ve Orta Çağ düşüncesi, sivil yasaları, doğa yasalarının bir parçası olarak görmekle birlikte, Hobbes tam tersine, doğa yasalarını sivil yasaların bir parçası olduğunu savunmaktadır. Aslında doğa yasası ve sivil yasa birbirini içermekte olup, her ikisinin de etkinlik alanları eşittir. Burada doğa yasaları tam anlamıyla yasa olarak kabul edilmemekte olup, bir devlet kurulduğunda, gerçek anlamda yasa olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan; dünyanın bütün devletlerinde, doğa yasaları, sivil yasaların bir parçası olarak kabul edilmektedir. Hobbes, siyasi olguların ve özellikle de adalet kavramları ile ilgilenmiş olup, iyi hayatın nasıl olması gerektiği sorusu ile birlikte; bireyin sivil toplumu, siyasi olmayan kişisel çıkarları ve kendi rahatlığı için kullanıp kullanamayacağı sorusuna da cevap aramıştır (Akal, 2000: 240-270).

Hobbes, insanın ancak sivil toplum içinde ve sivil toplum aracılığıyla daha etkin hale geleceği düşüncesine karşı çıkıp, sivil toplumun bireyden daha önce geldiğini kabul etmektedir. Temel ahlaki olguların haklar olmayıp, ödevler olduğunu düşüncesinin temeli de bu düşünce ile ortaya çıkmıştır. Bireyin her açıdan sivil toplumdaki önceliği ileri sürülmeden, doğal hakların önceliği savunulamamakta, sivil toplumun ya da egemen gücün elinde bulundurduğu hakların tümü, esas olarak bireye ait olan haklardan ortaya çıkmaktadır. Hobbes, sivil toplumun, hakların varlığına bağlı olarak ayakta kaldığını ya da yıkıldığını savunmaktadır. Epicuros, tabiatın sadece gerekli olan şeylere insanların kolayca erişmesini mümkün kıldığını,

lükse yönelik arzuların artması sonucu, bilimin bu arzuların emrine sunulmasını gerektiğini savunmuştur. Bu da her şeyden önce sivil toplumun işlevinin baştan sona yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. İnsanların sivil toplum halinde bir araya geldikleri iyi hayat, artık insanlığın daha etkin olması sonucu ortaya çıkan hayat değil, sıkı çalışmanın karşılığı olan konforlu ve lüks hayatı ifade etmekteydi. Bu doğrultuda iktidara sahip olan yöneticilerin görevi; iyi yurttaşlar yaratmak değil, yasalar çerçevesinde yurttaşları, haz verici şeylerle donatmak ve onları mutlu etmek olarak kabul edilmekteydi (Akal, 2000: 280-284).

Hobbes insanlığı, evren içinde ayrı bir evren olarak algılamaktadır. Hobbes'a göre, insanın doğa halini bırakarak sivil toplumu oluşturması, insanın doğaya karşı ortaya koyduğu bir başkaldırıdır. Ancak Spinoza'nın da belirttiği gibi, Hobbes'un bütüncüllük kavramı, doğa halinden sivil topluma geçişin ya da insanın tabiata karşı başkaldırısının, bu sürecin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Hobbes, toplum öncesi insanın mantık sahibi, sözleşmeler yapabilecek yetenekte bir varlık olduğunu kabul etmektedir (Akal, 2000: 304). Sözleşmeciler arasında yer alan Locke, Kant ve Ferguson'un da temsilcisi olarak kabul edildiği toplumun doğal olduğunu savunan modelde toplum, devlet tarafından düzenlenmeli ve kontrol altında tutulmalıdır. Devlet toplumun özgürlüğünü sağlayan tamamlayıcı bir araç görevindedir. Kant, normal doğa halinde bir toplumun var olduğunu ancak bu toplumun hiçbir zaman hak ve özgürlüklerin güvenliğini sağlayan ve denetleyen bir sivil toplum olmadığını savunmaktadır (Keane, 1994: s.61).

Locke'un savunduğu anayasal devlet modeli, Hobbes'un savunduğu güvenlik devleti modeli ile benzerlik göstermektedir. Her iki modelde de devlet, bireyler arası ortaya çıkan çatışma ve anlaşmazlıkları önleyen bir güç olarak kabul edilirken, devletin sağlamış olduğu bu barış ve huzur ortamı, siyasal veya sivil toplum olarak kabul edilmektedir. Bu noktada anayasal devlet modelinin güvenlik devletinden sivil toplum noktasından farkı, modern devletin sahip olduğu iktidarın, sivil toplum lehine ne ölçüde sınırlandırılması gerektiğini açık bir şekilde belirtmiş olmasıdır (Keane, 1994: s.67). Rousseau, özgürlük ve hakların sadece tek, egemen ve merkezi bir devlet anlayışında mümkün olacağını savunmaktadır. Rousseau, Hobbes'ta ortaya konan modern devlet anlayışını bir adım ileri götürerek devleti halk ile özleştirip egemen olanın halk olduğunu ifade etmiştir. Rousseau, egemenliğin tek sahibinin halk

olduğunu savunarak demokratik bir devlet modeline işaret etmektedir. Rousseau'nun belirttiği anlayış çerçevesinde devlet, halk ile özdeşleşip bütünü sağlamış olmakta ve bir anlamda halk kavramı yerine ulus kavramını kullanarak ulus devlete vurgu yapılmaktadır (Ağaoğulları, 2010: 9-10).

Rousseau'nun düşünceleri eserlerinde çeşitlilik göstermektedir. Ancak söz konusu düşünceleri arasında da zıtlıklar bulunduğu iddia edilmektedir. Kimilerine göre Rousseau aydınlanma ve demokrasi savunucusu, kimilerine göre ise reform ve devrimciliği reddeden bir düşünür olarak kabul edilmektedir. Genel anlamda söz konusu karşıtlıklar, bireycilik/liberalizm ve toplumculuk/totalitarizm karşıtlığında açıklanabilmektedir. Bireyci liberal düşünürler Rousseau'nun, bireysel hakların savunucusu olduğunu ve bu haklara önem verdiğini, despotizme karşı çıktığını ve bireysel özgürlüğün savunucusu olduğunu ileri sürmektedir. Despotluk-totaliterlik kapsamında Rousseau'yu değerlendiren yazarlar ise özellikle "Toplum Sözleşmesi" eserinde Rousseau'nun her türlü despotizmin yardımcılığını yaptığını, bireyin hiçbir şey, devletin ise her şey olduğunu savunduğunu ileri sürmektedir. Rousseau ile ilgili bu tür karşıt düşüncelerin varlığının nedeni, Rousseau'nun ve eserlerinin bir bütün olarak ele alınmamasından kaynaklanmaktadır (Ağaoğulları, 2010: 17-18).

Rousseau farklı dönemlerde farklı düşüncelere sahip olmuş ve bu kapsamda eserler vermiştir. Ancak genel olarak incelemelerde, yazarın belli başlı bazı eserleri ele alınıp bu kapsamda eleştiri yapılmaktadır. Burada belirtilmesi gereken Rousseau'nun yazmış olduğu eserlerde görüşlerini düzenli ve net bir şekilde ortaya koymadığıdır. Söz konusu bu durum, Rousseau'yu anlaşılabilir bir düşünür olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu anlamda Rousseau durağan, statik değil; diyalektik, dinamikdir. Tüm eserleri farklı konuları işlese de, söz konusu eserlerini siyasal toplum sorunsalı çerçevesinde kaleme almıştır. Rousseau, siyaseti ve toplumu ahlak olmadan değerlendirmemekle birlikte, iyi halk, iyi insan ve iyi siyasetler mümkün olur düşüncesini savunmaktadır. Bu bakımdan siyasete ahlaki bir görev yükleyen Rousseau, siyasal sistemin kökten değişmesini savunmaktadır (Ağaoğulları, 2010: 20-21).

Diğer yandan Rousseau sivil toplumu, kavga ve çatışmaların olduğu bir topluluk olarak da tanımlamaktadır. Ona göre insanlar kendi hayatlarında mutlu ve

huzurludur. İnsanlar, barış ve refah içinde olup, kendi varlıklarını korumak için bir araya gelerek genel iradeyi oluştururlar. Kendi rızaları ile yapmış oldukları bu sözleşme gereği, haklarını genel iradeye devretmiş olurlar. Oluşturulan bu genel irade de sivil toplumu ifade etmektedir (Tamer, 2010: 94). Rousseau'ya göre sivil toplum, kendine özgü, kapalı bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Rousseau, sivil toplumun ancak kendine has özelliklere sahip olması halinde sağlıklı bir toplum olabileceğini ve bunun da sivil toplumun bireyselliğinin, ulusal ve uluslararası kurumlar tarafından teşvik edilmesi sonucu gerçekleşeceğini savunmaktadır. (Akal, 2000: 294).

Rousseau, aynı şekilde, sivil toplumda herkesin sadece kendisine itaat ettiğini ve böylece insanların, önceki dönemde olduğu kadar özgür kalabildiğini ileri sürmektedir. Söz konusu durum da; tabii (sivil) özgürlüğün örnek modeli olmaya devam ettiği anlamına gelmektedir. Rousseau, doğa halindeki insanın, bağımsız olduğu için mutlu olduğunu; sivil toplumdaki insanların ise bağımlı oldukları için mutsuz olduğunu kabul etmektedir. Rousseau'ya göre, sivil toplumun temeli, kişinin kendi varlığını ve hakkını koruma arzusunda değerlendirilmelidir. Kişinin varlığını koruma hakkı, bu koruma eyleminin gerektirdiği diğer araçlar üzerinde sahip olunan hakkı da beraberinde getirmektedir. Bunun sonucu olarak da kişi, bir takım şeyleri kendi malı olarak görme hakkına sahiptir (Akal, 2000: 311-312).

Sözleşmeciler arasında gösterilen son düşünür ise John Locke'tur. Locke, sivil toplumu devlet düzenine tabi olan toplumun tersi anlamında kullanmaktadır. Ona göre insanlar, bir araya gelip anlaşarak sivil toplumu oluşturur. Locke, sivil topluma devlet karşısında bir kişilik ve statü vermek istemiştir. Locke'a göre sivil toplum, bireylerin mantıksal tercihlerinin sonucu olarak siyasi bir boyut kazanmakta ve egemen güç, sivil topluma müdahale etmeyip, onun sorunsuz işleyişi için gerekli düzenlemeleri yapmakla görevlendirilmektedir (Tamer, 2010: 95). Locke'a göre insan doğal halinde iyi olup, zaman zaman ceza sistemini düzenlemek ve cezada aşırılığı engellemek için sözleşmeyi dayanak göstererek devlet kurumunu oluşturmaktadır. Devletin bu sözleşmede belirtilen konu ve alanlar dışında müdahale ve kısıtlamalarının söz konusu olmadığını belirtmektedir (Yılmaz, 2003: 326).

Klasikçiler arasında gösterilen Adam Ferguson, ele alınması gereken asıl şeyin insan olmadığını, insanların oluşturduğu sosyal bir varlık olan sivil toplum olduğunu

ifade etmektedir. İnsanların bu gruplarla ayrı ayrı ele alınması gerektiğini savunmaktadır (Özkul, 2017: 16). Ayrıca Ferguson, sivil toplumu despotizme giden yolun önündeki en önemli engel olarak görmektedir. Ferguson'a göre sivil toplumu kavramı daha geniş bir yorumla medenileşme olarak tanımlanabilir ve ilkel toplum ile tüm despotizm türlerinin karşıtı olan medeni bir toplum anlamında kullanılmalıdır (Aslan, 2010: 195).

Thomas Paine, devleti özgürlükler için başlıca tehlike olarak görürken, sivil toplumun kendi kendini organize ederek oluştuğunu ve devletin de hukuki düzenlemeler ile kısıtlandığını savunmaktadır. Devlet ve sivil toplumun birbirinden tamamen ayrı şeyler olduğunu belirten Paine, devlet yerine, özgürlüklerin yer aldığı bir toplumu desteklemektedir. Sivil toplumun kendine yettiğini ve devletin sivil toplumu, sadece yararlandığı bir siyasi amaç olarak gördüğünü savunmaktadır (Aslan, 2010: 196). Paine'in geliştirdiği modelde, devlet zorunlu olarak kötü ve toplum da doğal olarak iyi olarak kabul edilmektedir. Devlet sadece toplumun yararını düşünen, sağlayan ve koruyan bir kurum niteliğindedir. Sivil toplumun gelişmesi ve güçlenmesi, devlete duyulan ihtiyacı minimum seviyeye indirmektedir (Keane, 1994: s.62).

Doğal toplumun çoğu zaman devlete karşı savunulması gerekliliğini savunanlar, devlet iktidarının sivil toplum lehine sınırlanması gerektiğini belirtmektedir. Minimum devlet modeli olarak da adlandırılan bu modelde, devlet zorunlu kötü; doğal toplum yani sivil toplum ise koşulsuz iyi olarak kabul edilmektedir. Devlet, toplumun yararı için verilen iktidar yetkisi anlamı gelmektedir. Sivil toplum daha kusursuz oldukça devlete daha az gereksinim duyar ve kendi işlerini kusursuz bir şekilde yerine getirmektedir. Paine genel anlamda devletlerin halklarını ezip barbar hale getirdiklerini, zenginlerin daha zengin, yoksulların ise daha yoksul hale geldiğini savunarak minimal devlet anlayışı ve onun getirmiş olduğu sivil toplum düzeninin optimal ve en uygun düzen olduğunu kabul etmektedir. Paine devlet ile sivil toplumu keskin çizgiler ile birbirinden ayırmaktadır. Devletin sınırlarını belirleyerek, insanların bir arada barışçıl ve kooperatif toplumsal yaşam biçimi içinde yaşamayı arzuladıklarını belirtmektedir. Sivil toplumun kendini giderek geliştirmesinin sonucu olarak devlet ve yasalara daha az ihtiyaç duyulacağını, toplumlardaki karşılıklı çıkar ve sevgi bağlarının devletlere olan ihtiyacı en aza

indireceğini savunmaktadır (Keane, 1994: s.72-75).

J. S. Mill ve Alexis de Tocqueville'nin savunduğu şekilde sivil toplum, devlete bağımlı olmayan, örgütlü ve yasal olarak koruma altına alınmış bir alan olarak tanımlanmaktadır (Keane, 1994: s.62). Tocqueville sivil toplum kavramının gerekliliğini kendi düşünceleri ile şekillendirmiştir. Aslında sivil toplum düşüncesi, Tocqueville'de ilk olarak ABD'de gördüğü örgüt ve derneklerin demokrasiyi güçlü hale getirdiği ve devleti kontrol altında tutma gibi yararlar sağladığına olan inancı çerçevesinde oluşmuştur. Hem ABD'de anayasal demokrasinin olması hem de bireye ve sivil toplum örgütlerine önem verilerek gücün tek merkezde toplanmasının engellenmesi için yapılan çalışmalar üzerine ABD'de eğitime gittiği yıllarda bu durumlardan etkilenmiştir. ABD'de halkın karşılaşmış olduğu her sorun karşısında örgütlendiğini ve sorunlara çözüm aradığını belirtmektedir. Ona göre sivil toplum, katılımcı ve bireylerin eşit olduğu bir ortamda sorunlara çözüm yolu bulabilmek ve devleti kontrol altında tutarak, devletin baskı yapmasını önlemek için oluşturulan toplum teminatıdır. Sivil toplumu, ayrı örgütlenme yapısı içinde demokrasinin olmazsa olmazlarından biri olarak nitelendirmiştir (Tumay ve Okatan, 2015: 327-328).

Tocqueville'nin savunduğu demokratik devlet modelinde, devlet, sivil toplumdaki aldığı iktidar yetkisini daha sonra tekrar sivil topluma karşı kullanmaktadır. Ona göre devlet despotizminin önüne geçmek için, devlet ve sivil toplum alanlarında iktidar tekeli geliştirecek ve hızlandıracak yapılara engel olacak sistemlerin geliştirilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Örneğin güçlü bir yasama ve yürütme organının varlığı ile birlikte, sivil toplumu yöneten siyasal iktidarın seçimler ile belirli aralıklar ile değiştirilmesinin sağlanması buna verilecek en iyi örnektir. Tocqueville, devlet ile sivil toplumun birleştirilmesinin son derece yanlış olduğunu ve birleştirildiği takdirde devletin önünde onu engelleyici ve fren mekanizması görececek bir yapının kalmayacağını ve bunun sonucu olarak da despotizmin hâkim olacağını savunmaktadır. Devlet ve modern sivil toplum arasındaki ilişkinin açıklanması Tocqueville zamanında doruk noktasına ulaşırken, daha sonraları gerileme ve duraklama aşamasına girmiştir. Avrupa'da siyasal ve toplumsal düşünce 19. yüzyıldan sonra karmaşık toplumsal sistemlerin ve toplum ile devlet arasındaki ayırım ve bölünmüşlüğün ortadan kaldırılarak barış içerisinde olunabileceği yönünde

gelişmiştir. Bu düşünce 19. yüzyılda, kolektif uyum miti olarak da tanımlanmaktadır. Bu mite göre devlet ile toplumun tamamen birleşeceği ve toplumun tamamen ortadan kalkabileceği; bunun tersine modern devletin eriyip yok olacağını ve minimum devlet modelinin uygulanacağı iki farklı düşünce savunulmaktadır (Keane, 1994: 81-83).

Friedrich Hegel, sivil toplumun devletten farklı olduğunu yazmış olduğu “Hukuk Felsefesi” adlı kitabında ilk kez belirtmiştir. Hegel’in anlayışına göre sivil toplum, bir sözleşme çerçevesinde gelişmediği gibi özgürlüklerin olması için toplumda bulunması gereken mutlak bir olgu da değildir. Özellikle modern toplumun gelişmesi ile birlikte anlam kazanan sivil toplum kavramı Hegel’e göre; ekonomi, şirket ve bireyleri sürece dahil oldukları; devlete bağlı olmayan her çeşit kuruluşun bir sentezidir. Hegel’e göre sivil toplum, özel çıkar ve çatışma anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2003: 326). Ona göre devlet, sivil toplumu korumayı ve aşmayı görev edinmesi gereken bir kurum iken, sivil toplum da doğal özgürlük ve eşitlik durumundan ziyade ekonomiyi, çıkar gruplarını, refahı sağlamayı amaçlayan kurumları kapsayan etik bir yaşam düzeni olarak kabul etmektedir. Devlet bu noktada ne toplumun tamamlayıcısı ne de savaş halindeki toplumu denetleyen bir kurumdur. Bu noktada sivil toplum, hem egemen bir devlete gerek duyan hem de egemen devletin ön koşullarını sağlayan bir oluşumdur. Devlet de sadece, sivil toplumun varlığını kabullenerek ve sivil toplumu kendine tabii tutarak bekasını sağlayabilir (Keane, 1994: s.62).

Hegel’in savunduğu evrensel devlet modelinde ise, devlet ve sivil toplum farklı olarak yorumlanmıştır. Sivil toplum bu modelde doğal bir özgürlük durumu olarak değil, aile ile devlet arasına konumlanan tarih içerisinde meydana gelen etik yaşam alanı olarak kabul edilmektedir. Ekonomi, toplumsal sınıf ile refah ile uygar hukukun uygulanmasından sorumlu kurumları kapsayan bir alan olarak tanımlanır. Yani sivil toplum siyasal devlete doğrudan bağlı olmayan kurumların bir arada olduğu bir alandır. Ona göre modern sivil toplum, çıkarların hiç bitmediği ve sürekli birbiri ile çatıştığı bir savaş alanıdır. Bu noktada sivil toplum kendini iş yapamaz hale bile getirebilmektedir. Hegel’e göre sivil toplum siyasal olarak düzenlenmedikçe sivil olarak kalamayacaktır. Hegel, bu adaletsizlik ve çıkarları sadece kamu otoritesinin kontrol ve denetim altında tutacağını savunmaktadır. Hegel’e göre devlet ve sivil toplum ilişkisi, sivil toplumun bağımsızlığı ve çoğulluğunu devlet menfaatleri

doğrultusunda kısıtlamanın yarar ve zararlarını devlet açısından hesap ederek belirlenebilmektedir (Keane, 1994: 77-78).

Çatışmacı kuramcılar olarak gösterilen Antonio Gramsci ve Karl Marks'a bakıldığında ise, Gramsci'ye göre sivil toplum, bireylerin birbirleri ile çıkarları için savaştığı bir alan olmaktan çıkarak, sınıf üstünlükleri ve hegemonyanın fark edilebilir yükselişinin görüldüğü bir üst yapı anlamına gelmektedir (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 177). Devleti, kişisel arzu ve isteklerin temsil edildiği ve en sonunda ise, kurumlar ile toplulukların dönüşümü sonrası ortadan kalkacak bir yapı olarak tanımlamaktadır. Gramsci üst yapı olgusuna vurgu yapmış ve üst yapının sivil toplum ile devleti oluşturduğunu belirtmiştir. Gramsci'ye göre devlet, siyasal toplum ile sivil toplumunun sentezi sonucu oluşmaktadır. Gramsci sivil toplum alanını, sadece bireylerin kendi ihtiyacı için değil, özgürlük ve kendilerini düzenleme potansiyeli barındıran örgütlenmelerin de alanı olup, ortaya konan rıza ve hegemonyanın birleşimi olarak sivil toplumu yorumlamaktadır (Bottomore, 2005: 526-528).

Gramsci, devlet ve sivil toplum ayrımı yapmaktadır. Ona göre devlet, yönetme ve zorlama araçlarından meydana gelirken; sivil toplum, kültür ve ikna araçlarından oluşmaktadır. Gramsci, Batı'da sivil toplumu güçlü ve gelişmiş olarak yorumlarken, Doğu'da ise Batı'daki kadar gelişmediğini belirtmektedir. Buna bağlı olarak da Doğu'da siyasi toplumu, kolay yönetim altına alınabilir bir yapı olarak görmektedir. Gramsci, bu bağlamda Doğu ülkelerindeki otoriter yönetimlerin nedenini, sivil toplumun zayıf olmasına veya hiç olmamasına bağlamaktadır (Yılmaz, 2003: 328). Burada ön plana çıkan nokta, Gramsci'nin sivil toplumu tanımlarken kullanmış olduğu üst yapı ve hegemonya kavramıdır. Bu kavramlar sivil toplumu tanımlamada yeni bakış açıları kazandırmıştır.

Son olarak Karl Marks, sivil toplum kavramını iki farklı bakış açısı ile ortaya koymuştur. Bunlardan ilki Hegelci felsefenin eleştirisi bağlamında sivil toplum ve devleti, ikinci olarak da sivil toplumu sömürünün gerçekleştiği sınıflara bölerek incelemiştir. Marks'ı diğer düşünürlerden ayıran en belirgin fark, sivil toplum ve siyasal devlet ayrımı için siyasal bir görüş ortaya koymasıdır. Marks'a göre demokratik bir siyasal toplumda halkın gücü belirleyici bir unsur durumundayken, devletin maddi muhtevasını da demokrasi oluşturmaktadır. Bu anlayışa göre sivil

toplum, devleti denetleyen ve kontrol altında tutan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegel ile Marks arasındaki temel farklardan biri olan demokrasi kavramı, özellikle sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkide temsil konusunu açıklarken karşımıza çıkmaktadır. Hegel, özellikle devletin, sivil toplumun siyasete ve karar alma süreçlerine, demokratik kurumlarına katılımını kolaylaştırdığını savunmaktadır (Yetiş, 2003: 35-72).

Marks'ın felsefesi tek bir kalıptan oluşmamaktadır. Çeşitli bilim dalları ve düşünürlerin görüşünün toplamı, bu felsefeyi oluşturmaktadır. Metafizik, ekonomik gerekircilik gibi bilimlerle toplum bilimi, strateji, ahlak gibi görüşlerin toplamını ifade etmektedir. Bu bağlamda da küreselleşmenin ortaya çıkmasında Marks, toprak sahipliği ve sınıf sentezini merkeze koymaktadır. Kırsal alanlarda yaşamak yerine şehirlerde yaşayıp ticaret ile uğraşan kesimin kentli toprak sahibi burjuvalar için birer tehdit hale gelmeye başladığını ve bu gelişmenin esas başlangıç noktası olduğunu belirtmektedir (Gönlübol, 2000: 306). Genel anlamda Marks'a göre sivil toplum; aile, devlet ve toplumsal sınıflar ile üretim ilişkileri ve üretimin dağılım biçimleri ile genel anlamda toplumu meydana getiren tüm aktivitelerin birleşimidir (Rosenthal ve Yudin, 1980: 432).

Devlet ve sivil toplum ilişkisinde, devletten ayrılmış bir sivil toplum anlayışı 18. yüzyıl siyaset bilimi tarafından ortaya konan bir olgudur. Özellikle Hegel ile Marks'ın geliştirdiği bu düşünce üretici ve tüketici bireylerden oluşan burjuva ekonomisine atıfta bulunmaktadır. 17 ve 18. yüzyılda sıkça kullanılmaya başlanan sivil toplum kavramı, özel sermaye ile ücretli emeğin, siyaset dışı ilişkisini ve burjuvazinin proletarya üzerindeki egemenliğini anlatmak için kullanılmıştır. Bu dönemdeki sivil toplum anlayışında sivil toplumun içeriği ve biçimi de burjuva olarak kabul edilmiştir. Sivil toplum, devlet garantisindeki ve kontrolündeki eşya üretim ve mübadele alanı olarak tanımlanmıştır (Keane, 1994: 56).

Marksçı kurama yapılan eleştirilere bakıldığında ise Marks devleti, burjuvazinin siyasal örgütlenme biçimi olarak sınırlandırmış ve devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımı değersizleştirmiştir. Marks'ın kuramı temelde, sivil toplumun karışık ve karmaşık grup örgütlenme şekillerini ve sivil toplumdaki çatışma ve hareketlerini herhangi bir üretim tarzının mantık ve karşıtlıkları ile bir tutmaktadır.

Bunun doğal sonucu olarak da sivil toplumda kilise, bilimsel dernekler, hapisane gibi diğer kurumlar önemini kaybetmektedir. Marks'ın geliştirdiği bu sivil toplum, sosyalist sivil toplum olarak da kabul edilmektedir. Marks, tüm bunları da kapitalizmin iktidarı nedeni ile gerçekleştiğini kabul etmektedir. Marks'ın sivil toplumu burjuva ve kapitalizm özelinde sınırlandırarak incelemesi, sivil toplumun tarihsel geçmişini ve devletin hangi konularda ne şekilde denetlenebileceği gerçeklerini görmezden gelmek demektir (Keane, 1994: 58).

Görüldüğü üzere tarih boyunca farklı düşünürlerce sivil toplum kavramı tartışılmış, ne olduğu açıklanmaya çalışılmış hatta bu tanımlamaları desteklemek için düşünürler de eserler ortaya koymuşlardır. Ancak bu tartışmalarda ortak bir tanım çıkmamış, kimi düşünür kendinden önceki dönemdeki düşünürün görüşlerini savunup, geliştirdiği kuramlarda merkeze koyarken, kimisi de tamamen karşı çıkmış ve değişen, küreselleşen dünya ile modern devlet anlayışı çerçevesinden sivil toplum kavramını yeniden tanımlamaya çalışmıştır.

1.1.3. Modern Sivil Toplum Anlayışı ve Temel Yaklaşımlar

Sivil toplum kavramı üzerine yapılan açıklamalar incelendiğinde, her bir tanımlamayı kendi dönemi içinde değerlendirip, yorumlamak çok daha doğru olacaktır. Çünkü tarih içerisinde yaşanan gelişmeler, yönetim ve siyasi yapının geçirdiği değişim, her dönemde sivil toplum kavramına ayrı bir anlam kazandırmıştır. Tarihin ilk yıllarından günümüze kadar yapılan tanımlamalarda farklılıklar olduğu kadar ortak noktalar da bulunmaktadır. Bu ortak noktalardan biri, sivil toplumun devlet dışı bir örgütlenme olduğunu hemen hemen tüm düşünürlerin kabul etmesidir. Tüm bu farklı düşünceler, modern sivil toplum kavramının geçirmiş olduğu evreler olarak da tanımlanabilmektedir (Gönenç, 2001: 41).

Sivil toplum modern anlamda, kendi imkânları ile meydana gelmiş, desteğini kendi iç dinamiklerinden alan, devlet otoritesinden farklı ve gönüllük felsefesine dayalı, sosyal hayat içerisinde organize bir alan olarak ifade edilebilmektedir. Günümüz araştırma ve çalışmalarında da sivil toplum ve devletin farklı iki alan olduğu kabul edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, sivil toplum ile devletin farklı iki alan olduğunu kabul ederken, sivil toplum ve devleti birbirinden

tamamen koparmamaktır. Zira devlet çıkarmış olduğu hukuk kuralları ve düzenlemeler ile sivil toplumun bir anlamda çizgilerini belirlemektedir. Yalnız bu sınırlar içerisinde de sivil topluma devletin müdahale ve etkisi söz konusu değildir. İşte modern anlamda bu durum, sivil toplumun devleti sınırlama durumu olarak yorumlanmaktadır. Genel itibari ile bakıldığında da bu iki kurum devletin çıkarmış olduğu kurallar ile birbirlerine sıkı sıkıya bağlı durumdadır (Gönenç, 2001: 41).

Sivil toplum kavramı, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan yeni devletlerde, demokratik ortama geçiş için kullanılırken, Batı'da ise, küreselleşme ile ulus devletlerin girdiği krizlerin çözümü için katılımcı demokrasi uygulamalarının arttırılması ve yaygınlaştırılması için yararlanılan araç olarak kullanılmıştır. Genel olarak modern devlet yapısı içerisinde sivil toplum, bireysel hak ve özgürlükler esas alınarak ve kavram olarak benimsenerek baskıcı yönetimlere göre daha sağlıklı bir şekilde uygulanmakta ve gelişim göstermektedir (Aslan, 2010: 363).

18. ve 19. yüzyıldan itibaren demokrasi ve modern toplum denildiğinde aklı gelen ilk kavram sivil toplum olmuştur. Kimilerine göre modern sivil toplum anlayışı olarak da nitelendirilebilecek bu yaklaşımda sivil toplumlar, iktidarların ve yönetimlerin ellerinde bulundurdukları gücü genel anlamda ve herhangi bir konuda kötüye kullanmalarını engellemek için bulunurlar (Tamer, 2010: 99). Kavram olarak sivil toplum, dönemler arası geçirmiş olduğu dönüşümler sonucunda, başlangıçta devlet ile aynı anlama gelirken, ilerleyen dönemlerde devlet ile aynı şeyin iki farklı tarafı olarak kabul edilmiş ve günümüzde de devletten ayrı ancak devlete yardımcı veya dengeleyici bir unsur haline gelmiştir. Günümüzde sivil toplum, devletin sınırları dışında yer alan sosyal bir olgu olup, devlete zıt ve devlet karşısında bulunmamaktadır (Aslan, 2010: 210).

C. Schmitt, liberalizmin özellikle 19. yüzyılda siyaset üzerine etkilerini incelemiş olup, devletin sivil toplumdaki özgürlükleri arttırma amacıyla hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada yöneticilerin sivil toplum tarafından sınırlandırılmış yetkilerini aştığı her noktada diktatörlük ve tiranlığın oluşabileceğini belirtmektedir. Liberalizmin temelinde bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması yer alıp, sivil toplumda bu özgür olan bireylerin kendi arasında yaşanacak rekabetin devleti gereksiz kılarak etkisizleştireceğini savunmaktadır. Bununla birlikte total

devlet anlayışı çerçevesinde klasik liberal devlet ve sivil toplum ayrılığı ortadan kalkmış durumdadır. Schmitt, örgütlü toplumsal güçlerin yani sivil toplumun devlet üzerindeki etkilerini arttırmasının, devletin yönetme kapasitesini zayıflatıp, ortadan kaldıracığını belirtmektedir. Bu durum karşısında Schmitt, sivil toplumun total devlet içerisinde dağılmasının, klasik liberal görüşte savunulan parlamentoyu yıkacağını belirtmektedir. Sivil toplumun total devlete karışmasıyla da toplumda devletin sivil toplumun hizmetçisi ve garantörü şeklindeki algının da yıkılacağını savunmaktadır. Total devlette, devletin ön plana çıkacağını ve sivil toplumun etkisini yitireceğini savunmaktadır. Schmitt, devletin egemen ve karar verici bir varlık olması gerekliliğini savunmaktadır. Ona göre devlet en üst akıldır ve devletin egemenliğine zarar vermediği sürece sivil toplum, kilise gibi kurumlar faaliyetlerine devam edebilirler. Schmitt'e göre devlet yönetiminde kargaşa çıktığında ve düzen bozulduğunda devlet için çalışanlar bu çatışmalar karşısında devlete karşı olan itaat ve bağlılıklarını göstermelidirler (Keane, 1994: 204-217).

Bu tarihsel perspektif içerisinde 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya genelinde politika belirleme ve yönetim anlayışı uluslararası boyutlara ulaşmıştır. Devletlerin, Uluslararası Para Fonu (IMF), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi ulus-üstü örgütlere üye olması ve uluslararası şirketlerin yatırım kararları, devletlerin kendi tercih ve politikalarını sınırlandırmaktadır. Özellikle 20. yüzyıl anlayışı içinde, etkin ve kendi kendini örgütleyen bir sivil toplumun hak ve özgürlüklerinin, merkezi parlamenter bir meclis ile savunulacağı ve sivil toplum içerisinde yaşanacak çatışmaların yine bu parlamento sayesinde minimum seviyeye indirileceğine yönelik görüşler bulunmaktadır (Keane, 1994: 231).

20. yüzyıldan itibaren ideoloji kavramı da popülerlik kazanmış olup özellikle sivil toplum ve devlet ile ilişkilendirilmiştir. İdeoloji kavramı bu dönemden itibaren adeta yenilenme yaşamış, anlamı çoğalmış ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. Yakın dönemdeki artan bu popülerliğin yanı sıra; ideoloji, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi ilk ele alan düşünür Karl Marks'tır. Marks ideoloji kavramına yeni bir yorum getirmiş, burjuvazinin toplu olarak ifade edilen görüşleri olduğunu belirtmiştir. Bu noktada burjuvaziyi, devleti denetleyen ve sivil topluma hükmeden bir sınıf olarak ele almaktadır. Bu noktada Marks, her düşüncenin bir ideoloji olmadığını, ideolojinin özel bir düşünce formu olduğunu kabul etmektedir. Marks ideolojinin, sivil

toplumdaki iktidar ilişkilerini görünmez kılan, bu ilişkileri sorgu ve eylemlerin dışında tutan düşünceleri kapsadığını ileri sürmektedir. Marks'a göre burjuva ideolojileri toplumsal bölünmeleri gizleyen ve toplumu sorunsuz bir işleyişin olduğuna inandıran bir düşünce yoğunluğudur. Bu noktada Marks, burjuva ideolojisini savunanların da, sivil toplumdaki sınıf ilişkilerinin adalet ve özgürlüğü temsil ettiğini, insan haklarını koruma altına aldığını, savunduklarını ve bu doğrultuda görüşlere inandığını belirtmektedir. Bu noktada Marksçı sivil toplum kuramı ile birlikte sosyalist sivil toplum kuramı arasındaki ortak noktalardan biri de, her iki kuramda da, burjuvazinin sivil toplum üzerindeki egemenliği ve bunun devamı olarak özel sermayenin, devlet politika ve uygulamalarının belirlenmesinde etkin rol oynamasını ve manipüle etmesini eleştirmektedir.(Keane, 1994:276- 277)

Tarihsel anlamda birçok düşünür sivil toplumun modern toplum ve pazar ile ortaya çıktığını, sivil toplumun modern toplumun olmazsa olmazı olduğunu kabul etmektedir. Bu bakımdan tarihsel perspektifte farklı yorumlanan sivil toplum kavramı günümüzde son halini almış ve modernlik ile demokrasinin göstergesi olarak gösterilmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşme ile birlikte modern ulus devlette meydana gelen işleyiş sorunları ortadan kaldırılmak istenmiştir. Sivil yani medeni toplum, devletin üzerine inşa olduğu sosyal alanı ifade etmektedir. Modern sivil toplum algısı sivil toplum olgusunun; kampanyaların düzenlenmesi, tepkilerin şiddet içermeksizin yığınlarla birlikte toplu olarak gösterilmesi gibi faaliyetlerde bulunulması için desteklenmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. 21. yüzyıl ile birlikte yönetimde gelişen yönetim modeli ile yönetimin çok aktörlü ve şeffaf olması gerektiği savunulmuş ve bu aktörlerin içerisinde de modern sivil toplum da gösterilmiştir. Modern sivil toplum anlayışında, demokrasi vasıtasıyla sivil toplumun gücü, baskı ve çıkar grupları şekline bürünerek siyasete yansıtılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde haberleşme ve iletişim araçlarının çoğalması, yönetim ve seçim süreçlerinde yüksek katılım imkânlarının gelişmesini sağlamaktadır (Özkul, 2017: 20).

Katılımcı bir sivil toplum anlayışı ile kaynağı demokrasi olan ve devlet ile sivil toplumun iç içe olduğu bir yapı savunulmaktadır. Günümüzde modern veya diğer adıyla çoğulcu sivil toplum algısında da, devlet dışında örgütlenmelerin olduğu kabul edilmekte, hükümet dışında oluşturulan diğer örgütlerin de söz hakkının olması

savunulmaktadır. Devletten ayrı bir toplumun olması desteklenirken diğ er yandan da devlet gücünün etkisinin en aza indirilmesi savunulmaktadır. Bu görüşün bir aşama daha katı şekli ise asgari devletçi sivil toplum anlayışı olup, bu anlayışa göre devlet bir takım kurallar koyarak, toplumsal yaşamın ve sivil toplum düzeninin sağlanmasını amaçlamaktadır (Yılmaz, 2003: 329-330).

Son yıllarda merkezi yönetimler, yerel yönetimler ve sivil toplum kurumları arasında, neo-liberal politikalar ve küreselleşme ile hayatımıza giriş yapan yönetim anlayışı ile birlikte hizmet konusunda işbirliği ve paylaşımları yapılmaya başlanmış, devletlerin, sivil toplum kurumları ile işbirliği yaparak ortak hareket ettikleri görülmektedir. Devlet, bazı hizmetleri kendi vermek yerine bu kurumlardan almayı tercih etmiştir. 1970'lerden sonra daha çok görülmeye başlanan bu gelişmeler, dünyada karma refah hizmeti olarak adlandırılmaktadır. Başta ABD ve İngiltere gibi ülkeler olmak üzere gelişmiş birçok ülkede yapılan yapısal değişimler ve yapılan yeniliklerle, devletin verilen sosyal refah hizmetlerinde ki finansman ve denetim işlevi devam etmiş, ancak bu hizmetlerin verilmesi ve paylaşımının kontrolü sivil toplum kurumlarına verilmeye başlanmıştır (Özdemir, Basel ve Şenocak, 2009: 167-170).

Özellikle 19. yüzyıldan günümüze kadar gelen modern sivil toplum anlayışının dört temel kabulü bulunmaktadır. Her şeyden önce modern sivil toplum anlayışında sivil toplum, devlet ve aile gibi kurumlardan farklı ve bağımsız bir alanı oluşturmaktadır. İkinci kabul, bireyler herhangi bir örgüt veya topluluğa katılmaya zorlanamamaktadır. Üçüncü olarak sivil toplum, hukuk sınırları içerisinde faaliyet göstermekle birlikte kolektif hedefler ortaya koyarak bir nevi halkı temsil etmektedir. Son olarak da sivil toplum, *Sübsidiarite* (Yetki Devri) ilkesini de beraberinde getirmiş ve halk için daha yararlı olmadığı durumlarda devlet müdahalesini sınırlandırmıştır. Modern sivil toplum anlayışı, hakların uygulamaya geçirilmesi ile varlığını sürdürüp gelişebilecek bir olgudur. Günümüzdeki sivil toplum anlayışları ise ağırlıklı olarak üç düşünce üzerinden incelenmektedir. Bunlardan liberal yaklaşım, insanı hakları olan bir hukuk kişisi olarak görürken, ekonomik ve rasyonel davranan kişi olarak tanımlamaktadır. Toplumcu yaklaşım halkı, kendi ilkeleri çerçevesinde bir araya gelen topluluk olarak tanımlamaktadır. Demokratik toplum anlayışı ise, sivil toplumu halkın ortak değerler üzerine anlaşma sağlanabilen, sorunlara fikir yürütülerek

çözümler aranan ve vatandaşa siyasi bilinçlilik sağlayan bir olgu ve alan olarak tanımlamaktadır (Güloğlu ve Es, 2008: 148). Genel anlamda sivil toplum, özerk bir yapıya sahip olan ancak çoğunlukla devlet ile birlikte görülen, toplumsal pek çok aktörü içinde barındıran sosyal bir alandır. Günümüz modern sivil toplumun kapsamı çoğulculuk, kamusalılık, özerklik gibi sivil toplumun unsurları olarak kabul edilen öğelerden meydana gelmektedir.

1.2. 1945 SONRASI SİVİL TOPLUM KURUMLARI

İletişim ve haberleşme araçlarının yaygınlaşması ile birlikte özellikle günümüzde hemen hemen her haberde sivil toplum kuruluşları ve faaliyetlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Uluslararası anlaşmaların hazırlanması, imzalanması ve yürürlüğe konulmasındaki etkileri, uluslararası şirketlerde ve konsolosluklarda yapmış oldukları protesto faaliyetleri, Kyoto Protokolünde olduğu gibi anlaşmaya imza atmayan devletlere karşı baskı yapılması bu örgütlerin değişen ve artan önemini ortaya koymaktadır. Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu özellikle son dönemde popülerliği artan sembol sözcükler haline gelmiştir. Sivil toplum kuruluşu ile ilgili olarak kimi zaman farklı isim önerilerinde de bulunulmuş olup bunlar; uluslararası dayanışma örgütleri, ulus-aşırı örgütlerdir. Ancak hiçbiri sivil toplum kuruluşu ismi kadar akılda kalıcı ve etkileyici olmamıştır. Sivil toplum kuruluşu kavramı ile ilgili pek çok tanımlama yapılmış olsa da, hukuksal belgeler ve ulusal mevzuatlarca onaylanıp, kabul gören kavram STK olmuştur (Ryfman, 2006: 10-25).

Sivil toplum kuruluşlarının özellikle 1945 sonrası etkinlikleri ile birlikte ilgi alanlarının da artması sivil toplum kuruluşu tanımında da belirsizliğe neden olmuştur. İlgi alanlarına göre hukukçular, ekonomistler, siyasetçiler kendilerine göre farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır. Özellikle BM Ekonomi ve Sosyal Görüşmelerinde sivil toplum kuruluşlarına değinilmesi ve ülkelerin iç hukuk sistemlerinde yer alması hukuki anlamda sivil toplum kuruluşları ile ilgili pek çok tanımlama yapılmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra genel anlamda hukuki olarak sivil toplum kuruluşları, uluslararası yarar açısından çıkarıcı olmayan bir ülkenin iç hukukuna dayalı olarak kurulan ve en az iki devlette etkin olan örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama uluslararası anlamda Avrupa Konseyi'nin 124 Nolu Konvansiyonu'nda da yer almaktadır. Buna karşılık tarihsel perspektif içerisinde J.J.

Roche sivil toplum kuruluşlarını, kar amacı gütmeyen ve buldukları devletler tarafından tüzel kişilik verilen örgütlenme olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık özelleştirme yanlısı hukukçular ise, kendisini sivil toplum kuruluşu olarak tanımlayan her örgütün sivil toplum kuruluşu sayılacağını savunmaktadır (Ryfman, 2006: 29-32).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası ilişkilerde “Soğuk Savaş” olarak adlandırılan süreçte dünya siyasi ve ekonomik olarak uzun süreli bir kutuplaşmaya gitmiştir. Bir tarafta savaşta galip gelen devletlerin mağlup olan devletleri ve kaynakları paylaşımı sürerken diğer tarafta mağlup olan devletler, yeniden toparlanma ve yapılanma için arayış içine girmiştir. Tam da bu süreç içerisinde Batılı galip devletlerin yönlendirmesiyle IMF, Dünya Bankası ve NATO gibi ulus-üstü örgütlerin kurulması ve bu örgütlerin dünya siyasetini ve ekonomisini şekillendirmesiyle yeni bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Ayrıca savaş sonrası ulus devlet anlayışının eski gücünü kaybetmesi, liberal politikaların uygulanmaya başlaması ve teknolojik anlamda yaşanan gelişmelerin de etkisi ile bu ulus üstü örgütler, ulusal ve uluslararası anlamda faaliyet gösteren ve karar alma mekanizmalarını etkileyebilecek sivil toplum kuruluşlarını da beraberinde getirmiştir.

1945 sonrası, küreselleşme, neo-liberal politikaların yaygınlaşması ve demokratik katılım anlayışının giderek gelişmesi hiç şüphesiz sivil toplum kurumlarının gelişmesini sağlayan en önemli etkenlerdir. Toplumun hemen hemen her alanında yaşanan dönüşümler, devletin toplumsal problemlere olan ilgisinin azalmasını beraberinde getirmiş, bunun sonucu toplum bir anlamda kendi başının çaresine bakıp sorunları çözmek ve savaşın yıkım ve tahribatlarını ortadan kaldırmak adına ilerleyen dönemlerde “Üçüncü Sektör” olarak da anılacak sivil toplum kurumlarının temelini atılmasını sağlamıştır. Modern ve gelişmiş toplumların en önemli aktörü olan sivil toplum kurumları özellikle Batı ülkelerinde sosyal politikaların uygulanması sürecinde tüm dünya tarafından ön plana çıkarılmaya başlamıştır. Merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil toplum kurumları aralarında işbirliğine gitmiş bu bağlamda devletlerin sivil toplum kurumları ile yaptıkları iş birliği ve ortak çalışmalar giderek artmıştır (Özdemir, Basel ve Şenocak, 2009: 167-170).

BM kurulduktan sonra uluslararası örgüt ve kurumlar gibi başka aktörler de

ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni aktörlerin ortaya çıkması sonucu devletler, sivil toplum örgütlenmesi olarak görülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte küreselleşmenin de etkisi ve artan liberal düşünce ile birlikte, önce kuvvetler ayrılığı, sonra da devlet-sivil toplum ayrılığına etki etmiş, yasamayla yürütmenin arasını açıp modern ilişkilere yeni bir görünüm kazandırmıştır (Akal, 2000: 28). İkinci Dünya Savaşı öncesinde 1929'da yaşanan Büyük Buhran ile birlikte devletin devamlı büyüme gösterdiği bir süreç yaşanırken 1970'lerin başından itibaren ise petrol krizleri, devletlerin topluma olan müdahalelerini azaltması gibi gelişmelerin sonucunda devletin küçültülmesi gerektiği anlayışı giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Artan neo-liberal politikalar, devletin sosyal yükümlülüklerinin azaltılmasını hedeflemiş ve bunu sağlamak için de sivil toplum kurumları geliştirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere sivil toplum kavramı ve politikaları, liberal ve neo-liberal politikaların bir ürünü olarak hızla gelişme göstermiştir (Özdemir vd, 2009: 169).

Sivil toplumun güçlenmesi ile birlikte özellikle küreselleşmenin etkisiyle gelişen neo-liberal politikalar; devletin maliyet ve giderlerinin azaltılmasını, devlet iktidarının siyasi meşruiyetini ve gelirlerini arttırması için, devletin kimi görevlerinin devredilmesini, kimi politika ve alanlarda devletin yerine sivil gücü koymanın gerekliliği savunmaktadır. J. Keane, yeni-muhafazakâr anlayışın da savunduğu bu uygulamaların başarılı olamayacağını belirtmektedir. Ona göre devlet ile sivil toplum arasındaki sınırları yeniden çizmek, toplumsal refah sınırlarını, refah devlet ve yardım uygulamalarını ortadan kaldırarak, yetkili kişilerin kararına bağlı minimalist yardımlara yer bırakmak anlamına gelmektedir. Aynı şekilde neo-liberal politikaların etkisiyle devletin denetlenmesi ve kontrol edilmesi ile birlikte uygulamalarının sorgulanması, devletin etkinliğini azaltmıştır. Hatta kimi devlet organları, sivil toplumun en iyi örgütlenmiş çıkarları arasındaki iletişimi sahiplenerek, özel çıkar hükümetleri kurmaya çalışmışlardır. 1970'li yıllardan itibaren liberal anlayışlar ile birlikte, devlet politikaları, sivil topluma karşı daha sorumlu tutulmuş olup, sivil toplum devletin yürütmediği veya yürütmemesi gereken faaliyetleri demokratik bir şekilde yeniden düzenleyerek yürütmeye başlamıştır. Kimi araştırmacılar bu toplumcu anlayışta sivil toplum ve devletin birbirinden ayrı ancak görevlerin yürütülmesi bakımından bir bütün şeklinde hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır (Keane, 1994: 21-29).

Savaş sonrası değişen dünyanın en dikkat çekici oluşumu arasında gösterilen ve demokratik yönetimlerin simgesi haline gelen sivil toplum kurumları, insanları ortak bir amaç doğrultusunda bir araya getirerek örgütlü bir şekilde devlet gücünden ayrı hareket edilmesini sağlamıştır. Kimi ülkelerde gelişmişlik düzeyi ile paralel olarak çok işlevsel faaliyet gösteremeyen bu kuruluşlar özellikle iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve devletlerin bu anlamda çağa ayak uydurması ile birlikte işlerlik kazanmaya başlamıştır. Tüm bu yaşanan gelişmeler devletten ayrı, belirli bir amaç için kurulan sivil toplum kurumlarını günümüzde tüm dünyada etkin ve söz sahibi olacak, yeri geldiğinde devletlerle pazarlık etme gücüne sahip bir kurum olma sürecinin başlangıcı sayılmaktadır. Bu sürece örnek olarak 1980'lerde başlayan ve 90'larda da devam eden BM gibi ulus-üstü organizasyonların yapmış oldukları toplantılara çok sayıda sivil toplum kurumunun katılması ve burada alınacak kararların belirlenmesi ile beraber, alınan kararların ülke bazlı uygulanmasında da önemli katkılarının olması gösterilebilir. Özellikle toplumlarda yaşanan değişim ve gelişmeler sonrası ilgi alanlarının artması, sivil toplum kurumlarının sayısının ve öneminin de artmasına neden olmuştur. Bu kapsamda da sivil toplum kurumlarının bir takım özellikleri belirgin hale gelmiş ve araştırmacılar tarafından yapıları ve faaliyetlerine göre sınıflandırmalar yapılmaya başlanmıştır.

1.2.1.Sivil Toplum Kurumlarının Türleri-Sınıflandırılması

Sivil toplum kurumlarının sınıflandırmasını yapmadan önce niteliklerinden ve özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Buraya kadar anlatılan kısımda ön plana çıkan en önemli özelliği; devletlerden ayrı, özerk bir yapıya sahip olmalarıdır. Alternatif çözüm yollarının üretilmesinin temel kaynağı da; devletten ayrı, kendi ayakları üzerinde, devlet desteği olmaksızın durabilmeleridir. Çoğulculuk ve toplumsal beraberliği sağlama amacı da sivil toplum kurumlarının başlıca özelliklerindedir. Burada önemli olan gönüllü birliktelik çerçevesinde bir araya gelmesidir. Çünkü gönüllü birliktelik vatandaşların grup içerisinde kaybolmasının önüne geçerken, bireysel inisiyatifin de devam etmesini sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşları farklı dünya görüşlerinin saygı ve anlayışlılık çerçevesinde toplumda bir arada olmasının sigortası olarak kabul edilmektedir (Aslan, 2010: 363).

Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları devlete karşı saygılı ancak devletin alabileceği, aykırı ve topluma yarar getirmeyecek her karara karşı tepkisini koymak adına tetikte beklemektedir. Hukuka ve yasalara bağlı olan sivil toplum kuruluşları bir anlamda hukuksal temele dayalı olan devlet otoritesinin de yasallığının simgesidir. Sivil toplum sadece devletin değil aynı zamanda siyasi düzenin de dışındadır. Yani sivil toplum kurumu denilen şey, siyasi parti ve örgüt olmayıp siyasi toplumun sadece bir unsurudur. Sivil toplum kurumları; özel amaç ve çıkarlar yerine kamusal ve toplumsal yarar sağlayacak konuları kendine hedef olarak belirlemiştir. Sivil toplum kurumlarının siyasi işlevi iktidarı ele geçirmek değil etki alanını genişleterek kamu yararına dayanmayan devlet uygulamalarından hesap sormayı hedeflemektedir. Bunların yanında en önemli özelliklerinden biri de farklı dünya görüşlerini ve düşüncelere sahip kişileri bir araya getirmesini sağlayan çoğulcu yapısıdır. Sivil toplum kuruluşları ve etki alanı devlet ve aile alanından ayrı ama ekonomik toplumu kapsayan bir yapıya sahiptir (Gönenç, 2001: 41).

Sivil toplum örgütlerinin amacı kar elde etmek değildir. Özellikle yapmış oldukları faaliyetler ve belirledikleri misyon ve vizyonlar ile toplumsal eşitlik çerçevesinde bireylerin ve toplumların daha iyi koşullarda hayatlarını idame ettirmesini sağlamaktır. Sivil toplum örgütlerinden beklenen, yapmış oldukları faaliyetlerden kazanç elde etseler dahi söz konusu kazancı yine toplum menfaatine kullanmasıdır. Bu bağlamda belirtilen bu özellikleri kendi içerisinde nitel ve nicel olarak sınıflandırmak mümkündür. Sivil toplum kurumlarının nitel özelliklerinden ilki homojenliktir. Sivil toplum kuruluşlarının üyelerinin toplumun her kesiminden insanların olması buradaki homojenliği ve özgürce bir araya gelerek, kendi toplumsal çıkarlarını, baskı altında kalmaksızın savunmalarını ifade etmektedir. Katılım, mobilizasyon ve faaliyet gösterilen, çalışılan konularda beyanda bulunulması da başlıca nitel özellikleri arasında yer almaktadır. Son olarak, sivil toplum hiçbir siyasi parti veya oluşuma ait olmayıp, sivil toplumun bağımsız olma özelliği önem arz etmektedir. Sivil toplum kurumları var oluş amaçlarında da belirli bir çıkar veya siyasi grubun tekelinde ve kontrolünde bir yapıya sahip değildir (Gönenç, 2001: 41).

Nicel özellikler incelendiğinde; sivil toplum kuruluşları ekonomik anlamda da devlete veya başka bir güce bağımlı olmayıp, gerçekleştirmiş olduğu etkinlikler sonucu gelir elde etmektedir. Bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi ve

daha da güçlü hale gelmesi amacıyla başka sivil toplum kuruluşlarına da yardımda bulunabilmektedir. Burada belirtilmesi gereken yardımda bulunulan bu sivil toplum kurumlarının geneli kapsamamasıdır. Çünkü ABD’de ve bazı Avrupa ülkelerinde kimi sivil toplum kuruluşlarına devletleri tarafından ekonomik destek verildiği bilinmektedir. Bunun yanında bazı uluslararası örgütler tarafından da kimi sivil toplum kurumlarının mali destek görmesi sivil toplum kurumlarının bağımsızlığının tartışılmasına neden olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları açısından, söz konusu kuruluşların faaliyet, amaç gibi kategorilere ayrılması, bu kuruluşların en önemli nicel özelliğini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, başlıklarla nitel ve nicel özellikler belirtilecek olursa; nitel özelliklerindeki anahtar kelimeler; katılım, demokratik olma, sivil olma, tutarlılık, demokratik olmak, şeffaflık, hesap verebilirlik, güven, mobilizasyon ve temsil etme gücü olup, nicel özellikleri ise mali bağımsızlık, yapı ve amaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil toplum kavramını tanımlamada olduğu gibi, sivil toplum kuruluşlarının sınıflandırılması konusunda da üzerinde uzlaşılan ortak bir sınıflandırma bulunmamaktadır. Özellikle her bir düşünür sivil toplum kurumunu farklı açılardan değerlendirerek sınıflandırma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda kimi düşünürler sivil toplum kuruluşlarını kooperatif, vakıf ve dernekler gibi kendine özgü yapılanması olan, kuruluşu yasalara ve kimisinde yine kendi yönetim kurullarınca oluşturulan bir yönetmeliğe dayanan örgütler çerçevesinde sınıflandırırken, kimileri ise yöneticilere ve devlet yönetimlerine yakın olan ve toplum eksenli çalışan sivil toplum ayırımına gitmiş, özellikle devlet ve yöneticiler ekseninde faaliyet gösteren bu örgütler de genel anlamda sivil toplum kuruluşlarının bağımsızlığının tartışılmasına neden olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ve üyeleri genel anlamda sürekli tartışıla gelmiştir. Özellikle üyeler ve faaliyetler özelinde sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı toplumun tamamını temsil etmediği ve belirli kesimler lehine faaliyet gösteren kurumlar olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede de özellikle günümüz toplumlarında toplum yararı doğrultusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları olarak da ayrılmaktadırlar. Yapılan araştırmalarda sivil toplum örgütlerinin bazılarının toplumsal konular ve karar alma süreçleri üzerine faaliyette bulunduğu tespit edilirken, kimilerinin ise daha duyarlı ve insani açıdan hassas konularla (açlık, salgın hastalık gibi) ilgilendiği savunulmaktadır.

Özellikle 1945 sonrası uluslararası örgütlerin sayısının artması hiç şüphesiz devletlerin egemenliklerinin ve politikalarının sorgulanması ve sınırlandırılmasını da beraberinde getirmiştir. 1970'li yıllardan sonra özellikle etkinlik alanlarının artması, kolektif anlam içeren sivil toplum ve uluslararası sivil toplum kavramlarının da kullanılması sivil toplum kurumlarının etkisini ve önemini daha da arttırmıştır. Sivil toplum ve sivil toplum kurumu kavramlarının kullanımının artması, ulusal ve uluslararası alanda birçok küçük ve büyük oluşumun kendini sivil toplum kurumu olarak tanımlamasına da yol açmıştır. Tek kişiden oluşan sivil toplum kurumları ya da MONGO'lar (*My Own NGO*) oluşmakla birlikte, ekonomilerde daha etkin bir biçimde yer almak için hukuki bir kişiliğe girmek isteyen BONGO (*Business-organised NGOs*), küresel sermayenin liderliğinde planlanan projeleri hayata geçirmeyi hedefleyen DONGO (*donor-organised NGO'lar*) ve devletler ile ağırlıklı olarak gözde yöneticiler tarafından bir anlamda uyarlanan GONGO (*Governmental NGolar*) gibi çeşitli türlerde STK'lar görülmektedir (Ryfman, 2006: 12).

Sivil toplum kuruluşları birçok farklı alan çerçevesinde kategorilere ayrılmaktadır. Bunlar içerisinde vakıf, dernek, kooperatif, sendika, meslek odaları gibi belirli bir yasal düzenlemeye bağlı olarak ve kendi oluşturdukları yönetmeliklere dayanan kuruluşlar olmakla birlikte, etki ve faaliyet alanları çerçevesinde yerel, ulusal ve tüm dünya genelinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları da mevcut bulunmaktadır.

Uluslararası örgütler bağlamında ise bu örgütler, ülkelerin iç siyasetinde devletin yerini tutmamakla birlikte uluslararası alanda belirli sınırlar içerisinde düzen sağlayan unsurlardan birini teşkil etmektedir. Yani bir yandan uluslararası sistemde güç dengesini ortaya koyarken bir yandan da uluslararası sistemin dengelerinden ve kurallarından etkilenmektedir. Hiç şüphesiz bu örgütlerin, devletlerin uluslararası dış politikalarına etkisi göz ardı edilmemekle birlikte uluslararası örgütlerin hedefleri ilgi alanı ile birlikte nihai hedef açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Kimi örgütlerin ilgi alanı örgütlerin çoğunu kapsamakla birlikte, bir kısmının faaliyet alanı ise kendine has ve daha spesifik alanlarda gerçekleşmektedir. Nihai hedef olarak farklılaşan örgütler ayrımında, örgütlerin kimileri tüm dünyada düzeni, barışı ve toprak birliğini sağlamayı amaçlarken kimisi ise üyeleri arasında daha güçlü bir yapının olmasını ve genel anlamda daha güçlü bir örgüt yapısı kurmayı hedeflemektedir. Üyelik açısından

da örgütlerin bazıları sadece bölgesel bazda faaliyet gösterirken kimileri ise daha evrensel ve küresel bir amaç üzerinedir. Siyasal anlam kapsamında, üst düzey yani devletin güvenlik, egemenlik ve genel anlamda düzeni ile uğraşanlar ile kendi bünyelerinde belirli konularda siyaset yapan örgütler olarak sınıflandırmalar yapılmaktadır. Tüm bu farklılıkların yanı sıra, her yapı ve kuruluşta olduğu gibi sivil toplum örgütlerinin de ister ulusal isterse de uluslararası anlamda olsun kendilerine özgü bir kuruluş kanun, tüzük ve yönetmeliklerinin olması ortak noktalar arasında yer almaktadır (Sönmezoğlu, 2005: 686-689).

Sosyologlara göre sivil toplum kurumları incelendiğinde; Fransız sosyolog Marcel Merle, farklı ülkelerin çıkar peşinde koşmayan bireylerince kalıcı olarak oluşturulan grup, dernek veya hareket olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası Örgütler Birliği (UIA) ise, birçok ülke vatandaşı olan temsilcilerden oluşan, işlevi, yönetimi ve finans kaynakları bakımından uluslararası olan her örgütün sivil toplum kurumu olduğunu ve kar amacı gütmeyip danışma statüsünde olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte, ortak amaçları gerçekleştirmek için gönüllü olarak bir araya gelen bireylerin oluşturduğu gruplar olarak da tanımlanmaktadır (Ryfman, 2006: 33).

Sivil toplum kurumuna yönelik çeşitli tanımlamalar yapılmış olsa da tıpkı sivil toplumda görüldüğü gibi net ve kesin bir tanım ortaya konulamamaktadır. Ancak sivil toplum kurumu kavramı, bir takım nitelik ve özellikler çerçevesinde tanımlanabilmektedir. Bu özellikleri beş temel kategoriye ayrılmaktadır. Söz konusu özelliklerden birinin eksik olması sivil toplum kurumu olarak tanımlanan örgütü dernek, topluluk veya hareket statüsüne sokacaktır. Bu özelliklerden ilki her şeyden önce çıkar gütmeyen, bir ideali ve amacı savunmak için özgür bireyler tarafından oluşturulan örgüt özelliğidir. İkinci özellik, bu örgütün ulusal ve uluslararası alanda kamusal ve özel güçler ile ilişki kurulmasıdır. Diğer bir özellik, etkinliklerinin devlet aşırı bir nitelikte olmasıdır. Dünyanın farklı bölgesinde eylemler düzenleyebilmek, farklı ülkelerde hakları savunabilmek ve tüm bu eylemlerin uluslararası örgüt ve devletlerce kurulacak ilişkiler sonucu yapılabilir olmasıdır. Diğer özellik, bireylerin özgür iradeleri ile bu topluluklara katılması ve bu topluluklarında kendi iç işleyişinin olmasıdır. Son olarak da ulusal hukuklar açısından çıkar amacı gütmeyen örgüt çerçevesinde özel hukuksal biçime sahip olunmasıdır (Ryfman, 2006: 40).

Sivil toplum kavramını açıklamada yaşanan tanımlama sorunu, kategorileştirmede de yaşanmaktadır. Yapılan birçok sınıflandırma bu konuda yeni bakış açıları getirmekle birlikte, yapılan sınıflandırmalar birkaç başlık üzerine yoğunlaşmış, göz ardı edilen konular dikkate alınmamıştır. Günümüzde özellikle 90'lı yıllardan itibaren hükümet dışı kuruluşlar popüler olmakla birlikte tüm dünyada da kabul edilen etkinlikleri, karar alma süreçlerine etkileri ile almış ve aldırılmış olduğu kararlar dünya genelinde kabul görmektedir.

1.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Ulusal /Uluslararası Düzeydeki Artan Önemi

Sivil toplum kurumlarının etkinliğinin artması özellikle uluslararası anlamda düzenlenen toplantı ve konferanslarda da önemli bir aktör olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Cenevre'de düzenlenen BM İnsan Hakları Komisyonu'nda sivil toplum kurumları, kadınlar, canlılar, insanlar ve birçok konuda fikirlerini beyan ederek bu doğrultuda kararlar aldırma konusunda başarıya ulaşmışlardır. Öte yandan sivil toplum kurumları ve sivil toplumun doğuşu muhakkak ki sadece küreselleşme ile açıklanamamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının kökleri Batı kaynaklı bazı felsefi ve dini temellere dayanmaktadır. Bu manada sivil toplum kurumları özellikle "merhamet" ve "ilgi" gibi kavramlar ile ilişkilendirilebilir. Muhakkak ki merhamet ve ilgi sadece Batı'ya ait kavramlar olmamakla birlikte söz konusu kavramları merkezine alarak model geliştirme işlemi burada olmuştur. Tarihsel perspektif içerisinde hastalar, yoksullar ve savaş mağdurları için dayanışma içerisinde olmak birçok kültürde yer almaktadır. Ancak uygulamada bu dayanışma düşüncesinin yaygınlaşması Avrupa sayesinde olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren Avrupa ve Avrupa'nın sömürgelerinde oluşan yardımlaşma ve bu yardımlaşmanın laikleşmesi anlayışıdır. Avrupa, Hıristiyanlık ve Yahudilik' te bu durum böyleyken, Müslümanlık' ta ise merhamet, yardım çok daha üst seviyede olup, burada laikleşme söz konusu olmamaktadır ve hayır işleri ümmet çerçevesinde ele alınmaktadır (Ryfman, 2006: 12-16).

Sivil toplum kurumlarının gelişmesine etki eden merhamet ve yardım olgusuna etki eden faktörden ilki, 17. yüzyılda devletlerarası silahlı mücadeleyi bir kurala koymak için uluslararası hukukun geliştirilmesi olup, ikincisi ise insanlık ve

insanlığın iyiliğini ön plana çıkararak aydınlanma düşünceleridir. Öte yandan sivil toplum kurumlarının gelişiminin başlangıcı örgütlenmelerdir. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Atlantik'e kadar dernek olgusu gelişim göstermiştir. ABD'de köleliğe karşı oluşturulan örgütlenmeler ilerleyen dönemlerde savaş mağdurları ve savaştan yaralanan insanlar için oluşturulan sağlık ve yardımlaşma derneklerine yerini bırakmıştır. Örneğin; Fransız Florence Nightingale, ilk hemşire örgütlenmesini gerçekleştirmiş ve özerk bir insani yardımlaşma derneğinin temelini atmıştır. Daha sonraları bu örgütlenmeler yerlerini, özellikle küreselleşmenin de etkisi ile tüm dünyaya yayılan Kızılay ve Kızılhaç gibi derneklere bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında da özellikle mağlup olan devletlerdeki yaralılara, hasta olanlara ve açlıkla mücadele eden insanlar için *Children Fund* gibi örgütler oluşmaya başlamıştır. Aynı durum İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiş ve *Oxfam* ve *American Care* gibi sosyal sorumluluk üstlenen sivil toplum kurumları oluşmuştur. 1970'li yıllardan sonra ise ağırlıklı olarak sınır tanımamazlık fikri üzerine faaliyette bulunmaya başlayan sivil toplum kurumları sadece savaş mağduru insanlar için değil, savaştan mağlup ayrılan ülkelerle ilgili de projeler üretmeye başlamışlardır. Sivil toplum kurumlarının kuruluşu incelendiğinde hedef kitle ve kategorilerin zaman içerisinde farklılaştığı görülmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle artan üretim ve sanayileşme beraberinde çevre, canlı hayatları ve kaynak kullanımı gibi konuları gündeme getirmiş ve bu alanlarda *World Wildlife Fund* gibi örgütler kurulmaya başlanmıştır (Ryfman, 2006: 16-20).

21. yüzyıl ile birlikte, sivil toplum kurumlarını diğer uluslararası aktörlerden ayırmak gerekmektedir. Araştırmacılar bununla ilgili çalışmalar yapmakla birlikte bu ayırım hususunda Laroche dört büyük kategori arasında bir ayırım ortaya koymaktadır. Bunlar; korporatif örgütler (sendikalar ve ekonomik etkinlik dalları), teknik örgütler, bilimsel örgütler ve son olarak sosyal ve insani örgütlerdir. Bu ayırım daha çok uzmanlaşmış ve bürokratikleştirilmiş bir ayırım olarak kabul edilmekte ve genel kabul görmemektedir. 1970'li yılların sonlarından itibaren liberalizmin etkisini giderek arttırması, devlet dışındaki özel sektör, örgüt gibi pek çok oluşumun etkinliğinin artmasını sağlamıştır. Bu süreçte liberal politikalara ve küreselleşmeye karşı yapılan protesto ve eylemler söz konusu devlet dışı örgütlerin oluşumunun ve etkisinin artmasını sağlamıştır. Özellikle demokratik bireycilik artmış ve devlet dışında yer alan bu örgütlerin sayısının hızlıca artmasına neden olmuştur. Böylece devlet sadece

alttan eleştirilmekle kalmamakta, faaliyet gösterdiği eğitim, sağlık, ulaşım gibi sektörlerdeki etkinliği de tartışılmaya başlanmıştır (Ryfman, 2006:35-44).

1945 yılında başlayıp günümüze kadar devam eden süreç içerisinde sivil toplum kurumlarının geçirmiş olduğu evrim şüphesiz dikkat çekicidir. Bu evrim ile birlikte etkinliği artan sivil toplum kurumları dünyada üçüncü sektör olarak kabul edilmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan politikalar ile birlikte, iletişim ve teknolojide yaşanan hızlı ilerlemeler ve küreselleşmenin 1960'lı yıllardan itibaren daha fazla varlığını hissettirmesi, sivil toplum kurumlarının gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde etkinliklerinin ve üstlendikleri rollerin artmasına neden olmuştur. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile ulusal ve uluslararası anlamda sayıları git gide artan sivil toplum kurumları, mikro düzeyde buldukları ülke ve bölgelerde alınan kararlarda etkili ve belirleyici olmaya başlamıştır. Makro düzeyde ise, özellikle batılı devletler tarafından demokrasinin olmazsa olmazı olarak kabul görerek devletlerarası anlaşma ve sözleşmelerde devletlerden ayrı taraf olarak belirleyici olmaya başlamıştır.

20. yüzyıl içerisinde refah devletin, kaynakları ve yönetimleri etkin bir şekilde idare etmesi devlet dışında başka bir yapıya gerek duyulmamasına neden olmuştur. Ancak dünyada özellikle küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni krizler ve politikalar nedeniyle devletlerin etkinlikleri zayıflamaya başlamıştır. 1970'li yıllar ile birlikte dünya genelinde refah devletlerin petrolden kaynaklı, ekonomik olarak kaynak krizine girmesi sonucu vatandaşlar devletin baskıcı politikalar ve toplumsal sorunlar karşısında tutumuna tepki göstermeye başlamıştır. Devlet gücü, ortaya çıkan krizlerle mücadele edememiş ve toplumsal konular ile ilgilenemeye başlamıştır. Neo-liberal düşüncelerin yayılması ve ülkelerin bu neo-liberal politikaları uygulamaya başlaması ile birlikte, özelleştirme politikaları yaygınlaşmaya ve demokrasi kavramı, tüm dünyada öncelikli hale gelmeye başlamıştır. Soğuk savaş sonrası özellikle belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip olan toplumlarda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde sivil toplum kuruluşları, tekrar gündeme getirilmeye ve merak edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 20. ve 21. yüzyıl arasındaki en temel fark sivil toplum kurumlarının dünyada ve toplumlarda sahip olduğu rol ve işlevlerinde ortaya çıkmaktadır (Özdemir vd, 2009: 167-170).

21. yüzyıl ile birlikte sivil toplum kurumlarının sayısı giderek artmıştır. Ayrıca sivil toplum kurumlarının kurulması ağırlıklı olarak temel özgürlüklere bağlı olduğundan, bu konuda denetim yapılması da giderek zorlaşmaktadır. Sivil toplum kurumlarının sayısal olarak artması, özgürlükler bağlamında ve üçüncü sektör olarak devletler ve yurttaşlar arasında köprü olarak kabul edilmesi hususunda yararlı olmaktadır. Öte yandan 21. yüzyıl ile birlikte kamuoyunun artan ağırlığı ve etkisi, sivil toplum kurumlarının gelişmesinde de güçlü bir rol oynamıştır. Sivil toplum kurumları, liberal küreselleşmenin en somut örneklerinden biri olarak gösterilmektedir. Hem Batı'da hem de Güney ülkelerinde yapılan anket ve araştırmaların sonucu olarak, insanlar sivil toplum kurumlarının özellikle de sosyal sorumluluk ağırlığındaki alanlarda söz sahibi olmasını istemekte ve onlara büyük ölçüde güven duymaktadırlar. Sivil toplum kurumlarının bu bağlamda kazanmış olduğu popülarite küresel alanda uluslararası devlet ve topluluk ilişkilerinde de etkili olmasını ve sivil toplumun bir kısmının kurumsallaşmasını sağlamıştır. Söz konusu kurumsallaşma, sivil toplum kurumlarının farklı uluslararası örgütlerle işbirliğinin göstergesi olan bir statüye kavuşması ile başlamıştır. Söz konusu statü bir danışma anlamında olup, karşılıklı ilişkilerin belirli çerçeveler içine oturtulması amaçlanmıştır. 1975 yılında kurulan BM Sivil Toplum İrtibat Servisi (UN-NGLS) sayesinde sivil toplum kurumları ile BM sistemi arasında diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Ryfman, 2006: 105-109).

Bu tür diyalogların geliştirilmesi sivil toplum kurumlarının uluslararası arenaya katılımlarının artmasını hızlandırmış ve küresel konuların alındığı toplantı ve konferanslara düzenli bir biçimde katılmalarını da sağlamıştır. Başlangıçta sivil toplum kurumları bazı yerel ve kendine özgü özellikleri ile devletlere sempatik gelirken daha sonraki dönemlerde sivil toplum kurumları devlete karşı söylemleri olan yapılar haline gelmiştir. Yapılan konferans ve toplantılar karşısında karşı zirveler ve tartışma programları düzenlenmiştir. Devletler ve sivil toplum kurumları arasındaki ilişki bu şekilde işlerken bir taraftan da karşıt bir durum söz konusudur. Konferansa davet edilen sivil toplum kurumları için gerekli yapısal harcamalar davet eden ülkelere karşılanmakla birlikte kimi zaman karar alma süreçlerinde sivil toplum kurumları devre dışı bırakılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra devletler bazen küresel bir algı oluşması ve dikkati çekebilmek adına sivil toplum kurumlarını kullanmakta ve insani yardım, canlıların neslinin tükenmemesi gibi daha çok sosyal sorumluluk

içeren konularda sivil toplum kurumlarını ön plana çıkarmaktadır. Sivil toplum kurumlarının devletler ve özellikle de uluslararası örgütlerle olan bu yakın ilişkileri zamanla aslında rekabete ve aralarında gerilim yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü bazı durumlarda sivil toplum kurumları uluslararası örgütlere nazaran daha etkili olabilmektedir. Örneğin 1993 Viyana Konferansı'nda sivil toplum kurumlarının uygulamış olduğu yoğun baskılar sonucu İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin kurulması BM'nin saygınlığının tartışılmasına neden olmuştur (Ryfman, 2006: 113-117).

Süreç içerisinde bazı örgütler bir yandan eyleme dayalı bir şekilde olsun veya olmasın faaliyetlerine devam ederken bir yandan da küreselleşme karşısında yeni yollar aramaya devam etmiştir. Doğu/Batı ve Kuzey/Güney eksenli odaklı bir dünya düzeninden küresel bir dünyaya yani demokratik dünya yönetimi modeline geçiş için çalışmalar yapmaktadırlar. Günümüzde sivil toplum kurumlarının etkilerinin ve etkinliklerinin artmasının yanı sıra, bazı araştırmacılar bu kurumların meşruiyetlerinin sorgulanması gerektiğini savunmaktadır. Bu karşıt görüş, sınırları belirsiz olan sivil toplum kurumlarının hiçbir koşulda devlet veya devletlerarası örgütler ile mücadele edemeyeceğini savunmaktadır. Bu karşıt görüş, devletlerin rollerinin belirleyici olduğu ve tercihlerin devlet sınırları çerçevesinde gelişeceğini, söz konusu sivil toplum kurumlarının saydam olmadığını ve temsil kabiliyetinden yoksun gayrimeşru topluluklar olduğunu savunmaktadır. Bunun yanı sıra bazı kesimler de sivil toplum kurumlarını devletler ve uluslararası oluşumlara karşı durabilen üçüncü bir devlet olarak tanımlamaktadır (Ryfman, 2006: 120-123).

Bu bağlamda sivil toplum kurumlarının meşruiyeti de tartışılan bir başka konu haline gelmiştir. Bunlardan ilki sivil toplum kurumlarının rol ve etkisinin iç hukuk veya uluslararası hukukta meşru sayılmasıdır. Bir diğer meşruluk kriteri, topluma tutunma ve toplumda kabullenilme seviyesidir. Özellikle bazı sivil toplum kurumları kurulduğu ve faaliyete geçtiği günden başlayarak toplumun büyük kısmında kabul görür ve desteklenir. Söz konusu destek, sivil toplum kurumlarının projelerinin başarıya kavuşmasında ve meşru olarak kabullenilmesinde etkili olmaktadır. Son olarak da sivil toplum kurumlarının yapmış oldukları eylemlerin elde ettiği başarılar ile birlikte bu eylemleri uygulayacak, örgüt misyonunu tam anlamı ile topluma anlatabilecek üyelerinin varlığıdır. Öte yandan sivil toplum kurumlarına yapılan

eleştiriler genellikle yoğunluk, saydamlık ve demokratiklik üzerinedir. Özellikle karşıt görüşler sivil toplum kurumlarının kendi içlerinde demokratik işleyişlerinde başarılı olmadığını, kendi lider ve yöneticilerinin yetki ve görev sürelerinde dahi bir sınır ve standart getiremediklerini savunmaktadır. Bununla birlikte saydamlık kapsamında yapılan eleştirilerde de özellikle sivil toplum kurumlarının gelir gider ve bütçelerinin detaylı olarak incelenmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Ryfman, 2006: 126-130).

Sivil toplum kurumlarının artan rollerini anlatan en doğru kavram “Üçüncü Sektör” kavramıdır. Üçüncü sektörden kastedilen, sivil toplum kurumlarının neo-liberal politikalar ve uygulamalar sonucu sosyal devlet anlayışının giderek zayıflaması ve buna bağlı olarak toplumsal alanda meydana gelen ve azalan devletin bazı görevlerinin sivil toplum kurumları ile tamamlanacağına ilişkin görüştür. Bunun yanı sıra küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ve tüm dünyada yönetimler üzerinde etkili olan yönetimden yönetişime geçiş modelidir. Yönetişim anlayışının temelinde, devletin yanı sıra başka aktörlerin de devreye girmesi ile birlikte yönetim faaliyetlerinin yerine getirilmesi yatmaktadır. Bunlara bağlı olarak günümüz dünyasında birinci ve ikinci sektörden daha çok üçüncü sektör ön planda olup, aktif olarak faaliyet göstermektedir. Özellikle küresel anlamda faaliyet gösteren uluslararası ve ulus-üstü kuruluşlar üçüncü sektörün yani sivil toplum kuruluşlarına olan ilgi ve katılımı her geçen gün daha da arttırmakta ve üçüncü sektörü ön plana çıkartmaktadır.

Yerel ve ulusal anlamda faaliyet gösterdikleri ülkelerde aktif olan bu sektöre bağlı kuruluşlar, yönetimlerin alacağı kararları etkilemekle birlikte toplum yararını savunmaktadırlar. Aynı şekilde uluslararası alanda faaliyet gösteren ileri düzeydeki sivil toplum kuruluşları da, özellikle devletlerin karar alma süreçlerine doğrudan ve dolaylı olarak etki edebilecek güce ve konuma gelmişlerdir. Bu noktada bazı kesimler, söz konusu kuruluşların toplum ve dünyanın ortak yarar ve faydası için faaliyet göstermediği ve belirli kesimlere rant sağlamak için yönlendirmede bulunduğunu savunmaktadırlar. Özellikle bu tezi savunanlar, günümüzde hemen hemen her ülkede görülen ve 1990’lı yıllardan sonra adeta ülkelerin olmazsa olmazı haline gelen özelleştirme politikalarının nedenini söz konusu üçüncü sektöre dayandırmaktadırlar.

Ulusal anlamda sivil toplum kurumlarının etkinlik ve işlevi bu şekilde değişirken, uluslararası anlamda da özellikle ulus üstü örgütlenmeler vasıtası ile sivil toplum örgütleri de daha etkin hale gelmektedir. Son dönemde BM bünyesinde yapılan uluslararası toplantı ve konferanslara sivil toplum kuruluşlarının katılımı dikkat çekici sayıda artış göstermiştir. Bununla birlikte sivil toplum kurumları, devletler ile birlikte aynı platformlarda bulunarak yeri geldiğinde karar alma mekanizmalarını etkilemekte, ulusal ve uluslararası anlamda öncelikli konuları ve bu konulardaki hassasiyetleri kabul ettirebilmektedir. Son yıllarda artan sivil toplum kurumu sayıları ile ilgili de tam bir mutabakat söz konusu değildir. Ülkelerin sivil toplum kurumlarının tanımlamasındaki farklılıklardan kaynaklanan bu sorun kapsamında her ülke farklı rakamlar vermektedir. Ülkelerin yanı sıra OECD tarafından düzenlenen veriler için de aynı durum geçerli olup, AB nezdindeki kaynaklar 2000 yılında Avrupa’da 26 ülkede 4.436 adet sivil toplum kurumu olduğu yönündedir. Özellikle artan iletişim teknolojileri sivil toplum kurumlarının sayısının artmasında etkili olmuştur. Sivil toplum kurumları internetin hem en önemli kullanıcısı hem de en önemli besleyicisi durumundadır. İnternette önce var olan sivil toplum kurumlarının, internet teknolojisinin gelişmesi ile birlikte sayılarında ciddi artış olmuştur (Ryfman, 2006: 47).

Özellikle 1990’lı yıllardan sonra sivil toplum kurumlarının etkinliklerinde de şüphesiz artış görülmektedir. Küresel anlamda siyasetçilerin ve devletlerin müdahil olmak istemedikleri pek çok durumda sivil toplum kurumları işbirliği ve çözüm için mücadelelerini vermeye devam etmektedir. Kıbrıs görüşmelerinden İsrail-Filistin sorununa kadar sivil toplum kurumları söz konusu sürecin başarılı bir şekilde sonuçlanması için zaman zaman medya desteğini alarak da çalışmalarını sürdürmektedir. Tabii ki bu sorunların çözümü açısından sivil toplum kurumlarının gücü sınırlı kalsa da vermiş oldukları mücadele ve duyarlılık devletleri ve siyasetçileri harekete geçirmek için itici güç oluşturmaktadır. Sivil toplum kurumlarının ilgilendiği alanlar çeşitlilik gösterirken, onları Kuzey ve Güney olarak da son dönemde bir karşılaştırma söz konusudur. Kuzey sivil toplum kurumları, daha küresel faaliyette bulunan ve hareket eden örgütler olarak kabul edilirken; güney sivil toplum kurumları ağırlıklı olarak yerel hareket eden ve uzmanlaşmamış örgütler olarak kabul edilmektedir. Güney ülkelerinde neredeyse kuaförler odası bile sivil toplum kurumu olarak kabul görmektedir (Ryfman, 2006: 69-73).

Sivil toplum kurumlarının finansmanı da, son dönemde tartışılan bir başka konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle insan hakları, insani yardım ve gelişme üzerine uluslararası örgütler ve AB'den gelen yardımlar ciddi finansman desteği oluşturmaktadır. Burada sivil toplum kurumlarının finansmanını ulusal devlet fonlarının yanı sıra uluslararası gerçekleştirilen sübvansiyonlar da oluşturmaktadır. Genel anlamda bakıldığında günümüz sivil toplum kurumlarının finansman, faaliyet, bütçe, insan kaynakları açısından 1970'lerde kurulanlardan oldukça farklılık göstermektedir. Gerek yapıları, gerek üye sayısı, gerek bütçeleri bakımından adeta farklı büyük bir oluşuma dönüşmüşlerdir (Ryfman, 2006: 75-86).

Günümüz çağdaş sivil toplum kurumlarının vizyonu; gelişme, insani yardım ve insan hakları-çevre temelindedir. Bu üç temel alanı detaylı olarak inceleyecek olursak; gelişme ve insani yardım alanı, özellikle sivil toplum kurumlarının uluslararası alanda yer almasında büyük katkı sağlamıştır. Bu alan çoğu zaman, devletlerini kamuoyunun ve medyanın ihmal ettiği alanlar olup, ilgilenen sivil toplum kurumlarını uluslararası anlamda ön planda tutmuştur. Ayrıca insani yaşam koşullarının giderek kalıcı ve kötü hale gelmesi, doğal afetlerin artması, ekonomik ve sosyal dönüşümler, çevre sorunları, altyapı yetersizlikleri yardımları gerekli kılmış ve bu yardımlar da en etkili şekilde sivil toplum kurumları aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sivil toplum kurumları öncü rol üstlenerek, uluslararası işbirliği ve yardım süreçlerinin en önemli aktörü olmuştur. Bu özellikleri ile de o döneme kadar kendilerinden önce var olan geleneksel özel örgütlerin sorgulanmasına neden olmuşlardır. Günümüz sivil toplum kurumlarının baskılarının etkin olması ve sonuç getirebilmesi, saha uygulamaları vasıtasıyla değerlendirme yapabilmesine, bilgi ve tecrübelerinden yararlanmasına bağlıdır (Ryfman, 2006: 49-58).

Sivil toplum kurumlarının uluslararası alanda ön planda olmasını sağlayan bir diğer faktör de çevredir. Çevre konusunun geliştirilmesi ve çevrenin korunması üzerine çalışan örgütlerin sayısı son yıllarda artmakla birlikte bu artış beraberinde çelişkileri de getirmektedir. Özellikle son yıllarda enerji, yenilenebilir enerji kaynakları, sera etkisi, nükleer gibi konular üzerine faaliyetler gösterilmektedir. Ülkeler siyasetlerini ve politikalarını bu yönde değiştirmekte, uluslararası alanda toplantı ve konferanslar düzenlenmekte, sivil toplum kurumu temsilcileri büyük ölçüde etkinlik göstermektedir. 2002 yılında yapılan Johannesburg zirvesinde 3.500

adet sivil toplum kurumu akredite olmuş ve etkinlikleri üst düzeye ulaşmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen, çevre üzerine faaliyet gösteren bu örgütler maalesef faaliyetlerinde ve uygulamalarında uluslararası bir boyut kazanamamakta, ağırlıklı olarak yerel ve buldukları bölge üzerinden çevre politikaları yürütmektedir. Faaliyetler belirli bir ülke veya belirli bir coğrafi alan olarak sınırlı kalmaktadır. Bu örgütler içerisinde harekete geçme ve tüm dünyanın ilgisini çekme konusunda başarılı olanlar da bulunmaktadır. Örneğin üçüncü bölümde de değinileceği üzere 1971 yılında Greenpeace'in ABD ve Fransa'da yapılacak nükleer denemelere göstermiş olduğu tepki ve eylemler tüm dünyada ses getirmiştir (Ryfman, 2006: 59-60).

Kısacası günümüzde sivil toplum kurumlarının dünya genelinde sayı, önem ve nitelik olarak giderek gelişiyor olmalarının temelinde küreselleşmenin ve neo-liberal politikaların bulunduğu kabul edilmektedir. Özellikle bu noktada birçok araştırmacı, devlet kurumunun küçülmesi ve devletin; adalet, barınma gibi birinci dereceden olan görevlerine dönmesi savunmakta, minimal hale gelen devletin yapmayı bırakacağı hizmetlerin ya üçüncü sektör olarak kabul edilen sivil toplum kurumları tarafından yapılmasını ya da özel sektörde bulunan gerek yerel gerekse uluslararası kuruluşlarca yapılması gerekliliğini belirtmektedir. Bu düşünceye göre devlet sadece toplumsal alanda, özel sektörün yapmak istemediği verimli ve karlı olmayan işleri yapmalı ve yoksullara destek olarak, vatandaş yararına olan özel sektör faaliyetlerini desteklemelidir (Özdemir vd, 2009: 167-170).

Sivil toplum kurumlarının öneminin artmasında, küresel kelimesinin kullanımının yaygınlaşması ile birlikte dünyada benimsenen küresel kültür, küresel barış, küresel sanat, siyaset gibi kavramların kullanımının artması ve uluslararası kurum ve kuruluşların gündeminde yaşanan gelişmeler de, bu kurumların gelişmesinde etkili olmuştur. Özellikle toplumsal kaygılar ön plana çıkmış ve az gelişmiş ülkelerin gelişimine katkı sağlayabilmek adına uluslararası örgütler politikalarını bu yönde değiştirmeye başlamıştır. Etkenlerden bir diğeri de dünyada yaşanan problemlerin artık küresel hale gelmesidir. Açlık, terör gibi problemler tek bir ülkenin değil tüm dünyayı ilgilendiren kapsayıcı sorunlar olup, bu sorunların çözümü için küresel anlamda topyekûn hareket edilmesi gerekmektedir. Teknoloji ve iletişimde yaşanan önlenemez gelişmeler, devletlerin dış politika stratejilerini değiştirmeleri, dünya genelinde eğitim düzeyinin artması ve insanların bilinçlenerek

haksızlıklara karşı tepkilerini ortaya koymak istemesi bu gönüllü kuruluşların faaliyetlerinin ve etkinliklerinin de artmasını sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE SİVİL TOPLUM ÜZERİNE ETKİLERİ

2.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİ

2.1.1. Küreselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı

Küreselleşme kavramının anlamı, ortaya çıkışı, gelişimi ve gelişiminde etkili olan faktörler üzerine pek çok araştırma yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Küreselleşmenin bir kavram olarak ortaya çıkışında insanların ilk çağlardan itibaren hayatta kalabilmeleri için avcılık, geçinme ve barınma gibi ihtiyaçları için vermiş oldukları mücadeleler gösterilmektedir. Tarihin ilerleyen aşamalarında insanların yaşadıkları bölgelerdeki kaynakların tükenmesi ve yapılan icatlar, toplulukların iletişim kurması üzerine farklı bölge ve alanlara yayılmaya başlamıştır. Özellikle son elli yıldır hayatımızda yoğun bir şekilde yer alan ve yediden yetmiş herkesin üzerinde fikri yürüttüğü küreselleşme kavramını ve tarihsel sürecinden bahsetmeden önce kavramın kelime olarak ne anlama geldiğini açıklamak daha doğru olacaktır.

Küreselleşme kelimesi ilk kez 1960'lı yıllarda Marshall McLuhan tarafından "İletişim Üzerine İncelemeler" adlı eserde "Küresel Köy" anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Bununla birlikte, özellikle 1980'lerden sonra ortaya çıkan modern toplum kavramı da küreselleşme ile birlikte literatüre giren bir kavramdır. Modern toplum aslında dünya toplum olarak kabul edilmektedir. Dünya toplumu kavramı Alman sosyolog Niklas Luhmann'ın geliştirdiği bir kavramdır. Luhmann; toplumları ulusal, gelişmiş olarak sınıflandırmayarak, sadece tek bir toplumun var olduğunu onun da dünya toplumu olduğunu savunmaktadır. Dünya toplumu kavramını Luhmann'ın yanı sıra 16. yüzyılda Immanuel Wallerstein da kullanmıştır. Dünya toplumu kavramını tanımlarken iki sosyolog arasındaki temel fark, Wallerstein dünya toplumunu, ticari ilişkiler ve kapitalist üretimin oluşturduğunu savunmaktadır. Bu ilişkilerin toplumu dönüştürdüğünü ve dünya çapında oluşan sisteme entegre edildiğini ve bu sistemin "Kapitalist Dünya Sistemi" olduğunu belirtmiştir. Luhmann ise dünya (modern) toplumunu iletişim ve bilgi ile özdeşleştirip, ekonomik temel

üzerine inşa etmemiştir (Sarıbay, 2004: 1-2).

Modern toplumdan bahsedebilmek için öncelikle sosyal bir sistemin varlığı gerekmektedir. Sosyal sistem içerisinde toplum sürekli iletişim halindedir ve meydana gelen olaylar ise zaman içerisinde farklı aşamalarda yeniden meydana gelmektedir. Bu kapsamda Luhmann'a göre modern toplum, tarihsel anlamda kendinden önceki tüm toplumlardan daha karmaşık ve farklılaşmaların yaşandığı bir sistemdir. Bu sistemde politika dışında diğer tüm konularda bir bütünleşme ve birlikten söz etmek imkânsızdır. Politikadaki birliğin nedeni ise, sistemin devletler şeklinde bölünmesi ve yönetimin en iyi şekilde devletler tarafından gerçekleştirilebilir olmasıdır (Sarıbay, 2004: 6).

Luhmann'ın modern (global) toplum anlayışını bir başka sosyolog Manuel Castells geliştirmiştir. Luhmann'ın sosyal bir sistem olarak gördüğü modern toplumu Castells; birbirine bağlı, bilgi ağlarından oluşmuş bir sosyal yapılanma olarak tanımlamaktadır. Küreselleşme ve modern topluma bu bilgi ağları hayat vermektedir. Castells'in ağ toplumu olarak belirttiği sosyal yapının temelinde aslında bilgi kapitalizmi bulunmaktadır. Bunun en güzel örneği Pepsi-Cola reklam ve sloganlarında görülmektedir. Söz konusu reklam ve sloganlarda, ürünler ile ilgili üretilen sloganların büyük çoğunluğunun görsellikten oluşmaktadır. Bu görsellik ve sloganların insanlara, yaşanabilecek canlı hayalleri kola şişesi vasıtası ile kurdurdukları görülmektedir. Castells bu durumu gerçek sanallık olarak tanımlamaktadır. Castells, gerçekte yaşananları insanların sanallaştırdığını ve sanallaştırılan şeylerin de daha sonra gerçek hayata uyarlanmaya çalışıldığını belirtmektedir. Ona göre yaşanan bu bilgi teknolojisi sürecinde zaman ve mekân arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Artık toplumlar arası etkileşimler bilinen mekânlarda değil belli bir mekânın sınırları içerisinde gerçekleşmektedir (Sarıbay, 2004: 7-8).

Buradan hareketle global yani dünya toplumunu tanımlarken, hem Wallerstein hem de Luhmann'ın tanımlamalarının sentezini kullanmak doğru olacaktır. Global toplum, toplumların bilgi ve iletişim kapsamında mikro ekonomik faktörler ile bütünleşerek oluşturduğu toplum olarak tanımlanabilmektedir. Özellikle insanlar günümüzde fikirlerini, görüşlerini ve duygularını başta TV ve internet olmak üzere

belirlemekte ve bu da dünya toplumunun oluşumunu şekillendirmektedir. Manuel Castells global toplumu, insan ilişkilerinin bilgi ve teknoloji ile şekillendiği bir ağ toplumu olarak tanımlamaktadır. Ağ toplumu kavramında anlatılmak istenen, esnek ve programlanmış kurumlara tabi ekonomik piyasaların, küresel ve yerel ölçekteki kültürel faaliyetlerinin elektronik iletişim araçları ile gerçekleştiği, alınan kararlar ve politikalarından sosyal medya ve iletişim araçları vasıtasıyla haberdar olunan bir toplum anlatılmaktadır. Ağ toplumunun merkezi kapitalist ekonomidir ve bu ekonomiyi eski ekonomilerden ayıran temel fark ise yeni ekonominin küresel, bilgiye dayalı ve ağsal oluşudur. Çin, Kuzey Kore gibi kapalı toplumlar dışında dünya ekonomilerinin çoğu bu yeni ekonomik sistem doğrultusunda kapitalist hale gelmiştir. Özellikle küreselleşmenin de etkisi ile üretimden tüketime, kültürden iktidar yapısına kadar her şey dönüşüm içerisine girmiştir (Sarıbay, 2004: 2-3).

Küreselleşme ile birlikte dönüşüm yaşayan modern toplum, üretim faktörlerinin muhtevasını da değiştirmiştir. Örneğin bu küresel etki üretim ve kapital arasındaki ilişkinin de değişmesine neden olmuştur. Artık kapital ve emek, eski sabit kurallarını yıkarak özgürleşmiş, küresel ağlar içerisinde bireysellik ve akışkanlık kazanmıştır. Tüketim tarafında ise; malların değişim değerinden çok, görünüm değeri belirleyici hale gelmiştir. İnsanları tüketime yönlendiren nedenler ise ekonomik değil, kültürel faktörlerdir. İnsanların bulunduğu topluma aidiyetinin gösterilmesi veya bir üst toplumsal sınıfa geçebilmesi adına toplumda kabul görmüş değer ve maddeleri alması ve kullanması gerekmektedir (Sarıbay, 2004: 3-4).

Küreselleşmenin etkinliğinin ve özellikle devlet yönetimi üzerine olan etkilerinin artmasının temel nedenleri, Fransız Devrimi ile birlikte yayılan eşitlik, özgürlük gibi kavramlar ve beraberinde gelen egemenliklerin cisimleşmesi ve somutlaşmasıdır. Bu süreç içerisinde devletler merkezileşmiş, genel anlamda bütünleşme sağlanarak yurttaşlığa çeşitli boyutlar ve anlamlar yüklenmiştir. Giddens bu noktada, ulus devletlerin kapitalist dünya ekonomisi ile ortaya çıktığını savunmaktadır. Giddens, tüm kapitalist devletlerin ulus devlet olduğunu, özellikle 18. yüzyılda kapitalizmin; ulusu, iktidarın meşruluk nedeni haline getirdiğini savunmaktadır. Bu anlamda ulus devletler, belli sınırlar içinde, yönetim tekeli elinde bulunduran, tüm şiddet araçlarını kontrol eden bir yapı halini almıştır. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra kapitalizm ve küreselleşme ile güçlenen ulus devletin

günümüzde bir kriz içinde olduğu da görülmektedir. Bunun nedeni ise ulus kavramı ve devletlerin içeriğinin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Ulus devletin kriz içine girmesine neden olan etkenler dışsal olup en belirgin ve bilineni küreselleşmedir. Yani söz konusu kabul edilen krizin temel nedenleri, küreselleşme ile ortaya çıkan sorunlardır. Küreselleşme, toplumların hem kültürel içeriğini hem de siyasal iktidarı değişime sokmuştur. Bu dönüşüm ulus devlet ile birlikte ulusçuluk anlayışında da yaşanmış, ulusçuluk ulus devleti oluşturmaktan çok; din, kültür ve medeniyeti meşrulaştıran bir akım haline gelmiştir (Sarıbay, 2004: 61-62).

Giddens 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşme konusuna yönelmeye başlamıştır. Yönelmeye başladığı bu dönem içerisinde aynı zamanda modernliğin krizi ve post-modernite ile çalışmalar yapmıştır. Giddens post modernlik kavramını reddetmekte ve bu kavramların o günün koşullarını açıklayabilecek özelliğe sahip olmadığını belirtmektedir. Ona göre post modernlik, modernliğin kurum ve anlayışlarından uzaklaşmak ve yeni bir toplumsal düzene geçilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Giddens, modernite kavramının küreselleşme tarafından dönüşüme uğradığını belirtmiş, meydana gelen modernite sürecine de geç veya radikal modernite gibi isimler vermiştir. Giddens, küreselleşmenin modernite sürecini dönüşüme uğrattığını ancak beraberinde de yeni tehlikeleri de getirdiğini ve bunlarında modernite açısından yeni dönüşümlere neden olacağını ileri sürmektedir. Giddens'a göre küreselleşme süreci birbirinden farklı dört farklı aşamayı içeren bir kavramdır. Bu dört farklı aşama; kapitalist dünya sistemi, ulus devlet sistemi, askeri dünya düzeni ve uluslararası iş bölümünden oluşmaktadır. Kapitalist dünya düzeni aşamasında cevap aradığı soru, dünyadaki ekonomik örgütlenmenin, ne derecede kapitalist ekonomi araçlarının egemenliğine bağlı olduğudur. Bu noktada ulus aşırı şirketlerin artan önemine vurgu yapmakta ancak bu şirketlerin devletler ile rekabet edemeyeceği alanların varlığından söz etmektedir. Giddens, ulus devletlerin küresel siyasal sistemde, şirketlerin ise dünya ekonomisi kapsamında ön planda olduğunu belirtmektedir (Emre, 2015: 10-11).

Giddens üçüncü boyut olan askeri gücün küreselleşmesinde ise, dünyada askeri dünya düzeni ile savaşların endüstrileşmesi, silahların ve askeri tekniklerin tüm dünya geneline yayılması ve devletlerin oluşturmuş olduğu ittifak ve birlikteliklerden söz etmektedir. Dördüncü boyut olan uluslararası iş bölümünün, endüstriyel gelişme

ile paralellik gösterdiğini savunmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası artan ekonomik iş bölümünü, endüstrileşmenin doğal bir sonucu olarak görmektedir.

Modernite ve küreselleşme kavramı yerine küresellik kavramını öneren M. Shaw, Giddens'in savunduğu modernlik ve ulus devlet yaklaşımlarını, global anlamda incelemiştir. Shaw, Giddens'in modelinin hem doğru hem de yanlış taraflarının olduğunu, İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya konan bu kuramın geçerli olabileceğini ancak günümüz küresel dönüşüm süreci içerisinde kuramdan söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Shaw, Giddens modelinin geçmiş dönemi ifade ettiğini ve gelecek için yeni hiçbir fikir ortaya koymadığını belirtmektedir. Shaw, Giddens'in kuramının sağlam sosyolojik kaynaklarına dayanmasına karşın, ulus devletlerce bölünmüş eski dünya düzeni hakkında olduğunu ancak sonuçları bakımından gerçekçi sonuçlar olduğunu belirtmektedir (Emre, 2015: 11-16).

Giddens'in küreselleşme ile ilgili düşüncelerinde en önemli hususu, modernitenin yaratmış olduğu belirsizlik ve riskler oluşturmaktadır. Giddens özellikle küreselleşme kuramına ve radikal modernitenin ortaya çıkardığı belirsizlik ortamına vurgu yapmıştır. Giddens'in düşüncelerini benimseyen David Chandler da, liberalizm ve aydınlanma ile birlikte yaygınlaşan bilgi ve kontrol mekanizmalarının, sorunları çözemediğini ve belirsizliği arttırdığını belirtmektedir. Bununla birlikte Giddens, modern toplum ve küreselleşmeyi tanımlamak için risk kültürü kavramını kullanmaktadır. Giddens, artan riskler ve belirsizlik karşısında konu hakkında uzman kişilerin görevlerinin artacağını, bu durumun da küresel anlamda liderlik krizine neden olacağını savunmaktadır (Emre, 2015: 19). Giddens, küreselleşme kuramında, küreselleşmenin ekonomik sıkıntı ve fakirliğe neden olmadığını savunmaktadır. Buradaki sorunun, toplumların kendi içinde yattığını, otoriter hükümetler ve yolsuzlukların bunlara neden olduğunu savunmaktadır. Bu düşünceleri nedeni ile Giddens birçok kesim tarafından eleştirilmiştir. Giddens'in modernite ve küreselleşme kuramında yeni liberalizm, modernitenin devamı olarak nitelendirilmektedir (Emre, 2015: 18-19).

Weber ise, ulusun kültürel dünyayı; devletin ise politik dünyayı temsil ettiğini savunmaktadır. Burada karşımıza çıkan durum küreselleşme ile birlikte ulus ile devlet arasındaki bu bağın kopma noktasına gelmesidir. Küreselleşme ile birlikte devlet;

kötü, yeniden düzenlenmesi ve denetlenmesi gereken bir kurum haline gelirken, ulus ise, bireyselleşmenin ön plana çıktığını ve herkesin kendini yüceltmeye çalıştığı bir durumu temsil etmektedir. Küreselleşmenin ekonomik etkilerinin yanında siyasi anlamda da etkileri olmuş; iktidar ilişkileri artık hiyerarşi düzeninden çıkmış, merkezden uzak ve örgütsüz bir hal almıştır. Bahsedilen modern devlet, ulus devleti tamamen ortadan kaldırırsa dahi tabiri caizse bypass etmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucu modern veya global toplum; dünya genelinde yaygınlaşan bilgi ve teknolojik gelişmeler ile birlikte, ekonomik anlamda bilgi ve küresel ağlar temeline oturtulmuş, sermaye-emek çevresinde örgütlenmiş, merkezi yönetimden uzak, durum ve koşullara göre değişkenlik gösteren esnek, bütünleşmeden ziyade farklılaşmalarla beslenen bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede global toplum, tarih içerisinde küreselleşmenin sonucu değil, sebebi durumundadır. Sarıbay, küreselleşme olgusunu toplumsal değişimin kendisi olarak değil, toplumsal değişimin bir yüzü olduğunu belirtmektedir. Ona göre, yaşanan toplumsal gelişmeleri küreselleşme olarak görmek, bu süreci öznesiz olarak düşünmek demektir. Küreselleşme kavramı pek çok araştırmacı tarafından, kapitalizmin yerküreselleşmiş hali olarak da tanımlanmaktadır. Küreselleşme, dünya (modern) toplum sayesinde, kapitalist modernitenin toplumun her alanına yayılmasına imkân vermiştir (Sarıbay, 2004: 5).

Küreselleşme ile birlikte gelişen modernite kavramı incelenecek olduğunda, modernite kavramını ilk ve en eski kullanan Hegel'dir. Hegel'e göre modernite, zaman bilinci ile birlikte gelişen kültürel bir durumu ifade etmektedir. Hegel'e göre modernite, yeni çağ anlamına gelmektedir. Bu yeni çağda ortaya çıkan gelişmeler Antik Yunan'dan başlayıp, Rönesans ve Reform hareketleri ile gelişip günümüz şeklini almıştır. Tarih içerisinde modern kavramı, eskinin karşıtı, eskiden kopuş anlamına gelmekteydi. Bir bakıma modernlik, eskinin anti-tezi olarak kullanılmaktadır. Bu noktada toplumun modern olması ise, toplumun kendisini geçmişinden farklılaştıran farklı ve yeni özelliklere sahip olması anlamına gelmekteydi. Bu çerçevede modernlik, kimilerine göre mevcut dönemden önce alışlagelmiş hale gelen durumların tersi, kimilerine göre ise, kendisi ile çelişen ve bu çelişkidен beslenerek kendisini aşan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada da küreselleşme, modernitenin ironisi olarak kabul edilmektedir. Bu ironiden kasıt, beklenenin insana alay gibi gelen şekilde aksi durumuyla meydana gelmesidir. Bu modernitedeki ironi aslında, içinde terslikleri barındıran, dışsal değil içsel olan

etkiden kaynaklanmaktadır (Sarıbay, 2004: 30-35).

Moderniteden beklenen; standartlaşma, homojenlik, uyum, kural ve düzen iken, küreselleşme süreci içinde gerçekleşenler; heterojenlik, başkaldırı ve kuralsızlık olmuştur. İşte ironi bu zıtlıklarda yer almaktadır. Sosyolog Lafebvre, modernitenin aslında tam da bu şekilde olduğunu vurgulayarak, modern olanın hep geçici olduğunu, kendisi dâhil hiçbir şeyi kalıcı tutmadığını ve her şeyi geçici hale sokarak hep bir şeylerin “post” ‘unu çıkardığını savunmaktadır. Bu tür durumlarda zorunluluktan ve imkânsızlıklardan bahsedilmemekle birlikte her şey, hem zorunlu hem de mümkün duruma gelmiştir. Modern toplum, geçmişin toplumsal yapısı ile şimdinin tasarımsal kurgusu arasında yer almaktadır. Bu noktada yeryüzü cenneti modern toplumun vazgeçemeyeceği bir arayış haline dönüşmektedir. Bu kapsamda kimilerine göre modernite, insani araçlarla yeryüzünde cenneti kurma hayali olarak tanımlanmaktadır (Sarıbay, 2004: 34-35). Günümüzde bu ironik etkinin en bilindik örneği, 11 Eylül’den sonra dünyanın içine girdiği durumda, insanlar demokrasi ve barışı beklerken; kendilerini savaş ve kargaşanın içinde bulmalarındır.

Küreselleşme çoğu zaman modernleşme ile benzer anlamda kullanılmaktadır. Kimi yazarlar küreselleşmeyi batılı modernite olarak kabul ederken, kimileri de küreselleşmeyi, modernleşmenin doğrudan bir sonucu olarak kabul etmektedir (Koçer, 2004: 104). Bununla birlikte küreselleşme ve modernite kavramlarının aynı anlama geldiği ileri süren araştırmacılar da mevcuttur. Küreselleşme kelimesinin yapısı incelendiğinde, Fransızca temelli olan ve küreselleşmenin ortaya çıkmasında referans kelimelerden olan *mondialisation* kavramı temelinde, göğe ilişkin çağrışım yapan bir sözcüktür. Oysa gerek Türkçe’ de gerekse günlük hayatta kullanılış şekli ile küreselleşme, yer küre anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır (Sevim, 2006: 95).

Modernite kavramı kapsamında Giddens’in “Modernite ve Ulus Devlet” kuramının incelenmesi yerinde olacaktır. Giddens ulus devleti, moderniteyi ortaya çıkaran temel etken olarak nitelendirmektedir. Ona göre modern toplumlar ulus devletlerden oluşmaktadır. Giddens; kapitalizm, endüstrileşme ve ulus devletin ortak noktasının modern dünyayı şekillendirmeleri olduğunu belirtmektedir. Giddens’in bu düşünceleri ise geleneksel devlet ile ulus devlet arasındaki zıtlığa dayanmaktadır. Giddens’in modernite kuramında, modernliğin dört kurumsal noktası ele alınmaktadır.

Bu noktalar; kapitalizm, endüstriyalizm, gözetim ve şiddet araçlarının kontrolüdür. Giddens kapitalizmi, rekabetçi piyasalar için üretime dayanan bir üretim şekli olarak görmektedir. Endüstriyalizm, cansız üretim güçlerinin endüstri üretiminde kullanılması anlamına gelmektedir. Giddens'e göre gözetim boyutu, geleneksel toplum ile modern toplum arasındaki temel farklılığı ortaya koymaktadır. Gözetim faaliyet, bilgilerin toplanması, depolanıp denetlenmesi aşamalarında oluşmaktadır. Son olarak şiddet araçlarının kontrolü noktasında ise ulus devletler, sürekli olarak askeri desteğe ve şiddet araçları üzerinde tekel konumunda bir hâkimiyete sahiptir. Giddens modernite kuramında, modernliğin sonlandığını ve geç modernlik aşamasına geçildiğini belirtmektedir (Emre, 2015: 8-10).

1990'lı yıllarda bazı kesimlerce geçici bir heves olarak tanımlanan küreselleşmenin günümüzde çok kullanılan bir kavram olmasının en önemli nedenlerinden biri, küreselleşmenin çağdaş yaşamı simgelediğinin kabul edilmesidir. Bu anlamda toplumların ve ülkelerin, çağdaşlık ve modernlik gibi aşamaları tamamlayabilmesi için küreselleşme olmazsa olmaz bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Günümüzde her alanda kullanılan ve etkileri gözlemlenen küreselleşme olgusu, hem her sorunun nedeni hem de bu sorunlar karşısında çözüm üreten bir süreçtir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte iki kutuplu sistem sona ermiştir. İki kutuplu sistemin sona ermesinin en önemli tetikleyicisi olarak kabul edilen küreselleşme ile birlikte dünyada büyük bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Küreselleşme, iki kutuplu sistemin sona ermesine neden olmuş ancak bu sistem yerine yeni bir sistem hemen getirememiştir. Bunun temel nedeni, dünyadaki sistemlerin birden bire kurulamıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan bu süreç içerisinde küreselleşme ile birlikte tarihin sonu olgusundan, medeniyetler çatışmasına kadar değişik görüşler ortaya atılmıştır (Koçer, 2004: 103).

Günümüz uluslararası sistemi birbiriyle çelişkili olan birçok oluşumu bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu sistem ekonomik olarak global, yaygınlaşan değerler açısından evrensel ve faaliyetler bakımından da ulus aşırıdır. Yani dünyada küreselleşme süreci yaşanmakta, küreselleşmenin getirdiği yaşam tarzı ve değerler evrenselleşmekte ve tüm bunlar uluslararası ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Tüm bu değerler dünyada yaygınlaşıp genel kabul görürken bir yandan da kurulan örgütler, ulusal kimliklerin önem kazanması da ayrışmayı pekiştirmekte ve

küreselleşme bu zıtlığın bütünleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Koçer, 2004: 103).

Küreselleşme kavramı üzerine yapılan tanımlama çalışmaları, çalışmayı yapan araştırmacıların çalışma alanına göre farklılık göstermekte ve farklı bakış açıları ile tanımlanmasını sağlamaktadır. Buradan hareketle siyaset alanında çalışan düşünürler, siyasi anlamda küreselleşmeyi, ulus devletlerin ağırlığını yavaş yavaş kaybettiği ve uluslararası aktörlerin karar alma mekanizmalarına etkisinin arttığı bir süreç olarak ifade etmektedir. Küreselleşme üzerine yapılan ilk eserin Roland Robertson tarafından yazılan *Globalization* adlı eser olduğu kabul görmektedir. Bu eser ile birlikte küreselleşme olgusunun, 16. yüzyıldan itibaren bugünkü anlamı ile kullanıldığı ve kavramın günümüz temelini bu eser ile atıldığı kabul edilmektedir. Küreselleşme kavramının kullanılması ve tanımlanmasına yönelik birbirinden farklı yaklaşımlar olmasına karşılık bu yaklaşım ve tanımlamaların ortak noktası, küreselleşme ile ilgili net ve mutlak bir tanımın yapılamamasıdır (Elçin, 2012: 3-7).

Küreselleşme kavramı, kimi zaman dünyada toplumların birbirine benzemesi ile tek bir küresel, ekonomik ve siyasi kültürün oluşması kapsamında küresel köy olarak tanımlanırken, kimi durumlarda da toplumların kendi farklılıklarını ve özelliklerini ifade etmesi kapsamında kullanılmaktadır. Yani küreselleşme, aynılaşma ve farklılaşma olmak üzere iki zıt kavram üzerinde tanımlanmaktadır. Bu kapsamda küreselleşme, dünyanın ve toplumların birbirine benzediği homojen bir süreci ifade ettiği gibi, toplumların birbirinden ayrıştığı ve farklılaştığı her toplumun kendini ifade ettiği karşılıklı etkileşimlerin yaşandığı bir süreç olarak da kabul edilmektedir (Koçer, 2004: 103).

Küreselleşmeyi realist açıdan değerlendiren kesimlere göre küreselleşme, güç ve güvenlik konularındaki önemi azaltan, hayatın ekonomik ve siyasi yönünü ön plana çıkaran bir süreçtir. Bu süreç içerisinde kültürel anlamda da ciddi dönüşümler meydana getirerek uluslararası sistemi etkilemiştir. Bir başka farklı kesim ise küreselleşmeyi, uluslararası aktörlerin sayısının ve etkinliğinin arttığı, pluralist bir çerçevede ele almaktadır. Uluslararası sistem içerisinde yeni aktörlerin ortaya çıkması ve sayılarının artması küreselleşmenin bir sonucudur. Bu anlamda küreselleşme, devlet merkezli uluslararası ilişkilerden siyasal anlamda aktörlerin sayısının arttığı ve çoğullaştığı küresel ilişkilere geçiş anlamına gelmektedir (Koçer, 2004: 116-117).

Neo-realist filozoflardan Kenneth Waltz ise, küreselleşmenin homojenlik anlamına geldiğini ve küreselleşmeyi destekleyenlerin, devletlere ekonomik ve teknolojik güçleri kendi çıkarları doğrultusunda empoze ettiğini; bunlar dışında kalan aktörlerin ise daha güvenilir sistem olan liberal sistemi tercih ettiğini belirtmektedir. Ona göre 20. yüzyıl ulus devletin çağı iken 21. yüzyıl da ulus devletlerin çağı olacaktır. Burada belirleyici olan noktanın, ulus devletin bu küreselleşme sürecine uyum sağlaması olduğunu ve kimi devletlerin hemen uyum sağlayabilirken kimi devletlerin ise uyum sürecinin daha uzun olabildiğini belirtmektedir (Sevim, 2006: 93).

Küreselleşme kavramı, ekonomik temel üzerine oturtularak; sermaye, yatırım ve bilgi akışının tüm dünyaya yayılması ve eşitsiz olarak kurulan bağlar etrafında oluşan çok kutuplu ağların karşılıklı etkileşimi olarak da tanımlanmaktadır. Giddens küreselleşme kavramını, toplumsal ilişkilerdeki uzay ve zaman amacını yeniden düzenleyen ve uluslararası toplum çerçevesinde modernitenin aşama kaydetmesini sağlayan bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Yani küreselleşme kavramı, evrensel ve küresel bir topluma doğru ilerleme süreci olarak da tanımlanmaktadır (Sevim, 2006: 95-96).

Zygmunt Bauman ise küreselleşmeyi, dünyanın içi ve içeriğinin dolarak, iletilerin ve sermayenin akışkan hale geldiği, “uzak” kavramın geçerliliğini yitirdiği ve neden-etki arasındaki farklılıkların ortadan kalktığı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ona göre küreselleşme sermayenin akışkan hale geldiği ve yönetsel olarak kötü bir siyasal hayatı beraberinde getirirken bir yandan da, süreç içinde egemenlik ve iktidar giderek ulus devletten uzaklaşmaktadır. Teknik anlamda küreselleşme, bilgi ve iletişim araçlarının yaygınlaşması ve mesafe kavramının ortadan kalması olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik anlamda ise, küresel pazar ve liberalizmin egemen olmasıdır. Genel anlamda küreselleşme üzerine yapılan tanımların ortak noktası uzaklık ve mesafe gibi kavramların anlamını ve işlevini kaybetmesidir (Sevim, 2006: 97-98).

Küreselleşme 1990’lı yılların başından itibaren kimi araştırmacılar tarafından; bir ülke veya bölgede yaşanan olayların dünyanın başka bir ülke veya bölgesinde yaşayan toplulukları etkilemesi olarak tanımlanmaktadır (Elçin, 2012: 3).

Küreselleşme en sade şekliyle, ülkeler arasında, özellikle ekonomik alan kapsamında ilişkilerin yoğunlaşması ve her ülkenin bu süreç içerisinde birbirine bağımlı haline gelmesidir. Buradan hareketle artan karşılıklı bağımlılık ilişkileri, bu bağlamda ulus devletin önemini giderek azaltma eğilimindedir (Sevim, 2006: 91). Çoğu yazar ve araştırmacı tarafından küreselleşme, dünya düzeninin değiştiğini ve her anlamda yeni bir düzenin ortaya çıkmaya başladığının habercisi olarak kabul edilmektedir. En genel anlamı ile küreselleşme bir, tek anlamına gelmektedir. Yani, sermaye, ticaret ve bilginin dünya genelinde sınır olmaksızın mobilize olmasını ifade etmektedir (Koçer, 2004: 105).

Küreselleşme ile birlikte insanların ve toplumların dünyaya bakış açısı değişmiştir. Küreselleşme insanlarda, “*ya o ya da o*” anlayışının yerini “*hem o hem de o*” anlayışı ile dönüşüme uğratmıştır. Böylece yerelleşme, küreselleşme, bütünleşme gibi kavramlar bir kumaşın iki yüzü haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde özellikle *Globalizm*, *Globalite* ve *Globalleşme* kavramlarının farklılıklarını ve anlamlarını doğru anlamak gerekmektedir. Globalizm, neo-liberalizmin ideolojik bir karşılığı olup, küreselleşmenin ekonomi ile sınırlanan ilişkisi çerçevesinde dünyaya yansımadır. Yani kültür, ekonomi, politika gibi kavramların pazar ekonomisinin egemenliğine tabi olduğunu çağrıştıran bir kavramdır. Globalite, dünya toplumu yani modern toplum anlamına gelmektedir. Ülke ve kültürlerin birbirleri ile çeşitli ilişkiler kapsamında bilgi ağları ile bağlı hale gelmesini ifade etmektedir. Globalleşme ise, kültür, ekonomi, sivil toplum oluşumlarının bir arada olduğu ancak hiçbirinin birbiri ile sınırlandırılmadığı ulus aşırı bir süreci ifade etmektedir. Küreselleşme, dünyada yaşanan olayların ve alınacak kararların, belirsiz, kuralsız, merkezsiz hale gelmesini ifade etmektedir (Sarıbay, 2004: 50-51).

Küreselleşme, genellikle Soğuk Savaş sonrası döneme ait bir kavram olarak algılanmakla birlikte, temelleri 1950’li yıllara kadar dayanmaktadır. Ancak küreselleşme kavramı, önemini 1970’li yıllarda kazanan globalizmden ayrı da düşünülememektedir. Küreselleşmenin, globalizmden farkı, globalizm bağımlılık ilişkisi temelinde yer alırken, küreselleşme ise karşılıklı bağımlılık ilişkileri temelinde kabul edilmektedir. Globalizm sonuç olarak, uluslararası sistem içerisinde devletler dışında da etkin aktörlerin olduğunu ve devlet merkezli anlayış temeline dayanmaktadır. Globalizm, uluslararası sistemi kapitalist olarak değerlendirmekte ve

kapitalin merkez ve çevre arasındaki ilişkisine vurgu yapmaktadır. Globalizme göre; sermayenin büyük kısmı merkezde yer alan devletler tarafında kullanılırken, bu sermayeyi kullanan devletlerin sayısı önemli derecede azdır. Buna karşılık, çevrede yer alan ve kaynaklardan daha az yararlanan ülke ve devletlerin sayısı ciddi anlamda fazladır. Yani globalizm, merkezde yer alan devlet ve yönetimlerin sermayeden çok daha fazla yararlandığını ve bu adaletsizliği gidermek için sistemin tamamen yenilenmesi gerektiğini savunmaktadır (Koçer, 2004: 115-116).

Bazı araştırmacılar, küreselleşmenin sahip olduğu özellikler bakımından Batı hatta doğrudan Amerika temelli olduğunu savunmaktadır. Bu kesim, küreselleşmenin aslında batılı olduğunu ancak bu batılılık içinde Amerikalı kimliğinin daha ağır bastığını belirtmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan hegemonik güçlerin kendi politikalarını meşru hale getirmek amacıyla yeni ideolojik temeller yarattığı belirtilmektedir. Bu bağlamda ABD hegemonyasının neo-liberal düzenin temeli olduğu kabul edilmektedir (Koçer, 2004: 118).

Ekonomi ile ilgilenenler küreselleşmeyi, dünya genelinde sınırları aşan ticaretin başlayarak genele yayılması olarak tanımlarken, ülkeler de artık kendi ekonomilerini dünya ekonomilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmeye başlamaktadır. Küreselleşme denildiği zaman akla ilk olarak, gelişmiş ülkelerin birbirleri ile veya gelişmekte olan ülkeler ile yapmış olduğu ekonomik anlaşmalar ve ticaretler gelmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (*ILO*) ve Dünya Ticaret Örgütü (*WTO*) de küreselleşme üzerine tanımlama yaparken önceliği ekonomi ve ticarete vermişler, küreselleşmeyi dünya genelinde ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması olarak tanımlamışlardır (Elçin, 2012: 7). Bu bağlamda küreselleşme iktisatçılara göre, ülkelerin birbirleri ile rekabet etmesi, üstünlük kurması veya genel anlamda dünyanın tek bir pazar haline gelmesi anlamını taşımaktadır. Bu da aslında günümüzde olduğu gibi toplumları birbirine yakınlaştırmakta ve toplumları giderek birbirine benzetmektedir. İhtiyaçlar ve talepler benzer olmakta ve bu talepler dünyanın farklı yerlerinden eş zamanda karşılanmaktadır.

Küreselleşme kavramı yerine çoğu araştırmacı globalleşme kavramını da kullanmaktadır. Araştırmacılar bu anlamda küreselleşmeyi yani globalleşmeyi anlamak için, globalleşmenin temel özelliklerinin kavranması gerektiğini

belirtmektedir. Bu kapsamda global kavramı, ulusal düzeylerin daha da ötesinde global bir dünyayı ifade etmektedir. Bugün dünyada kabul edilen ve tanımlanan toplum global toplumdur. Diğer taraftan insanların çevreleri ile olan ilişkiler yani yer küre problemleri, global sorunlar olarak kabul edilmektedir. Son olarak da insanların ve toplumların birbirleri ile olan ilişkileri global bir özellik göstermektedir (Koçer, 2004: 105).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte güçler dengesi veya iki kutuplu sistemin sona ermesi sonucu, liberal demokrasi ve serbest pazar ekonomisi çerçevesinde sermaye akışkan hale gelmiş, aktörlerin rol ve etkinliğinde değişiklikler yaşanmış ve yeni bir dünya düzeninin kurulacağı düşünülmeye başlanmıştır. Özellikle bu dünya düzeni küreselleşmenin getireceği bir düzen olup, ağırlıklı olarak Amerikan hegemonyası çerçevesinde gelişeceğinin sinyallerini vermiştir. Özellikle 1990'larda değişen düzen ile birlikte tarihin sonu söylemleri ortaya çıkmaya başlamış ve denetimin mümkün olmadığı, belirsizliklerle dolu yeni bir sürece girildiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Özellikle kültürel ırkçılık, etnik milliyetçilik, ekolojik tehditler gibi insanları güvensiz hissettirebilecek gelişmeler ile birlikte, ulus devletlerin pazar ekonomisi ve sermaye hareketlerini kontrol altında tutamaması ile birlikte iki kutuplu sistemin sona ermesi tüm dünyada belirsizliği ve güvenlik endişelerini de beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması süreci bir anlamda devlet merkezci ideolojilerin de sonu olarak kabul edilmektedir (Keyman, 2006: 2).

Ulus devletin etkisini kaybettiğini savunan araştırmacılar, küreselleşme süreci ile birlikte, devletler sistemi içerisinde her bir devletin homojen hale gelerek birbiri ile benzer hale geldiğini ve özellikle ekonomik ilişkilerin ulus devletin etkisini ve rolünü kısıtlayıp sınırlandırdığını savunmaktadır. Ancak küreselleşmenin bu etkisini sadece Kuzey Yarım Küre'de olduğunu savunan düşünürler de bulunmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte devletin rolünde değişim yaşanmakla birlikte özellikle yönetim kavramı yönetişim kavramına dönüşerek devletler dışında, ulus üstü, hükümetler arası, hükümet dışı örgütler ve özel aktörler gibi devlete rakip olarak görülebilecek yeni aktörlerin belirmesinde belirleyici olmuştur (Sevim, 2006: 92).

Ulus devlet modeli Fransız Devrimi ile hayata geçmiş olup, hem hukuksal

eşitliğin insan hakların ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlamakta hem de bazı araştırmacılara göre despotik totaliter yönetimlerin yaygınlaşması içinde elverişli bir ortam sunmaktadır. İşte bu çelişkili durum nedeniyle özellikle Batı'da hâkim bir siyasal yapı olarak kabul edilmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda özgürlük, eşitlik düşünceleriyle birlikte liberal politikaların etkisiyle ulus devlet modeli de popülerliğini yitirmiş sivil toplum ve sivil toplum kurumu algısı yeniden ve etkili bir şekilde artarak gelişim göstermiştir (Ağaoğulları, 2010: 356).

Bununla birlikte, 11 Eylül sonrası süreç içerisinde ulus devletin önemini yeniden kazanmaya başladığı kabul edilmektedir. Ulus devletin önemi hala devam etmekle birlikte; günümüzde farklı bir niteliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Bu farklı nitelik ise, ulus devletin günümüzde kendini bölgesel bütünleşme süreçleri gibi ulus üstü ve sivil toplum, sosyal hareketler gibi ulus altı unsurları içinde barındırarak toplumu yönetmek durumunda kaldığı ileri sürülmektedir. Bu durum ise, ulus devletin kendini ulus altı sivil toplum örgütleri gibi oluşumların denetlemesi ve ulus üstü kuruluşlara da yetki devrederek bir anlamda iktidarı paylaşması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, karar alma sürecinde her iki aktörlerle birlikte bir uzlaşma süreci yaşanacağı muhtemel görünmektedir. Bu anlamda ulus devletler günümüzde demokratik dünya yönetimini oluşturmak konusunda kilit rol oynamaktadır. Bu kapsamda demokratik dünya düzeni, ulus devletin daha demokratik hale gelmesi ile birlikte demokrasinin küreselleşme süreci içerisine girmesini, uluslararası örgütlerin karar alma mekanizmalarının içine girmesini ve dünya yönetiminin sivil toplum örgütlerinin katılımına açılmasını sağlayacaktır (Keyman, 2006: 12-13).

Demokratik dünya düzeni ile birlikte, ötekini yok etmek anlayışının yerini, karşılaştırmalı ve sorgulamalı sorumluluk ilişkisi almış ve medeniyetler çatışması yerine; medeniyet, kültür ve insanlar arası iletişimi arttırıcı bir sistem ortaya konulmaktadır. Böyle bir sistemin küresel sorunlara çözüm bulması ve küresel savaşlardan galip çıkması çok yüksektir. Sorun çözme süreci içerisinde gerçekleştirilecek iletişim süreci yalnız ulus devletleri değil, bölgesel ve uluslararası örgütler ile birlikte sivil toplum örgütlerinin de sürece dâhil olmasını sağlayacaktır. Demokratik dünya düzeni içerisinde ulus devlet önemini ve etkisini devam ettirmekle birlikte, devletin rolü ve egemenlik anlayışı değişmekte ve bölgesel ve uluslararası aktörler ile işbirliği yapılmaktadır. Demokratik dünya düzeni ile aslında amaçlanan

polysentrik yani çok boyutlu, çoğulcu bir yapı tesis etmek olup, dünyanın tek bir hegemonik güç çevresinde dönmediğini ve bu düzen içerisinde birbirinden farklı birçok devlet, kültür ve medeniyetin varlığını kabul etmektir (Keyman, 2006: 14-15).

Küreselleşme ile birlikte, hiyerarşi ve sınırların yanı sıra, devletlerin uyguladığı klasik uygulamalar da ortadan kalkmaya başlamış; ülkelerin bünyesinde bulunan grup ve oluşumlar değişim ve gelişim göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda dünya genelinde sınırlar artık ayıran değil, birleştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin iktidarının özellikle de çok uluslu şirketler tarafından paylaşılması, mevcut ülke ekonomilerini de etkilemekte ve ulusal ekonomileri uluslararası bir niteliğe dönüştürmektedir. Özellikle zayıf ve görece güçsüz olan ulus devletlerde iktidarın ve gücün özel veya uluslararası aktörlere geçmesinin nedeni ekonomik ve siyasidir. Ekonomik anlamda devlet, artık yapması gereken hizmetleri yerine getirememekte olup, bu görevleri kendi eli ile özel veya uluslararası aktörlere devretmektedir. Siyasi anlamda ise, otoritenin zayıflaması nedeni ile devletin iç yapılarındaki grupların dayanışma içinde olmak istememesinden kaynaklanmaktadır. Genel anlamda bakıldığında ise; ulus devletlerin ağırlıklarını kaybetmeleri, ekonomik alanda başlamış, siyasi alanda da devam ederek tamamen etkisiz hale gelmiştir (Sevim, 2006: 105-108).

Küreselleşme aslında devletlerin egemenliklerini kaybetmesi değil, devlet yönetimlerinin ve yönetim sürecinin değişime uğraması ve siyasi yapının değişmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda da ulus devletlerin rolü ve dünya sistemindeki yeri ciddi anlamda değişime uğramıştır. Bu anlamda küreselleşme hem devlete karşı hem de devlet ile birlikte gelişen bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu özellikleri taşıyan, bir tarafta küreselleşen bir yapı parçası olan, diğer taraftan da ulusal siyasal bir kolektifin temsilciliğini yapan devlet, fraktal devlet olarak nitelendirilmektedir. Küreselleşme süreci, devletin; liberalizm, özelleştirme ve düzenleme olguları çerçevesinde yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir (Sevim, 2006: 109-112).

Küreselleşmeden söz edilirken sadece ulus devletlerin etkisiz hale gelmesinden ve ulus aşırı aktörlerin ön plana çıktığı bir süreçten bahsedilmemektedir. Bununla birlikte Globalizm gibi politik-ideolojik bir eğilimi ve toplumların karşılıklı

ilişkilerine dayanan bir ağdan oluşan dünya toplumundan da bahsedilmiş olunmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme ile birlikte ulus devletler eski gücünü ve etkinliğini yitirmekte ve ulus devlete atfedilen tüm özellikler özellikle küreselleşme ile birlikte mikro milliyetçilik anlayışının artması ile çeşitli toplum, örgüt ve cemaatlara verilmeye başlanmıştır (Sarıbay, 2004: 13). Burada ulus devlette yaşanan kriz, devletin bu gruplardan hangisine dayanacağına aranan cevaptan kaynaklanmaktadır. Ulusları, kültürlerin meydana getirdiği kabul edildiğinde, post modern ulusu meydana popüler kültürün getirdiği kabul edilmektedir. Popülerlik ise ulusallığın tam karşısında yer almaktadır. Doğal olarak devletleri meşruluk kazanacakları bir kültür tabanı bulamamakta ve kendilerine küresel ilişkiler içerisinde bir kültürü örnek olarak almaya başlamaktadırlar (Sarıbay, 2004: 70-73).

Küreselleşmenin etki alanlarından bahsetmeden önce buraya kadar anlatılanlara göre kısaca küreselleşme ile ilgili olarak aşağıdaki özellikleri sayarak bir tanım yapabiliriz (Aktel, 2001: 194);

- Küreselleşme, ulusal politika ve devletlerin artık popülerliğini yitirdiği, uluslararası aktörlerin arttığı ve söz sahibi olduğu bir düzeni getirmiştir.
- Küreselleşme özellikle bilgi ve teknolojik gelişmelerin tüm dünyaya çok kısa süre içerisinde dağıtıldığı bilgi çağını beraberinde getirmiş olduğu bir sistemdir.
- Küreselleşme ihtiyaçların ve taleplerin arttığı ve artan taleplerin ve toplumların birbirine benzediği bir düzeni getiren sistemdir.
- Küreselleşme, bilgi teknolojilerinin ve networklerin arttığı ve dünyanın kristal bir küre olarak görülmeye başlandığı bir sistemdir.
- Küreselleşme tüketim alışkanlıkları ve markaların dünyaya mal olduğu ve içselleştirildiği bir sistemdir.

Küreselleşme kavramını açıklarken, yapılan tanımlamaların belirli bir tarihsel

süreçten geçtiği herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. İnsanoğlunun birlikte yaşamaya ve işbirliği yapmaya başlamasından itibaren bu süreci, Westphalia Antlaşması ile Sanayi Devrimi takip etmiş ve kavram özellikle de son elli yıl içerisinde farklı bakış açıları ile tartışılıp, uluslararası literatürdeki yerini korur duruma gelmiştir.

Tarih öncesi dönemlerde Asurluların Anadolu ile ticari ilişki kurması, küreselleşme kavramının ortaya çıkışı için tarihsel anlamda başlangıç olarak kabul edilmektedir. Asurlu tüccarların o dönemde Anadolu’da olmayan ürünleri getirerek satışını gerçekleştirmesi ve ticaret yapmaya geldikleri yerlerdeki işyerlerine kira ve vergi ödemeleri küreselleşmenin tarihsel temeli olarak kabul edilmektedir. Orta Çağ Avrupa’sında ise, ticari ilişkilerin artmasına bağlı olarak *Burg* adı verilen kasabalardaki ticari kapasitenin yetersiz kalması ve burada ticaret ile uğraşanların ellerindeki fazla malları satmak ve yeni pazarlar keşfetmek istemesi ile küreselleşme sürecinin Orta Çağ süreci başlamıştır. Kasabalardan çıkan tacirler, krallık sınırları içerisinde ticarete devam etmiş ancak belli bir aşamadan sonra bu bölgelerde yaptıkları ticari kapasite yetmemeye başlamıştır. Bu bağlamda tacirler sınırları aşarak farklı yerlere ve insanlarla daha geniş alanlarda ticaret ile uğraşmak istemiş, bu gelişmeler de krallık sisteminin sonunu getirmiş ve ilerleyen dönemlerde ulus devleti ön plana çıkarmaya başlamıştır. Orta Çağ Avrupa’sı döneminden sonra gelen en kritik belki de ticaret alanının da günümüz küreselleşmesinin temeli kabul edilecek gelişmesi 1453 İstanbul’un fethi olmuştur. İstanbul’un fethinden sonra toplumlar yeni alanlar keşfetmek istemiş, Avrupalıların başlattığı coğrafi keşiflerle sömürgecilik çağı ve küresel düzeyde siyasi ve ekonomik faaliyetler başlamıştır. Avrupalı devletlerin devlet sınırları aşarak yayılma isteği küreselleşen siyasi ve ekonomik yapı ile birlikte sömürgeciliği giderek kurumsallaşmasına yol açmıştır (Elçin, 2012: 6-8).

Coğrafi keşiflerden Birinci Dünya Savaşı’na uzanan süreçte en önemli gelişmeler kuşkusuz Westphalia Antlaşması ve Avrupa merkezli bir sanayi devriminin ortaya çıkmasıdır. 1648 Westphalia Barış Antlaşması ile birlikte, devlet egemenliği çerçevesinde modern anlamda uluslararası ilişkilerin kuralları belirlenmeye başlamıştır. Söz konusu süreç, hâkim devletlerden kurulu uluslararası devletler toplumunun ortaya çıkmasını hızlandırmaktadır. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası toplum ilişkilerinin de incelenmesi önem arz etmektedir. Ulusal toplum,

ulus devlet gibi merkezi bir yapıya sahip olup; uluslararası toplum ise kendilerinden daha etkin ve güçlü bir yönetim ve irade tanımamakta ve birbirleri ile rekabet içinde olan ulus devletlerden oluşan bir yapıyı temsil etmektedir. Diğer bir nokta da ulusal ve uluslararası toplumun öncelikleri arasında görülmektedir. Ulusal toplumlarda öncelik ekonomik gelişme, demokrasi gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşırken; uluslararası toplumların merkezinde güvenlik konusu yer almaktadır (Keyman, 2006: 4).

Bu noktada da milat olarak belirtilen Westphalia dönemi, 17. yüzyılda Otuz Yıl Savaşları'nın sona ermesi ile başlamıştır. Bu dönemde önemli olan gelişme ülkeler arası ortak uzlaşa ile imzalanan anlaşmalar ve bu anlaşmaların içeriğidir. Bu dönemin öncesindeki dönemin özelliklerine baktığımızda önceki dönemde en önemli ve nüfuz sahibi aktörler din adamları, feodalite gibi gruplardır. Westphalia dönemi kendinden önceki dönemde olmayan kimi özellikleri de beraberinde getirmiştir. Egemenlik ve mutlakiyetçi devlet anlayışı temelinde kurulan yapıların oluşmasını sağlamıştır. Yani devletlerin yapısı, Batı'da görülen aktörler arası anlaşmalar ile oluşmaya başlamıştır. Bu dönemin devlet yapısının özelliği bir toprak parçası üzerinde baskı ve gücü elinde bulundurmasıdır. Bu anlamda ulus devletler diğer devletlerin birbirleri ile aralarında olan sorunları da yakından takip etmektedir. Bu anlayış da beraberinde iç ve dış egemenlik olmak üzere iki boyutu getirmiştir. İç egemenlikte; devletin, belirli toprak parçası üzerinde toplum üzerinde güce sahip olması anlamına gelirken, dış egemenlik ise, hiçbir devletin kendisi üzerinde başka bir otoritenin olmadığını kabul etmesi olarak tanımlama mümkündür (Sevim, 2006: 99-100).

Westphalia döneminde, devlet esas aktör olmakla birlikte devletin iç yapısı içerisinde hiyerarşik düzenlemeler görülebilmektedir. Yine bu sistem içerisinde, hiçbir devlet birbirinin iç işlerine müdahale etmemekte olup, bu kapsamda genel bir uzlaşa söz konusudur. Bu dönemde devletler, imparatorluk ve papalık kurumlarına rağmen sistem içerisinde kendilerini ifade edebilmişleridir. Birbirleri arasında anlaşmalar ve hukuki düzenlemeler kapsamında ilişkiler kurabilmiş ve bu hukuki ilişkilerde de tek özne ulus devlet olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak Westphalia dönemi, özellikleri bakımından homojen olup, bu dönemde, devletleri denetleyip kontrol altında tutacak ve devletler arası ilişkileri düzenleyecek ulus üstü yapılar

bulunmamaktadır. Westphalia sonrası dönem incelendiğinde ise, devletlerarası uzlaşmanın ortadan kalktığı ve özellikle 11 Eylül sonrası dünyada görüldüğü üzere hegemonik ilişkilerin ağırlıklı olduğu bir dünya sistemini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ulus devletlerin yapısı homojenlikten uzaklaşarak heterojen bir niteliğe dönüşmüştür. Yani Westphalia dönemindeki gibi, devletlerin yapıları kapalı ve sabit olmayıp, özellikle sınırların mobil hale gelmesi ile birlikte değişkenlik ve geçişkenliğin arttığı bir dönem söz konusu olmaktadır. Özellikle dünyada sağlıktan kültüre kadar yaşanan her türlü değişim ve tehlike sınır kavramını anlamsız kılmıştır. Artık çok zamanlı ve çok mekânla bir düzenin hâkim olduğu kabul edilmektedir. Westphalia sonrası dönemin bir diğer özelliği ise özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra görülen ulus devlet sayılarındaki artıştır. Yine bu dönemde, ulus devletlerin sayılarının artmasının yanı sıra, dünya sistemine yeni aktörler de girmiş ve ulus devletler ile rekabet etmeye başlamışlardır. Kısacası bu dönemde, devlet dünya sistemindeki tek ve en önemli aktör pozisyonunu kaybederek, sadece bir meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmiştir (Sevim, 2006: 101-104).

Westphalia süreci ile oluşmaya başlayan uluslararası ilişkiler hegemonik olarak Soğuk Savaş dönemine kadar devam etmiştir. Söz konusu süreç İkinci Dünya Savaşı sonrası da değişmemekte olup, özellikle savaş sonrası ABD önderliğinde kurulan BM, IMF gibi kuruluşlar da ulus devletin hegemonik gücünü ortadan kaldırmamıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte, etnik milliyetçilik gibi olgular gelişim göstermiş ve ulus devlet hegemonyası sorgulanarak güç kaybetmeye başlamıştır. Özellikle sermayenin küreselleşmesi ve köktenci kimlik siyaseti karşısında etkisiz kalması nedeniyle ulus devlet modeli artık uluslararası sistemdeki aktif rolünü kaybetmiştir. Artık küresel düzeyde devletlerarası ilişkilerden ziyade sermayeler, kültürler ve medeniyetler arası rekabet içeren küresel ilişkiler ön plana çıkmaya başlamıştır. Artık önem kazanan konular, ulus devlet ve askeri güç olmaktan çıkmış, liberal demokrasi, serbest piyasa gibi kavramlar gelişmeye başlamıştır (Keyman, 2006: 5-6).

Küreselleşmenin dünyaya en hızlı yayılma dönemi olarak kabul edilen Sanayi Devrimi'nde geliştirilen gemiler, demiryolları ve telefon gibi buluşlar, küreselleşme olgusunun temelini oluşturan etkileşim ve iletişimi arttırmıştır. Her savaşta ve savaş döneminde görüldüğü üzere Birinci Dünya Savaşı ile barışın, huzurun, güvenliğin

olmadığı bir toplumda bu hızlı ilerleyiş yavaşlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı, 1945'te yeni bir dünya savaşı takip etmiş ve bu savaşların ardından yeni bir uluslararası sistem şekillenmeye başlamıştır. Aslında savaş dönemleri dünyayı durağan bir sürecin içine sokmuş ve galip ve mağlup ülkelerarası derin bir ayrım oluşmaya başlamıştır. Özellikle bu noktadan sonra toprak paylaşımı yapan galip devletlerin karşısında daha merkeziyetçi kapalı toplumlar yer almaya başlamıştır. Savaş sonrası galip ve mağlup devletler şeklinde yapılan bu farklılaştırma ise dünyanın Doğu-Batı bloku olarak ayrılmasının temelini oluşturmaktadır (Elçin, 2012: 9-10).

Bu süreci takip eden ve küreselleşmenin günümüz anlamında kullanılmasının başlangıcı olarak Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılması sürecidir. Aslında bu dağılma sürecinin temelinde de yüzyıllar öncesinde başlayan küreselleşmenin getirmiş olduğu bağımsızlık akımının etkisi bulunmaktadır. Artık bu andan sonra dünya eskisi gibi olmamış, sınırlar aşılmış, ulus devletler zayıflamış, neo-liberal politikalar ile birlikte katılımcılık, özgürlük çerçevesinde ulus üstü toplulukların oluşumu hız kazanmıştır. Artık vatandaşlar çekinmeden yönetimi ve kararları sorgulayıp eleştirmiş ve yanlış gördüğü kararlar karşısında da tepkisini ortaya koymaya başlamıştır. İnsanlar sadece kendi yaşadıkları ülkelerde değil dünyanın herhangi bir yerinde yanlış gördükleri uygulamalara da gerek örgütlü gerekse bir topluluğa üye olmaksızın karşı koyabilmeye başlamıştır. Bu noktada iletişim teknolojilerinin payı yüksek olup, küreselleşmenin yaygınlaşmasındaki en büyük katkı iletişim alanındaki gelişmeler olarak gösterilmiştir. Günümüzde kimi uzak doğu ülkeleri özellikle iletişim ve teknolojik yeniliklere karşı direnmektedir. Özellikle bu ülkeler internet teknolojisi ile birlikte artan sosyal paylaşım sitelerine ve internete erişim gibi konularda sınırlamalar koymakta ve vatandaşlarının bu imkânlarla erişimini engellemeye çalışmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 156). Söz konusu ülkelerde ancak ülke otoritesi tarafından belirlenen kanallar izlenmekte, devletin izin verdiği internet siteleri kullanılmakta ve insanlar adeta izole edilmiş kapalı bir toplum haline getirilmek istenmektedir.

Bu noktada küreselleşmenin yayılması ile süreçler arasında da farklılıklar görülmüştür. Özellikle Sanayi Devrimi ile Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem ile 1950'lilerden sonra yaygınlaşan dönem arasında farklılıklar bulunmaktadır. 19.

yüzyılda küreselleşmenin yönü dünyada Atlantik merkezli olmuştur. Küreselleşme başlangıçta ABD ile birlikte Avrupa'nın güçlü ve gelişmiş ülkelerinin parlamasında etkili olmuştur. 1950'lili yıllardan sonra ise küreselleşmenin merkezi Asya olmaya başlamıştır. Gerek üretim yerlerinin bu bölgelere kayması gerekse yayılan bu pazarlardaki ülkelerin de sisteme entegre olmaları bu süreci hızlandırmıştır. Ayrıca Endüstri Devrimi sürecindeki ekonomik gelişme ağırlıklı olarak demir ve kömüre dayanmakta iken 20. yüzyıldan sonra, demir ve kömürün yerini günümüz enerji kaynakları olan doğal gaz, nükleer enerji ve hidroelektrik santralleri almıştır. Bunun yanı sıra teknolojik ilerlemelerin yaşanması ile Silikon Vadisi gibi teknoloji alanlarının oluşumu artarak hızlanmaya başlamıştır (Tilly, 2008: 158-162).

Günümüz küreselleşmesinin geldiği tarihsel evre yakın tarihten incelendiğinde; 1970'lerde uluslararası alanda faaliyet gösteren ulus üstü şirketlerin sayısının ve etkinliğinin artması ile başlayan süreç, 1980'li yıllarda dünya genelinde gerçekleşen ve adeta devrim sayılabilecek iletişim ve teknolojide yaşanan gelişmeler ile devam etmiştir. Özellikle bilgisayar ve internetin kullanımının başlaması toplumlara yakınlaştıran ve sınırları kaldıran en önemli faktörlerdendir. Süreci bugüne kadar getiren son nokta ise 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasıdır (Kıvılcım, 2013: 223).

Küreselleşmenin tarihsel sürecinden bahsettikten sonra bu süreçleri tekrar belirtip karşılaştırarak, süreçlerin farklılıklarını ortaya koymak gerekmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecine kadar küreselleşme çeşitli evrelerden geçmiştir. Bu evreleri SSCB'nin dağılması da dâhil toplamda üç sürece ayırabiliriz. 1490 süreci ki 1453 İstanbul'un Fethi'nden sonraki süreç olarak da belirtilebilecek ilk süreç Batı ülkelerinin denizler aşırı keşiflere başlamasından oluşmaktadır. Bu süreç ile Batı, kendilerinden çok uzakta olan ülkelerdeki değerli maden ve zenginlikleri elde etmek istemiş ve deniz aşırı seferle ile buraları bir anlamda sömürgeleştirmiştir. Burada, günümüz küreselleşmesindeki temel fark, gitmiş oldukları deniz aşırı ülkelerin çok uzak olmalarından dolayı kendi ekonomilerine, bu ülkeleri dâhil edememişlerdir. İkinci evre 1890 modeli olup 1648 Westphalia Antlaşması ve Sanayi Devrimi süreci olarak da bilinmektedir. 1648 yılında uluslararası anlamda devletler aralarında sözleşme ve anlaşmalar ile ilişkilerini düzenlemeye başlamış ve devam eden aşamada özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte geliştirilen teknoloji ve ilerleme

sayesinde 1490 modelinin daha da uzmanlaştırılmış ve geliştirilmiş şekli faaliyete geçmiştir. Buradaki yöntem yine kaynak bakımından zengin olan ülkelere önce, gittikleri ülke vatandaşlarını kazanmaya yönelik etkileme çabalarında bulunan görevlileri göndermek, ardından ticaret ile uğraşan bir nevi şirketlerini ardından ise askerlerini göndererek kontrol altına almayı içermektedir. Buradaki temel fark ikinci süreçte askeri müdahalenin de uygulamada olmasıdır. Bu aşamadan sonra 19. yüzyıla kadar süreç devam etmiş ve 19. yüzyılda özellikle çoğu kesim tarafından küreselleşme artık savaş ve sömürü düzenlerinin de etkisi ile “*Emperyalizm*” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu noktada emperyalizm kelimesinin geçmişine de değinecek olursak, ilk kez İngiltere’de 20. yüzyılın başlarında kullanılmış ancak bu kelime ile ortaya konulmak istenen ifade bugünkünden biraz daha farklı olmuştur. İngiltere’de politikacılar ve siyasi örgütlerin sömürgelerin dağılmasını engellemek amacı ile onları federasyon şeklinde bir oluşum çerçevesinde bir arada tutmak için hazırlanan programın adı olarak emperyal federasyon kavramı kullanılmıştır. Aslında burada emperyal kelimesi; yayılma, dağılma anlamında değil tam tersine bir arada tutma, dağılmayı önleme anlamındadır. Ancak bu süreçten sonra belirtilen görüşler ve araştırmalar sonucu yayılma anlamını kazanmıştır (Gönlübol, 2000: 305). SSCB’nin dağılma sürecini de içine alan üçüncü aşama bilgi çağında yaşanan küreselleşme hareketi olarak kabul edilmektedir. Özellikle 70’lerde çok uluslu şirketlerin dünya genelindeki ticarete hakim hale gelmesi, 80’lerde yaşanan teknolojik ve iletişim alanındaki gelişmeler ve 90’larında SSCB’nin dağılması ile birlikte güç dengesinin ABD’nin eline geçmesi olarak belirtilebilir (Oran, 2001: 4-11).

SSCB’nin çöküşü ile ABD’nin tek güç haline gelmesi, küreselleşmenin temel siyasi gelişmesini göstermektedir. Böylece ulus devlet modeli ortadan kalkmasa da etkinliğini kaybetmiştir. Ulus devletin ünü bir anlamda küreselleşmeye geçmiştir. Ulus devletlerin dünya konjonktüründe 1990’lı yıllardan sonra varlığının devam etmesi mümkün olmamıştır. Çünkü ulus devletler kendi politikalarını kendileri belirledikleri gibi kimsenin kendi politikalarına müdahale etmesini istememekte ve kendileri de bir başka ülkenin politikalarına karışmamaktadır. Ulus devletler kapalı toplumlar olduğundan diğer ülkelere göçü pek mümkün kılmazlar. 1990’lı yıllardan sonra değişen siyasi yapı ile ulusal ve ulus üstü aktörlerin sayısı ve etkisinin artması, yaşanan teknolojik gelişmeler, ticari pazar arayışları ve tüketim alışkanlıkları ulus devletin dönüşümünü hızlandıran başlıca etkenler olmuştur. Devletin bu derece

hâkimiyet alanının ve içeriğinin değişmesi, ulus devletin yerini sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ve uluslararası kuruluşların almasına neden olmuştur (Cebeci, 2008: 27).

Günümüzde küreselleşme kavramı üzerine yapılan tartışmalarda küreselleşmenin yeni feodalizm olduğunu savunanların sayısı dikkat çekici boyuttadır. Orta Çağ'da feodalizm ulusal devletin karşıtı durumunda yer alırken, günümüzde de küreselleşme süreci ile ulus devletlerin etkinliği minimum seviyeye gelmiştir. Bu tartışmada gösterilen benzer noktalar ise; toprağın, kendileri için her şey olduğunu ifade eden feodal yöneticilerin, topraklarını genişletmek için savaşmaları olmuştur. Küreselleşmenin etkisi ile çok uluslu şirketler dünyanın farklı yerlerindeki pazar paylarını ve karlarını arttırabilmek adına birbirleri ile kıyasıya bir yarış içindedirler. Günümüz uluslararası şirketleri tıpkı bir devlet büyüklüğündedir ve feodal düzendeki paralı askerlere benzemektedir. Paralı askerlerin, para karşılığı safını değiştirmesi gibi şirket yöneticileri de sürekli şirket değiştirmektedir. Orta Çağ'da barbar olarak tabir edilen Hunların yerini, bugün batının tabiri caizse sözünü dinlemeyen ve Batı'ya karşı çıkan Muammer Kaddafi, Saddam Hüseyin gibi liderler ve ülkeler yer almaktadır (Oran, 2001: 27-32).

Küreselleşmeye ilişkin tanımlama çalışmaları beraberinde, küreselleşmeyi tanımlamada kullanılabilecek bazı temel unsurları da getirmiştir. Birçok araştırmacı küreselleşmenin bu unsurlar üzerine şekillendiğini kabul etmektedir. Bu unsurlardan ilki serbest mal ve hizmet ticaretidir. Pek çok iktisatçı küreselleşmenin ticaret temeli üzerine dayandığını ve küresel ticaret ile olgunlaşmış geliştiğini savunmaktadır. Buna ek olarak iş gücünün artık dünya genelindeki özgür dolaşımı da bu noktada belirleyici olmuştur. Artık çok uluslu şirketler veya devletler üretim veya yatırımlarda maliyeti ön planda tutmakta ve bir başka bölgede kendi buldukları yere göre daha düşük maliyetli işgücünü bulduklarında yatırımlarını buralara kaydırmaktadır. Ticaret ve iş gücü ile paralel olarak teknolojik ilerlemeler de küreselleşmeyi hızlandıran faktörler arasındadır. Ülkelerin geliştirmiş olduğu gerek alt gerekse üst yapı teknolojilerinin, başka ülke ve bölgelere de hızlı bir şekilde yayılması bu sürecin hızlanmasında etkili olmuştur. Tüm bunları ülkelerin dışında gelişen faktörler olarak belirtirsek eğer, küreselleşmenin hızlanması ve gelişmesinde ülkelerin çıkarmış oldukları ve rekabet derecesini yükselten yasal düzenlemeler de önemli bir paya sahiptir (Oran, 2012: 5).

Özellikle bu yasal düzenlemeler dışarıdan gelecek yatırımlara veya ülke sınırları dışında gerçekleşecek yatırımlar için, projelerin önüne engel değil bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yasal düzenlemelerde de devlet anlayışındaki dönüşümün son derece büyük etkisi bulunmaktadır. Söz konusu yasal düzenlemeler kapalı, izole toplumlarda çok mümkün değilken, kabuğunu kıran ve dünya ile birlikte hareket eden, dünyayı takip eden toplumlarda durum tam tersi olmaktadır.

Sosyolog Peter Berger, küreselleşmenin dört temel belirtisinin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, küreselleşme her şeyden önce ekonomi temeline dayanan bir sürecin başlangıç kısmını oluşturmaktadır. Bu süreç Davos süreci olarak da tanımlanmaktadır. Yani sadece belirli yerlerde değil genel anlamda da elit bir kültürün varlığını savunmaktadır. İkinci belirtinin; vakıflar, akademik ağlar, STK'lar ve çok uluslu örgütler gibi kurumlardan oluşan bir kültür olduğu belirtilmektedir. Üçüncü belirti, aslında tüketim alışkanlıklarının kültürleri asimile etmesinin de etkisi ile t-shirt giymek, fast food alışkanlıklarının artması, film ve dizileri izlemektir. Toplumların tarih içerisinde gelişmişliğinin göstergesi üretimcilik olarak kabul edilmekteydi. Yani bir devlet ne kadar üretim yaparsa o denli gelişmiş olarak kabul edilmekteydi. Ancak küreselleşme ile birlikte tüketimcilik artmış ve tüketim kültürü tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Son belirti ise, çoğulculuk, pazar ekonomisi gibi söylemlerin empoze edildiği bir süreçten oluşmaktadır (Sarıbay, 2004: 81-82).

Küreselleşme kavramının gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte, küreselleşmeyi kategorilere ayıran ve inceleyen araştırmacıların sayısı da artmıştır. Küreselleşmeyi yorumlayanlar bu bağlamda gruplandırılmış ve “*Aşırı Küreselleşmeciler*”, “*Kuşkucular-Küreselleşme Karşıtları*” ve “*Modern Dönüştürücüler*” olmak üzere üç grupta sınıflandırılmıştır. Her bir grup küreselleşme kavramını kendi dünya görüşleri çerçevesinde yorumlamıştır. Bu üç grubunda ortak noktası ise, hiç birinin küreselleşme kavramını ve sürecinin varlığını reddetmemiş olmasıdır (Elçin, 2012: 12).

Aşırı küreselleşmeciler, isimlerinden de anlaşılacağı üzere küreselleşme kavramını uç noktalarda benimsemiş olup, devletlerin özellikle ulus devletlerin yerini, piyasaların ve yerel güçlerin aldığını savunmaktadır. Bir anlamda radikal bir grup olarak da tanımlanabilecek bu sınıfa göre, insanlar piyasa ve ticaret ile daha fazla

ilgilenmeye başlamış ve buna bağlı olarak da devlet ve hükümetlerden yani politikacılardan uzaklaşmışlardır. Yaşanan süreçlerde hükümetler ve politikacılar ihtiyaçlara karşılık verememiştir. Bir anlamda refaha ve zenginliğe gidilen yolda küreselleşme sürecinin etkisiyle beklentileri karşılayamayan hükümetler ve siyasetçiler vatandaşlar nezdinde hayal kırıklığı yaratmışlardır. Özellikle son elli yıl içerisinde etkileri daha da artan IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği (AB), OECD gibi ülkelerarası kuruluşlar, küreselleşme sürecinin yeni aktörleri haline gelmiş, süreç içerisinde etkinlikleri artarak devam etmiştir (Kaya, 2009: 5). Bunun nedeni ise piyasanın devletlere nazaran daha akılcı ve etkin hareket etmesidir. Bu grup aynı zamanda dünya toplumu kavramını da benimsemiş olup, artık ülkelerdeki hükümetlerin ve yönetimlerin eskisi kadar önem arz etmediğini, bundan sonraki bakış açısının ve önemin dünya toplumu, dünya pazarı kavramı üzerine yoğunlaştığını savunmaktadır (Elçin, 2012: 13).

Aşırı küreselleşmeciler, devletlerin etkisini ve önemini kaybetmesi ile birlikte yeni toplulukların ve örgütlerin ortaya çıktığını, artık dünyada belirleyici olan ve devleti yönlendiren grupların bu yeni oluşumlar olduğunu savunmaktadır. Aşırı Küreselleşmeciler aynı şekilde, ticaret gibi popüler kültürün de bu yeni oluşumlar ile tüm dünyaya yayıldığını kabul etmekle birlikte artık devletin sınırlarını kontrol etmekte zorlandığı ve bu gelişmelerin de küresel dünya uygarlığının doğmasındaki temel olduğunu savunmaktadırlar (Kürkçü, 2013: 5). Aşırı küreselleşmeciler, yaşanan küreselleşme sürecini, insanların daha fazla küresel pazarlara bağlı ve bağımlı hale geldiği bir süreç olarak tanımlamaktadır. Küreselleşmeyi tarihte yeni bir aşama olarak nitelendiren bu grup, küreselleşmenin ağırlık olarak ekonomik yönünü sorgulamışlardır. Dünyanın tek başına devlet etkili bir düzen olmaktan uzaklaşarak, ulus aşırı aktörlerin birbirleri ile yarışıp rekabet içinde olduğu bir küresel pazar haline geldiğini savunmaktadır (Emre, 2015: 18).

Kuşkucular-Küreselleşme Karşıtları ise, aşırı küreselleşmecilere tam karşıt bir görüşe sahiptir. Aşırı küreselleşmecilerin savunduğu gibi devletlerin önemini yitirmediğini, devletlerin yerine piyasa veya küreselleşme olgusunun gelmediğini savunmaktadırlar. Kuşkucular sadece devletlerin bir dönüşme sürecinde olduğunu ve yaşanan sürecin yeni olmadığını, tarihsel perspektifte bakıldığında benzer olayların geçmişte de yaşandığını ve hükümetlerin, devletlerin benzer dönüşümü yaşadıklarını

savunmaktadır. Kuşkucuların küreselleşme olgusunun bu kadar popüler olmasının nedenini toplumdaki ve bireylerdeki ideolojik yaklaşımlar olarak göstermektedir (Elçin, 2012: 14). Burada söz konusu neo-liberal ideoloji, küreselleşme olgusuna ılımlı yaklaşırken, neo-marksistler küreselleşmeyi kapitalizmin önlenebilir temsilcisi olarak belirtmektedir (Kürkçü, 2013: 5). Özellikle bu grup küreselleşmenin aslında dünya ticaretini tek pazar haline getirdiğini ve en güçlü pazarın ABD’de olduğunu savunmaktadır. Wallerstein’in de dönemlere ayırarak belirtmiş olduğu gibi, özellikle 1945-1968 yılları arasında ABD’nin hegemonyasının egemen olduğu kapitalist sistem üzerinde ABD merkezli tekelleşme ve ekonomik politikaların gerçekleştiği kabul edilmektedir (Wallerstein, 2012: 19).

Kuşkucular, dünya ekonomisinde devletlerin hala etkin olduğunu savunmaktadır. Kuşkuculara göre küreselleşme, küreselleşme yanlılarının ortaya çıkardığı bir miften ibarettir. Küreselleşmenin ekonomik tarafına ağırlık veren bu grup; günümüz küreselleşme sürecinin, 19. yüzyıl sonunda yaşanan küreselleşme süreci ile bağlantısının olmadığını belirtmektedir (Emre, 2015: 18). Bir diğer kategori olan Dönüşümcüler ise, ulus devletin henüz önemini yitirmediğini ve etkin olduğunu, ancak dünya genelinde birçok alanda hızlı bir dönüşüm yaşandığını kabul etmektedir. Dönüşümcüler küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin bir değişim ve dönüşüm sürecine girdiğini savunmaktadır. Dönüşümcüler, hem ulus devletin sonunun geldiğine yönelik olan hem de küreselleşmeyi reddeden ve küreselleşmenin yeni bir şey olmadığını savunan karşıt görüşleri kabul etmemektedir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin varlığını kabul etmekte ve devletin bir dönüşüm içinde olduğunu savunmaktadır. Bu anlayış ile küreselleşme konusunda aşırı küreselleşmecilere daha yakın bir duruş göstermektedirler. Dönüşümcüler arasında gösterilen Giddens, insanların ve devletlerin küreselleşme ile birlikte tahmin edilemeyecek boyutta değişimlerle karşı karşıya kalacağını, söz konusu değişimlere uyumun ise birbirine daha bağlı bir dünyada mümkün olacağını savunmaktadır. Ancak bu dünya bilinmezlik ve belirsizliklere açık bir dünyadır (Emre, 2015: 13-18).

Son elli yıl içerisinde küreselleşme ve küreselleşmeye bağlı olarak değişen ekonomik ve siyasi yönetimler, devletler ve devletlerin bekası için belirleyici bir unsur olmuştur. Özellikle küreselleşmenin neden olduğu Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte yaşanan süreçten 11 Eylül saldırısı ve sonrası tüm dünyanın

seyrini bir anda değiştirmiş bitti denilen ulus devlet modeli yeniden gündeme getirmiştir. Buna bağlı olarak küreselleşme ile birlikte uluslararası piyasaları, devletleri ve güvenlik politikalarını etkileyebilecek kişiler ve olaylar gerçekleşmektedir. Ekonomik anlamda George Soros örnek olarak gösterilirken; ulusal güvenlik ve terörizm kapsamında Usame Bin Ladin örnek olarak verilebilmektedir. Her ikisi de farklı alanlarda tüm dünya ve milletleri etkileyebilecek olayların olmasına sebep olmuş ve olmaktadır. Soros, ülkeler hakkında yapmış olduğu öngörüler ve para akımları ile ülkelerin siyasi ve ekonomik sistemlerini etkileyebilmekle birlikte, özellikle Usame Bin Ladin ise terör ve güvenlik alanında tüm dünyayı etkilemiş ve uluslararası güvenlik kavramının tartişılmasına neden olmuştur. Yapılan terör saldırıları ile hem ülkeleri hem de küresel anlamda ticari piyasaları ve siyasi sistemi de etkilemiş ulus devletlerin yeniden gündeme gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Usame Bin Ladin'e bağlı olarak, yaşadığımız süreci 11 Eylül sonrası dünya olarak tanımlayan araştırmacılar bu durumu başlıca dört nedene dayandırmaktadır. İlk olarak gerçekleşen bu terör saldırısı dünyayı güvenliğin olmadığı, belirsizliklerle dolu, savaş ortamının normal kabul edildiği ve devletlerin iyi-kötü; dost-düşman olarak ayrıldığı bir sürece getirmiştir. Artık risk, güvenin yerini alırken; askeri güvenlik hukukun üstünlüğünden de önce kabul görür hale gelmiştir. Belirtilen bu risk dünyası içerisinde yarın insanların ve ülkelerin başına ne geleceği tahmin edilemez hale gelmiştir. İkinci faktör olarak ön plana çıkan ABD hegemonyası, terör ile savaş arasında bir nedensellik oluşturmuş ve askeri güvenliği uluslararası sistemin temel öğesi haline getirmiştir. Aslında burada ABD'nin yapmak istediği temel şey tüm dünyada ABD hegemonyasını yeniden tesis etmek olup bunu da askeri ve savaş üzerinden gerçekleştirmiştir. Üçüncü olarak, küreselleşme sürecinin oynadığı belirleyici roldür. Özellikle küreselleşme süreci neo-liberal ve alışılmışın dışında yıkıcı bir etki yaratmıştır. Serbest piyasa ekonomisi, devletin etki ve gücünün en aza indirilmesi ve bireyciliğin ön plana çıkması tüm dünyada zenginlik, fakirlik, açlık gibi adaletsiz ve eşitliğin olmadığı sorunları beraberinde getirmiştir (Keyman,2006: 9-10).

Özellikle 11 Eylül sonrası süreç içerisinde ulus devletin önemini yeniden kazanmaya başladığı kabul edilmektedir. Ulus devletin önemi hala devam etmekle birlikte; günümüzde farklı bir niteliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Bu farklı nitelik

ise, ulus devletin günümüzde kendini bölgesel bütünleşme süreçleri gibi ulus üstü ve sivil toplum, sosyal hareketler gibi ulus altı unsurları içinde barındırarak toplumu yönetmek durumunda kaldığı ileri sürülmektedir. Bu durum ise; ulus devletin kendini ulus altı, sivil toplum örgütleri gibi oluşumların denetlemesine ve ulus üstü kuruluşlara da yetki devrederek bir anlamda iktidarı paylaşması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak karar alma sürecinde her iki aktörlerle birlikte bir uzlaşma süreci yaşanacağı muhtemel görünmektedir. Bu anlamda ulus devletler günümüzde demokratik dünya yönetimini oluşturmak konusunda kilit rol oynamaktadır (Keyman, 2006: 12).

Bu kapsamda demokratik dünya düzeni, ulus devletin daha demokratik hale gelmesi ile birlikte demokrasinin küreselleşme süreci içerisine girmesini, uluslararası örgütlerin karar alma mekanizmalarının içine girmesini ve dünya yönetiminin sivil toplum örgütlerinin katılımına açılmasını sağlayacaktır. Demokratik dünya düzeni ile birlikte, ötekini yok etmek anlayışının yerini eleştirel sorumluluk ilişkisi almış ve medeniyetler çatışması yerine medeniyet, kültür ve insanlar arası iletişimi artırıcı bir sistem kurulması düşünülmüştür. Böyle bir sistemin küresel sorunlara çözüm bulması ve küresel savaşlardan galip çıkması çok yüksektir. Sorun çözme süreci içerisinde gerçekleştirilecek iletişim süreci yalnız ulus devletleri değil, bölgesel ve uluslararası örgütler ile birlikte sivil toplum örgütlerinin de sürece dâhil olmasını sağlayacaktır. Kısacası demokratik dünya düzeni içerisinde ulus devlet önemini ve etkisini devam ettirmekle birlikte, devletin rolü ve egemenlik anlayışı değişmekte ve bölgesel ve uluslararası aktörler ile işbirliği yapılmaktadır. Demokratik dünya düzeni ile aslında amaçlanan polysentrik yani çok boyutlu, çoğulcu bir yapı tesis etmek olup, dünyanın tek bir hegemonik güç çevresinde dönmediğini ve bu düzen içerisinde birbirinden farklı birçok devlet, kültür ve medeniyetin varlığını kabul etmek gerekmektedir (Keyman, 2006: 13-15).

Küreselleşme kimilerine göre dışarıdan dayatılan bir unsur olarak görünmekteyken kimileri için de zamanın ve şartların getirmiş olduğu kaçınılmaz bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Bazı uzmanlar küreselleşmenin, devletlerin sınırları içerisinde çözemediği sorunları çözebilmek adına bu sorunları uluslararası alana taşınması ile başladığını kabul ederken kimileri de kapitalizm ve emperyalizmin arkasına sığınmış ve bunları gizleyen bir sömürü düzeni olduğunu savunmaktadır.

Bu düzene göre zenginleri, fakirler beslemekte, zenginlere zararlı olan tüm üretim, yatırım ve politikalar, bu fakir devletler üzerinden gerçekleştirilmektedir (Kartal, 2007: 262).

Baskın Oran, bu bağlamda küreselleşmenin yorumlanması hususunda birbirine karşıt iki farklı görüşün olduğunu belirtmektedir. İlk görüş küreselleşmenin savunucuları ve destekçilerinin de belirttiği anlamda; gelişme, zenginleşme ve modernleşmedir. Bu görüşe bağlı olarak küreselleşme, demokrasi anlamına gelmekte ve insanların yönetime ve karar alma süreçlerine katılımını sağlamakla birlikte gelişen iletişim ve teknolojik gelişmeler ile dünya ve vatandaşların yaşadığı ülkelerde meydana gelen tüm gelişmelerden haberdar olmasını sağlamaktadır. Savunuculara göre küreselleşme, ekonomik anlamda dünyadaki kaynakların en etkili ve akılcı şekilde kullanılmasını sağlayarak dünya genelinde ticareti destekleyen bir kavramdır. Uluslararası anlamda da küreselleşme ideolojik tartışmaları ve savaşları sona erdiren barışçıl bir dünya düzeni kurulmasını sağlayan bir gelişmedir. Hatta bu anlamı ile küreselleşme, korkulması veya önlem alınması gereken bir durum değil aksine desteklenmesi gereken bir olgudur. Diğer karşıt görüş ise, küreselleşmenin emperyalizm ve sömürge düzeninin 21. yüzyıldaki yeni hali olduğunu savunanlardır. Bu görüş küreselleşmenin, Batı'nın güçlü ve gelişmiş ülkelerini baş aktör yaparak diğer ülkeleri Batı'ya bağımlı hale getirdiğini, dünyadaki gelir ve kaynakların eşit dağıtılmasını engellediğini savunmaktadır. Karşıt bu görüş, gelir dağılımının Batı ülkelerine daha fazla oluşunun dünya genelinde insan hakları ve demokrasi kurumlarının işleyemez hale gelmesine neden olduğunu savunmaktadır (Oran, 2001: 1-2).

Ekonomik nedenler dışında küreselleşmenin artmasında önemli rol oynayan diğer unsurları da belirtmek gerekmektedir. Bu unsurlardan ilki demografik nedenlerdir. Özellikle nüfus artışı ile birlikte büyük devletler, artan nüfuslarını toprakları verimli ve yaşanabilir topraklara kaydırmayı hedeflemektedir. Küreselleşmeyi arttıran ve hızlandıran diğer bir neden ise güvenlik endişesidir. Bu duruma örnek olarak İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesi ve burada Hindistan' a giden yolu güvenli hale getirmek istemesi verilebilir. Belirtilecek son neden ise itibar ve bütünlük duygusudur. Özellikle 1800'lü yılların sonlarına doğru büyük devlet olmanın koşulu, olarak sömürge sahibi olunması anlayışı yaygınlaşmıştır (Sander,

2005a: 227).

Dünya genelinde küreselleşmenin gelişmesini ve hızlanmasının devamını isteyen özellikle ticari kesimler sermayenin, mekânı ve kaynakları istekleri doğrultusunda düzenleyip kullanabilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Mekânı istedikleri gibi düzenleyebilmeleri için bazı koşulların gerçekleşmesi ve uygun olması gerekmektedir. İlki sınırların zayıflaması hatta sınırların ortadan kalkmasıdır. 19. yüzyılda milliyetçi olan sınırlar günümüzde artık sınırların kalktığı devletleri ifade etmektedir. Bir diğer şart ise, uluslararası işbirliğinin ve işbölümünün artmasıdır. Kaynakları istediği gibi kullanabilmesi de, devleti ve politikaları etkisizleştirip pasifize etmek ve daha fazla piyasa daha az devlet anlayışını yaygınlaştırmaktan geçmektedir (Oran, 2001: 56). Özellikle bu anlamda küreselleşme ile birlikte bağımlılık ve bağımlılık ilişkileri de artmıştır. Günümüz söylemlerinde bu bağımlılık ve bağımlılık ilişkilerinin çatışma ve bunalım süreçlerini azaltacağı iddia edilmektedir. Ancak kimi araştırmacılar ise bu bağımlılık ilişkilerinde kendisine bağımlı hale getiren ülkenin belirleyeceği kurallar ve sınırlamalar nedeni ile daha çok soruna ve krize neden olacağına inanmaktadır (Sander, 2005b: 590).

Günümüzde özellikle uluslararası ilişkiler kapsamında küreselleşmenin etkisi ile devletler arasında yaşanan ilişkiler domino veya kelebek etkisi şeklinde tanımlanmaktadır. Yani, dünyanın farklı bir yerinde gerçekleşen bir olayın tam zıt bölgedeki ülke ve toplumlara etki edebileceği gerçeği kaçınılmazdır (Koçer, 2004: 121). Sonuç olarak küreselleşme dinamik bir olgu olup, günümüzde karşı karşıya kalınan problemler sadece bir ülke ve o ülke insanlarını değil, tüm dünyayı ilgilendirmektedir. İnsanların toplu halde yaşamaya başlamasından itibaren günümüze kadar çeşitli evrim ve değişimlerle günümüze gelmiş ve günümüzde de sınır tanımaz bütünleşik bir anlayış ile tüm dünyayı kapsamaktadır. Ülkelerin üretmiş oldukları ürünler, sahip olunan doğal kaynaklar, ülkelerin birbirleri ile olan rekabeti ve uluslararası anlamda süper güç olmak istekleri ülkeleri kendi sınırlarından dışarı itmiştir. Ağırlıklı olarak ekonomik ve siyasi sebeplerle küreselleşme daha anlaşılır olmakla birlikte, kaynakların kısıtlı hale gelişi, üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişimi ve bir anlamda tek tipleşme küreselleşmenin sonuçları olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte küreselleşme, toplumları değer yaratma görevini işlevsiz hale getirmiş ve üretimden ziyade tüketim alışkanlıklarına yöneltmiştir.

Tüketim alışkanlıklarının tek tip hale gelmesi aslında dünyanın da küresel köy haline gelmesini hızlandırmıştır (Sarıbay, 2004: 1).

Küreselleşme olgusuna karşı çıkanlar olduğu kadar, zamanın ve yaşayışın doğal sonu olduğunu ve kaçınılmaz bir süreç olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Şüphesizdir ki yüzyıllar boyunca dünyada hiçbir şey değişime uğramadan hayatta kalamamıştır. Günümüzde de eğitim, sağlık, kültürel, ekonomik ve askeri anlamda da ülkeler değişen yaşam koşullarına karşı ayakta kalabilmek için şartların getirdiği değişime ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Burada ilkel toplum düzeyinde bilgi ve sanayi toplumuna geçişlerin ve yaşanan sanayi devrimlerinin etkisi çok fazla olmuştur.

2.1.2. Küreselleşmenin Etkilediği Alanlar

Küreselleşmenin etkisini arttırmaya başladığı yıllardan günümüze kadar, küreselleşmenin; ekonomik, siyasi, kültürel, askeri ve sosyal birçok alanla etkileşimde olduğu ve bu alanları da etkilediği gerçektir. Yalnız bazı kesimler, küreselleşme olgusunun sadece ekonomik alanla etkileşim içinde olduğunu savunmaktadır. Bunun da temel nedeni ağırlıklı olarak küreselleşme ile birlikte uluslararası şirketlerin neo-liberal politikalar sonucu daha aktif hale gelmesidir. Özellikle sınırların ortadan kalktığı ve enerji kaynaklarının tükendiği günümüzde, fayda-maliyet analizi yapan ülke ve şirketler daha az maliyet ile daha karlı satışları nasıl gerçekleştirebileceğini hesaplamaktadır. 1970’li yıllarda küreselleşme kavramı bu kadar popüler değilken küreselleşme yerine “Karşılıklı Bağımlılık” kavramı tercih edilmiştir. Benzer anlama gelen bu olgu, dünyanın herhangi bir ülkesinde gerçekleşen olayların bir başka ülkeyi ve vatandaşlarını etkilemesi anlamına gelmektedir (Viotti ve Kauppi, 2014: 153).

Küreselleşmenin ağırlığını hissettirdiği en önemli alan ekonomidir. Ekonomi küreselleşmenin belirleyici unsuru olmakla birlikte; küreselleşme, sermayenin sınırları aşması ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin artması şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu anlamda küreselleşmenin olumlu ve iyi bir süreç olduğunu savunanlar, dünyadaki ekonomilerin küresel şekle bürünmesinin beraberinde birçok fırsatı ve avantajı getirdiğini savunurken, küreselleşme karşıtı söylemde bulunan araştırmacılar ise, küreselleşmenin fakir ve zengin, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farkı daha

da fazla arttırdığını savunmaktadır. Özellikle uluslararası sistem içerisinde devletlerin yerini çok uluslu şirketler almış ve tüm dünyada sermaye daha akışkan hale gelmiştir (Koçer, 2004: 106).

Küreselleşmenin ekonomik anlamda günümüz etkilerinin başlaması 1980’li yıllara dayanmaktadır. Özellikle o dönemde İngiltere ve ABD başkanları serbest piyasa söylemini başlatmışlardır. Bu söylem ile birlikte SSCB’nin dağılması, küreselleşmenin ekonomik boyutunu hızlandırmış ve bu ekonomik küreselleşmenin baş aktörü ABD olmuştur (Göngen, 2013: 124).

Ekonomik anlamda çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin artması artık o şirketlerin ait olduğu ülkeyi ön plana çıkarmamaktadır. Yani bir akaryakıt şirketi olan Total firmasına Fransız şirketi olarak tanımlama yapılmasından vazgeçilmiş, uluslararası alanda kaliteli yakıt satmayı hedef edinen bir şirket şeklinde tanımlama yapılmaya başlanmıştır. Küreselleşme ile birlikte şirketlerin hangi ülkeye ait olduğu değil, vermiş oldukları uygun kaliteli hizmetler ön plana çıkmaktadır. Fransa merkezli bir şirketin dünyanın çeşitli bölgelerinde ve ülkelerinde şubeleri bulunmaktadır. İşte bu durum ticari bütünleşme olarak adlandırılmaktadır. Yani ticaret yolu ile dünya ticaretinin içerisinde yer alma ticari bütünleşme olarak kabul edilmektedir. Bu bütünleşmeler ülkeler arası veya bölgeler arası anlaşmaları da tetiklemiş ve arttırmıştır. Yapılan anlaşmalarda ticaret yoğunluğundan dolayı muafiyetler, vergi avantajları gibi pek çok teşvik edici adımlar atılmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 153).

Küreselleşme ile sadece firmaların veya ülkelerin başka ülke pazarlarında faaliyet göstermesi anlatılmamakta, ayrıca ülkelerdeki hammaddelerin diğer ülkelerde kullanılması için pazarlanması da söz konusu olmaktadır. Bu durumun en güzel örneği, Uzak Doğu ülkelerinde üretilen *Nokia* marka telefonlarda ABD menşeli yazılımlar ve müzik sistemlerinin kullanılmasıdır (Viotti ve Kauppi, 2014: 155). Gerçekleştirilen üretimlerin çevreden merkeze doğru kaydırılması, sermayenin de merkezde toplanmasını sağlamıştır. Söz konusu ekonomik güçlere merkezin sahip olması merkezdeki toplumsal yapılarda da hiyerarşik bir düzen kurulmasına sebep olmuştur. Merkezde gücü elinde bulunduranlar, düşük ücret ile üretim faaliyetlerinin

gerçekleştirilebilmesi için, alt kesime baskı uygulamaya başlamışlardır (Wallerstein, 2016: 32).

Küreselleşme ile birlikte, tüm süreçlerde metalaşma görülmele birlikte üretim süreçleri de metalaşmış ve küresel bir hale gelmiştir. Piyasalarda tekeller oluşmaya başlamış ve sınır tanımayan sermaye, daha az maliyet ile üretim gerçekleştirebilmek için kendine birbirine bağlı yeni toplumsal metalaştırılmış ağlar bulmaya başlamıştır (Wallerstein, 2016: 18). Özellikle üretim maliyetlerini düşürmek adına üretim coğrafyasının yeniden konumlandırması gündeme gelmektedir. Yeniden konumlandırman kastedilen temel şey, üretim faaliyetlerinin mevcut yapıldığı yerden daha ucuz iş gücü ve maliyete sahip yeni bir alana kaydırılmasıdır. İşte bu anlamda yeniden konumlandırma tarihsel anlamda kapitalizmin en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Bu özellik ilerleyen dönemlerde kutuplaşmaları da beraberinde getirmiş, farklılıklar ve ayrımlar gün geçtikçe artmıştır (Wallerstein, 2016: 35).

Küreselleşmenin ham madde kaynakları üzerine etkisi de ciddi boyuttadır. Özellikle Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz rezervleri, Arap Yarımadası'nda bulunan petrol rezervleri sadece o ülkeleri değil tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Yapılan ticaret anlaşmaları ile ülkelere dağıtılan bu kaynaklar sınır tanımaksızın farklı birçok ülkeye ulaşmaktadır. Hatta kimi zaman ülkeler uluslararası şirketleri kendi ülkelerine yatırım yapmaları için davet etmektedir. Burada en önemli etkenlerden biri de Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (*GATS*) kapsamında ülkeler arası hizmet ticaretinin rekabetçi bir ortama açılmasıdır (Elçin, 2012: 15). Liberal politikalar, dışa açılma ve daha fazla gelir ve kar elde etme isteği küreselleşmenin ekonomik boyutunu belirleyen temel faktörlerdir. Bu faktörleri IMF, Dünya Bankası ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (*GATT*) daha etkin hale getirmiş ve günümüzde yapılan ticaretin büyük kısmının ulus üstü şirketler tarafından gerçekleşmesini sağlamıştır.

Uluslararası örgütlerin son dönemde etkin hale gelmesi, bu örgütleri, ülkelerin izleyeceği ekonomik programlardan ülke bütçelerinin nasıl yönetileceği ve harcamaların hangi üründe ne kadar olacağını belirler duruma getirmiştir. Tıpkı Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşlarda olduğu gibi, söz konusu kuruluşlar özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler üzerinde söz sahibi olmaya başlamakta, bir anlamda küresel sermayelerin bu ülke ve ekonomilerin üzerinde daha

çok söz sahibi olmasına neden olmaktadır. Özellikle ucuz iş gücü ile bilinen birçok marka Güney Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde tesisleşmeye ve bu bölgelerdeki ekonomilere yön vermeye başlamıştır. Küreselleşme böylece parçalı üretim sisteminin tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Çok uluslu şirketler daha etkin hale gelmiş, bununla birlikte şirket birleşmeleri, şirket evlilikleri ve bankalar daha etkin aktör olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Şirket birleşmeleri sonucu bankaların kredi kartları veya açılan hesaplarının da uluslararası hale gelmesi, ülkeler arasında gerçekleştirilen akreditifler, yapılan para transferleri ve bankaların kredi kartlarının yurt dışında da geçerli olacak şekilde güncellemeleri günümüzde de artarak devam eden küreselleşmenin etkileri arasında yer almaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 156).

Uluslararası şirketler ve örgütler küreselleşme sürecinde aktif rol oynamakla birlikte, özellikle Dünya Ticaret Örgütü liderliğinde, gelişmiş ülkeleri ve şirketleri dünya ticaret pazarından çok daha fazla pay almaya başlamıştır. Öyle ki küreselleşmenin anayasası olarak kabul edilen *Mai (Multilateral Agreement on Investments)* Dünya Ticaret Örgütü sayesinde kabul edilmiştir. Bu anlaşma küresel tek bir ekonomi oluşturulması için ortak anayasa olarak kabul edilmiştir. Anayasa olarak kabul edilen bu anlaşmanın maddeleri ise çok dikkat çekicidir. Bu maddeler arasında; hükümetin alacağı kararlar uluslararası şirketlerin faaliyetini zarara uğrattığında bu zararları devletlerin ödeyeceği, devlet kurumlarının *Mai*'ye karşıt ve aykırı yasa çıkarmayacağı, sermaye dolaşımında serbestliklerin sağlanarak bir ülkeden başka bir ülkeye para transferlerinin kolaylaştırılacağına, başka bir ülkeye giden yabancı yatırımcıya, yerli yatırımcılara sağlanan imkânların sağlanması konularında ticari anlamda küreselleşmeyi hızlandıran kararlar yer almaktadır (Oran, 2001: 36-38).

Küreselleşme ile birlikte yükselişe geçen çok uluslu şirketlere bakıldığında bu şirketlerin en tahmin edilebilir belirtisi, Endüstri Devrimi ile birlikte uluslararası imalatın gelişmesinde büyük katkılarının olmasıdır. Modern anlamda çok uluslu şirketler, 19. yüzyılda Avrupa merkezli Belçika, Almanya ve İsviçre'de ortaya çıkmıştır. Gümrük tarifelerinin yüksek olmasından dolayı ihracat yapamayan şirketler, zararlarını bir anlamda telafi etmek adına yabancı ülkelere yatırım yapmaya başlamışlardır. Ancak bakıldığında sadece yatırım yapmamakta ve yatırım yaptıkları ülkelerdeki sosyal, kültürel dini alanları etkilemektedir (Topçu, 2008: 330).

Küreselleşmenin ekonomik boyutları incelendiğinde üretimin mi yoksa ticaretin mi küresel hale geldiğine ayrı bir parantez açmak gerekecektir. Bu soruya verilecek cevapların her ikisi üzerine de küreselleşmenin yoğun etkisi bulunmaktadır (Göngen, 2013: 123). Günümüzde *Adidas*, *Nike* gibi markaların Malezya, Endonezya gibi işgücünün ucuz olduğu ülkelerde faaliyette bulunması üretimin küreselleştiğini göstermekle birlikte, ülkemizde satılan oyuncakların çoğunun Çin'den geliyor olması ve burada satılması da ticari faaliyet olarak küreselleşmenin örneğini teşkil etmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun ülke ekonomilerine en büyük etkisi günümüzde kurlar üzerinden gerçekleşmektedir. Buna bağlı olarak dünyanın herhangi bir yerinde olan olay, bir başka ülkedeki kurları yukarı çekmekte, o ülkenin parası değer kaybetmekle birlikte, çoğunlukla dış borca sahip olan gelişmekte olan ülkelerdeki dış ticaret açıkları büyümekte ve krizlere neden olmaktadır. Bu anlamda birçok uluslararası şirket iflas etmiş ve faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır (Göngen, 2013: 123).

Küreselleşmenin üretim üzerine etkileri incelendiğinde aslında küreselleşme üretim ve ekonomi anlamında dünyayı üç güç merkezine bölmüştür. İlk merkezde ABD-Kanada ve Meksika'nın bulunduğu ve dünyadaki toplam gelirin %30'una yakınına sahip olan grup yer almakta ve bu grupta lider olan ABD olmaktadır. ABD, marka, teknoloji ve enerji kaynakları bakımından liderliğini sürdürmektedir. İkinci Grupta ise Avrupa Birliği yer almaktadır. Bu grup içerisinde de, Almanya ve Fransa'nın rekabeti bulunmakta ve bu iki ülke Avrupa Birliği'nin liderliği için adeta birbirini ile yarış halindedir. Üçüncü ve son grup ise, dünyanın bir diğer ucu olan Uzak Doğu'dur. Burada Çin ve Japonya'nın çekişmesi gözlenmektedir. Japonya'nın tüm dünya genelinde bilinen otomotiv ve elektronik sanayideki liderliği, enerji ve kaynak bakımından dışa bağımlılığın gölgesinde kalmaktadır. Bu hususta Çin'in ve Japonya'nın en büyük avantajı kendi ülkesine yetecek enerji ve doğal kaynaklara sahip olmasıdır (Sönmezoglu, Güneş ve Keleşoğlu, 2011: 71-73).

Özellikle küreselleşmenin teknoloji üzerine etkileri ele alındığında; bilgi, dünya genelinde hızla yayılması, gelişmiş olan ülkelerde yeni teknolojilerin keşfedilmesi ve kullanılmasını sağlamıştır. Ortaya çıkartılan her bir yenilik, öncelikle

kıt ve rekabet edecek taraflar olmadığından ciddi bir gelir yaratmakta ve kar elde etmektedir. Bu anlamda özellikle gelişmiş olan ülkeler özelinde küreselleşme ile birlikte ortaya konan yeni teknolojiler, ülke ve şirketler için ciddi anlamda birer gelir kalemini oluşturmaktadır. Tarihsel perspektif içerisinde incelendiğinde, ülkelerin kazanmış olduğu savaşlar sonucu sadece siyasi ve askeri bir zafer elde etmediği görülmektedir. Tarihte Otuz Yıl Savaşları, Napolyon Savaşları ve son olarak yapılan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası incelendiğinde; savaştan galip çıkan devletlerin dünya ekonomisini, dünya imparatorluğuna dönüştürmeye çalıştığını görmekteyiz. Yani tarım, sanayi, maliye gibi alanlarda güç olan bu devletler, savaş sonrası elde etmiş oldukları hegemonya sayesinde rakiplerinden daha başarılı olmuş ve rakiplerin alanlarında kendilerine yeni pazarlar elde etmişlerdir (Wallerstein, 2016: 52-53).

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin yeni hammadde kaynaklarına erişimi ve yeni pazarlar bulma talebi de giderek artmaktadır. Özellikle süper güç olarak nitelendirilecek devletler, hammadde rezervlerinin olduğu veya daha fazla satışın yapılacağı pazarları bulduğunda buraları cazip hale getirme ve buralara yönelik beğeni yaratma görevi üstlenmektedir. Yani bir anlamda kapitalist dünya dış alanların ürünlerine talip olmaktadır. Küreselleşme süreci içerisinde gelişen söz konusu bu tarihsel kapitalizm, maddeci bir uygarlık ve toplum yaratmıştır. Tarih içerisinde verilen siyasal mücadelelerin çoğunun temelini, bu maddeleri elde etme ve çıkarları sağlama üzerine verilen mücadeleler oluşturmaktadır. Bu noktada temel aktör devlet olup, özellikle devlet uygulamaları içinde bu kapitalist sistemin işleyebilmesi adına egemenliğin ve yargı sisteminin o ülke içerisinde tek ve güçlü olması gerekmektedir. Devletin buradaki bir kilit rolü de; devlet, belirleyeceği politikalar çerçevesinde üretim düzenini, şeklini ve ekonomik sistemi değiştirebilecek güce sahiptir. Bununla birlikte özellikle üreticilerin sınır ötesine yapacakları ihracat ve sınır ötesi ticari hareketliliklerde devletlerin uygulayacağı vergi, kota ve benzeri yaptırımlar kilit rol oynamaktadır (Wallerstein, 2016: 38-44).

Küreselleşme ile birlikte dünyada iki kutuplu sistemin sona ermesi her anlamda çok uluslu bir yapıya dönüşün habercisi olmuştur. Burada ekonomik anlamda da şirketler uluslararası alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. İktisadi açıdan ekonomik atılımların siyasi bağlantısı yok gibi görünse de, çok uluslu şirketler

yatırım yapacakları ülkelerdeki siyasi ve iktisadi düzenlemeleri yakından takip etmektedir. Yatırımcılar, gerçekleştirilecek yatırımlara engel çıkarmayan, vergi muafiyeti olan ülkeleri tercih etmektedirler. Burada belirtilmesi gereken yatırım ve üretim yapacak ülkeler, üretim faaliyetini göstereceği ülkede kuracağı veya gerçekleştireceği üretim ve yatırımlarda, yerel güçler ile çok fazla işbirliği yapmak istememektedir. Bunun nedeni ise kendisinin o ülke otoritesi tarafından takip edileceğini ve kendi hareket alanının daralacağını düşünmesidir (Sönmezoğlu vd, 2011: 76).

Küreselleşmenin ekonomiye ve üretime olan etkilerinden sonra çevreye olan etkilerine bakıldığında, özellikle kimi ülkeler özelinde çevre sorunlarının, ülkelerin tek başlarına mücadele edebileceği bir aşamada olduğu kabul edilmektedir. Çevre sorunları genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Afrika gibi bu ülkelerde çevre sorunları ile mücadele edecek gerek mali gerekse teknolojik imkânlar olmamakla birlikte, bu ülkeler gelecekte için de gelişmiş ülkelere bağımlı durumdadır. Kaldı ki gelişmiş ülkeler de kendi ülkelerinde çevre sorunlarının görülmemesi ve kirliliğin yaşanmaması adına tesislerini bu ülkelere taşımışlardır. Ancak burada gelişmiş ülkeler de kimi zaman güç ve teknolojiye sahip olsalar da çevre sorunları ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. Örneğin teknoloji ve ekonomik anlamda güçlü olan bir ülke, sınır komşusu olan ülkenin sanayi faaliyetlerinden dolayı asit yağmurlarına maruz kalması durumunda, bu sorunu tek başına maalesef çözememektedir (Sönmezoğlu vd, 2011: 71-130).

Çevre sorunlarının giderek artması nedeni ile iktisadi gelişim ve çevre arasındaki ilişki “Sürdürülebilir Gelişme” anlayışı çerçevesinde incelenmeye başlanmıştır. Yani çevreye ve kaynaklara en az zarar verecek şekilde sürekli olarak gelişmeyi hedefleyen bu anlayış, çevre ve kaynakların korunması için ortak bilinç oluşturmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir gelişme bağlamında her ülkeye ayrı ayrı görevler düşmektedir. En dikkat çekici durum ise gelişmiş ülkelerdeki vatandaşların, az gelişmiş ülkelerdeki vatandaşlara göre çevreye çok daha fazla zarar veriyor ve zarar verecek tüketim alışkanlıklarına sahip olduğudur. Az gelişmiş ülkelerdeki düzensiz sanayileşme ve şehirleşme nedeni ile insanlar kentlere göç etmekte ve kentlerin bir nevi kimyaları bozulmaktadır. Kentlere yapılan düzensiz göç hareketleri o kentlerde bulunan kaynak ve birçok canlının soyunun tükenmesi açısından da tehdit

oluşturmaktadır (Sönmezoğlu vd, 2011: 133).

Yaşanan çevre sorunları neticesinde çevre için en önemli adımlardan biri BM bünyesinde 1972 yılında Stockholm Konferansı ile gerçekleşmiştir. Bu konferansı 1987'de imzalanan Montreal Protokolü takip etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki çevre kirliliğine neden olan üretim teknolojilerinin yerine alternatif ve çevreye daha az zarar veren teknolojilerin kullanılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Montreal Protokolü'nü, 1992 BM Çevre ve Gelişme Konferansı takip etmiş bu konferansta Gündem 21 ve Rio Deklarasyonu yayımlanmıştır. Buralarda temel amaç küresel anlamda fakirliğin sona erdirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların küresel anlamda artırılması olmuştur (Sönmezoğlu vd, 2011: 133-137). Çevre sorunları ile birlikte küresel ısınmanın ve buzullarda yaşanan erimelerin artarak devam etmesi üzerine gündeme 1997 Kyoto Protokolü getirilmiştir. Görüldüğü üzere küreselleşmenin ekonomik anlamda çevreye etkileri olmakla birlikte, küresel güçler neden oldukları bu olumsuzlara çözüm bulabilmek için uluslararası kuruluşlar bünyesinde küresel çözüm yolları aramaktadır. Küreselleşme beraberinde çevre sorunlarını getirirse de yine de devletler bir araya gelerek uluslararası örgütler ve oluşumlar tarafından alınan karar ve kurallar vasıtasıyla bu sorunları çözmeye çalışmaktadır (Baykal ve Baykal, 2008: 2).

Ulusal güvenlik alanı da küreselleşme ile birlikte etkilenen kavramlar arasında yer almaktadır. Ulusal güvenlik bağlamında gelişmiş ülkelerin uluslararası güvenlik kavramını kullanarak atmış olduğu adımlar tüm dünyayı etkilemektedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin almış olduğu kararlarda da görüldüğü üzere, küresel terör ifadesi popüler hale gelmiş, kendi sınırlarının yüzlerce kilometre uzağındaki ülkelere ve ülkelerdeki gruplara uluslararası güvenlik gerekçesi ile müdahaleler artmıştır (Sönmezoğlu vd, 2011: 131). Ancak terörü temizleme veya halkı zulüm gören rejimleri daha demokratik rejimleri getirme vaadiyle devirmek isteyen güçler, bu bölgelere huzuru ve barışı getirememiştir. Burada ülkelerin temel amacı, müdahalede buldukları ülkelerdeki enerji kaynaklarından daha fazla pay almaktır. Bu da küreselleşme ile birlikte kaynakları sınırlı olan ülkelerin dünyadaki enerji rezervlerinden daha fazla pay almak için yapmış oldukları faaliyetleri beraberinde getirmektedir.

İki kutuplu sistemin sona ermesi ulus devlet anlayışının yıkıldığı veya yıkılma sürecinin başlamasını hızlandırırken, 11 Eylül tüm dünyada küreselleşme sürecinin nasıl bir değişim ve odak noktasının değişime uğradığını kanıtı haline gelmiştir. 11 Eylül terör saldırıları ile birlikte, ABD'nin dünyadaki tek ve en kuvvetli süper gücü olduğu bir kez daha kabul edilmiş ve ulus devlet merkezli hegemonya anlayışı yeniden kuvvetlenmeye başlamıştır. 11 Eylül'de yaşanan terör eylemi birçok anlamı içinde barındırmaktadır. Bu terör eylemi kapsamında Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılışı, küreselleşmeye yapılan en büyük ve anlam dolu saldırı olup, ABD yönetiminin de küresel güvenlik olgusunu dünya gündemine getirmesine neden olmuştur. 11 Eylül'ün sonuçları beklendiğinden de etkili olmuş ve uluslararası ilişkilerde devlet merkezli yönetimin yeniden filizlenmesine sebep olmuştur. Bu anlamda terörizm ile mücadele askeri gücü, hukukun dahi önüne koymuş ve bu doğrultuda yapılacak her türlü müdahaleyi meşru olarak göstermeye çalışmıştır. Huntington'un medeniyetler çatışası tezi yeniden gündeme gelmiş ve dünya siyaseti dost-düşman ekseninde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu anlamda belirsizlik, risk ve tehlike insanların hayatının bir parçası olmuş ve küresel risk algısı ile toplumlar ve devletler potansiyel riskli olarak hedef alınmaya başlanmıştır (Keyman, 2006: 3-8).

11 Eylül sonrası yaşanan bu gelişmeler karşısında dünya barışı, düzen ve istikrarını savunan uluslararası örgütlerin geçerliliği ve etkinliği tartışılır ve sorgulanır duruma gelmiştir. 11 Eylül sonrası kontrolsüzce özellikle İslam hedef gösterilerek Irak, İran, Suriye, Libya gibi ülkelere operasyonlar düzenlenmeye başlamış ve bu operasyonlara katılım açısından da ülkeler arası ciddi derecede görüş ayrılıkları belirmeye başlamıştır. Demokrasi getirmek söylemi ile birlikte sivillerin öldürülmesi veya nükleer güce sahip olduğu ileri sürülerek haydut devlet sıfatlarının ülkelere verilmesi gerçekleştirilecek operasyonların meşruluğunu sağlamak için geliştirilen modelleri ortaya koymaktadır. Yaşadığımız süreci 11 Eylül sonrası dünya olarak tanımlayan araştırmacılar bunu başlıca dört nedene dayandırmaktadır. İlk olarak gerçekleşen bu terör saldırısı dünyayı güvenliğin olmadığı, belirsizliklerle dolu, savaş ortamının normal kabul edildiği ve devletlerin iyi-kötü; dost-düşman olarak ayrıldığı bir sürece getirmiştir. Artık risk, güvenin yerini alırken; askeri güvenlik hukukun üstünlüğünden de önce kabul görür hale gelmiştir. Belirtilen bu risk dünyası içerisinde yarın insanların ve ülkelerin başına ne geleceği tahmin edilemez hale gelmiştir. İkinci faktör olarak ön plana çıkan ABD hegemonyası, terör ile savaş arasında bir

nedensellik oluşturmuş ve askeri güvenliği uluslararası sistemin temel ögesi haline getirmiştir. Aslında burada ABD'nin yapmak istediği temel şey, tüm dünya ABD hegemonyasını yeniden tesis etmek olup bunu da askeri ve savaş üzerinden gerçekleştirmiştir. Üçüncü olarak, küreselleşme sürecinin oynadığı belirleyici roldür. Özellikle küreselleşme süreci neo-liberal ve alışılmışın dışında yıkıcı bir etki yaratmıştır. Serbest piyasa ekonomisi, devletin etki ve gücünün en aza indirilmesi ve bireyciliğin ön plana çıkması tüm dünyada zenginlik, fakirlik, açlık gibi adaletsiz ve eşitliğin olmadığı sorunları beraberinde getirmiştir (Keyman, 2006: 8-10).

Özellikle son dönemlerde neredeyse bir endüstri haline gelen güvenlik alanının Soğuk Savaş sonrası içeriği değişme uğramıştır. Uluslararası sistem içerisinde tehdit oluşturan unsurlar değişiklik göstermiş ve sayıları git gide artmıştır. Ortaya çıkan bu yeni sorunlar arasında; insan hakları, salgın hastalıklar, mikro milliyetçilik, terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gösterilebilmektedir. Bu bağlamda devletin ulusal güvenlik anlayışı ve politikaları yeniden şekillenmiş ve bu değişime uygun uygulamalar uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda devletlerin varlığını sürdürmesi için ulusal ve uluslararası alanda kendilerine yönelik olacak tehlikelerin ne olduğu anlamına gelen ulusal güvenlik kavramı üzerinde, devletin bekasına ve devletlere tehdit oluşturabilecek olan durumlar yeniden yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Özellikle güvenlik kavramı güç kavramı ile ilişkilendirilerek bir anlamda ulusal güvenlik askeri bir nitelik kazanmıştır (Koçer, 2004: 110).

Ancak özellikle Soğuk Savaş sonrası güvenlik kavramını liberal kesimden eleştiriler gelmiş ve güvenlik olgusunun birey merkezli bir aşamaya geldiği belirtilmiştir. Liberallere göre özellikle insan hakları alanında yaşanacak ihlaller ulusal güvenliğin aksine, devletin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olarak toplumsal barışa zarar vermektedir. Bu noktada liberal kesimin vurgulamak istediği, ulusal güvenlik altında amaçlanan kolektif güvenliğin birey merkezli düşünceler doğrultusunda yeniden ele alınmasıdır. Sonuç olarak günümüzde ulusal güvenlik kavramı modern devletin olmazsa olmaz bir özelliği olarak kabul edilmektedir. Devletin güvenliğinden önce, insanın güvenliğini ön planda tutan küresel güvenlik anlayışına göre, ulusal güvenlik politikaları yeniden değerlendirilmelidir (Koçer, 2004: 111).

Uluslararası güvenliğin küreselleşme ile birlikte dönüşüme uğraması dört aşamada gerçekleşmiştir. Bu aşamaların ilki, küresel anlamda işbirliğini içeren askeri ve güvenlik alanında düzenlemeler gerçekleştirilmesidir. Devletlerin birbirleri ile çatışmama isteği, kolektif savunma uygulamalarını önemli hale getirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte NATO genişlemiş, BM barışı sağlama, koruma ve kolektif güvenlik görevlerini etkin hale getirmiştir. İkinci aşamada, devletlerin ekonomik anlamda yoğun etkileşim içinde olması, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirmiş ve bu da ulusal güvenliği ön plana çıkarmıştır. Üçüncü aşamada, tüm dünya genelinde ulusal güvenlik alanında küresel ortak bir düzenleme ihtiyacı belirgin hale gelmiş ve son olarak da devletlerin birbirlerine karşı olan davranışları ulusal güvenlik politikalarının belirleyicisi olmuştur (Koçer, 2004: 113).

Küreselleşmenin en çok etkilediği bir diğer alan ise sosyo-kültürel alandır. Her şeyden önce insanların ihtiyaçları ve talepleri günümüzde neredeyse tek tipleşmiştir. Ulusal kültür ve kabuller uluslararası anlamda diğer ülke kültürleri ve değerleri ile çatışmakta ve ülkelerin kültürel değerleri zamanla yozlaştırmaktadır. Burada en büyük pay kitle iletişim araçlarının artması ve teknolojinin gelişmesidir. Günümüzde *Youtube, Facebook, Instagram, Twitter* gibi sosyal medya araçları artmış olup, sadece ülke vatandaşları değil aynı zamanda günümüzde ülke liderleri de artan bir şekilde açıklamalarını ve yaşanan gelişmeleri bu kanallar üzerinden dünyaya duyurmaktadır. İnsanların sosyal medya üzerinde gittikleri yerleri, düşüncelerini ve fotoğraflarını paylaşması, o kişileri takip edenler tarafından da kimi zaman örnek alınmakta ve rol model olmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 155). Özellikle teknolojinin de gelişmesi ile birlikte kablosuz ağların ve wi-fi teknolojisinin gelişmesi, cep telefonu ve internetin de gelişmesi ile bu etkileşimler önüne geçilemeyecek derecede artmıştır.

Kültürel anlamda küreselleşme; uluslar, uluslararası örgütler ve bireyler arasında oluşturulan ağ ile yaygınlaşan, dünyayı tek bir mekâna çeviren ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerin oluşmasıdır. Küreselleşme, toplumlarının kendilerini kabul ettirme mücadelelerini de arttırmıştır. Bu bağlamda kültürel anlamda küreselleşme, hem farklılaştıran hem de benzer hale getiren bir süreç olarak tanımlanabilmektedir. Kültürel anlamda küreselleşmeyi toplumları benzer hale getiren bir süreç olduğunu savunanlar tek tip kültür ve alışkanlıklarının oluşturulduğunu ve bu alışkanlıklarında ağırlıklı olarak Batı kültürünü ifade ettiğini savunmaktadır. Diğer taraftan, Samuel

Huntington başta olmak üzere, küreselleşmenin kültürler arası farklılaşmaları ve kutuplaşmaları artacağını savunanlar da mevcuttur. Bu grup aslında küreselleşme denen şeyin Batı'nın kodlarının tüm dünyaya yayılması anlamına geldiğini savunmaktadır. Burada Batı'nın kodlarından kasıt, giyinme tarzından yeme kültürüne kadar uzanan tüketimciliktir (Sarıbay, 2004: 39-41).

Kimi araştırmacılar, bazı toplumların kültürlerini oryantalize ettiğini belirtmektedir. Buradan kastedilen, aslında Batı ve Batı kültürü denen şey, esasen batılı olmayan toplumların kültüründe de mevcuttur ve söz konusu kültürlerin toplumlarca benimsenmesi daha kolay olmaktadır. Bunun yanı sıra küreselleşmenin kültürel farklılıkları ortaya çıkararak Batı dışı toplumların kendini yeniden tanımlayacağı, kişilik bulacağı ve toplumları kültürel yaratıcılığa yönelteceğini ve yeni kültürlerin oluşacağını savunanlar da bulunmaktadır. Özellikle küreselleşme ile birlikte; ideolojik-düşünsel, teknolojik, ekonomik, mekânsal, iletişimsel ve etnik alanlarda son derece yüksek etkileşim söz konusu olmaktadır. Artık toplumları bir arada tutan mekânlar veya etnik kökenleri değil ortak kültürleridir. Ekonomik anlamda küreselleşme, dünya pazar ekonomisinin alternatifsiz bir şekilde egemenliği anlamına gelmektedir (Sarıbay, 2004: 42-43).

İnsanlar ekonomik ve siyasi anlamda küreselleşme ile birlikte, ortak ve benzer beklenti ve hedefler belirlemekte ve yaşamlarını da bu doğrultuda organize etmeye başlamışlardır. Aslında etrafında organize edilmeye çalışılan kültürel değerler içerisinde demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerleri içeren bir değerler sistemini oluşturmaktadır. Kültürün küreselleşmesi ile birlikte aslında en dikkat çekici ve çelişkili durumlardan biri de bir taraftan kültürler küresel hale gelirken aynı anda yerel de önem kazanmaktadır. Hatta küreselleşme yerelleşme ile eş kabul edilip, globalin yerelleşmesi veya yerelin globalleşmesi olacak şekilde globalleşme kavramı ile ifade edilmektedir. Kimi araştırmacılar tarafından kültürel emperyalizm olarak da tanımlanan küreselleşmenin kültürel alana etkileri, dünya kültürünün homojen hale getirilmesi veya kültürel değerlerin batının kontrolü altında tutulması anlamına da gelmektedir (Koçer, 2004: 109).

Bununla birlikte küreselleşme ile moda ve giyimle birlikte yeme-içme alışkanlıkları da değişmiştir. Ülkemiz de dâhil olmak üzere birçok ülkede hızlı, zaman

tasarrufu sağlayacak ve doyurucu anlamına gelen *Fast-Food* kültürü oluşmuştur (Viotti ve Kauppi, 2014: 156). Öyle ki *Burger King*, *Dominos* gibi markalar neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır. Söz konusu yaygınlaşma ve marka şirketlerin şubelerinin çeşitli ülkelerde artması küreselleşmenin iki boyutundan biri olan maddelerin yaygınlaşmasını bizlere göstermektedir. Söz konusu markalaşmada kot pantolon dendiğinde *Levis*, sigara denildiğinde *Marlboro* ve kahve denildiğinde *Nescafe* gibi markaların akıllara gelmesi popüler kültürün yaygınlaşmasının bir parçasıdır. Maalesef günümüzde popüler kültüre sahip bu markaların kullanılmasına göre toplumda insanlar değerli konuma gelip saygınlık kazanmaktadır. Küreselleşmenin diğer bir boyutunu ise değerlerin yaygınlaştırması oluşturmaktadır. Burada da özellikle neo-liberal politikaların etkisiyle bilinirliği artan ve gündeme gelen çevre bilinci ve insan hakları gibi değerler karşımıza çıkmış ve toplum içerisinde de giderek benimsenmiştir. Bu iki boyutun yanı sıra küreselleşmenin kültürel ve sosyal alanlara da etkileri devam etmektedir. Farklı ülkelerde yapılan moda haftaları ve giyim tarzları, takip edenler tarafından beğenilmekte ve bulunulan ülkenin kimi özelliklerine göre değiştirilip farklı ülkelerde satışa çıkarılmaktadır. Spor alanında da aynı bütünlük görülmektedir. Uluslararası Futbol Federasyonu (*FIFA*) ve Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (*UEFA*) gibi uluslararası kuruluşların tüm dünyayı kapsayacak turnuvalar düzenlemesi ve ülke futbol takımlarının farklı ülke takımlarıyla maçları, milyon Euro' ları bulan transferleri gerçekleştirmeleri küreselleşmenin hızlandırdığı alanlardır. Giyim ve kıyafetlerde özellikle tişörtlerde İngilizce yazılar veya ülke bayraklarının yer alması ve normal olarak algılanması da küreselleşmenin sosyo-kültürel yaşama etkilerindedir (Kıvılcım, 2013: 227).

Sinema ve sanat alanında da küreselleşmenin izleri görülmektedir. Uzun yıllar Amerikan film ve sinemaları popüler olmuş, ülkeler Amerikan sineması kendilerine model olarak almışlardır. Yıllarca Amerikan dizileri televizyonlarda izletilmiş ve bu izletilen hayat tarzları, olması gereken hayat olarak insanlara yansıtılmıştır. Benzer durum günümüzde de özellikle Türk dizilerinin Arap ülkelerine ihracında söz konusu olmaktadır. Televizyonlarda yayımlanan açık oturumlar, yarışma programları, talk show programlarının temelinde de küreselleşmenin etkisi görülmektedir. Bu tür programlar az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde yaygın değilken teknoloji ve iletişim teknolojileri ile bu ülkelerde de yaygınlaşmaya başlamıştır (Viotti ve Kauppi, 2014: 156).

Küreselleşmenin toplum ve aile hayatına da etkileri bulunmaktadır. Küreselleşme ile birlikte devletler toplumsal koruma görevlerini yerine getirememekte ve insanlar giderek tek başlarına kalmaktadır. Millet, aile, ideal gibi kavramlar önemini yitirmekte, kamusal anlayışın önemini yitirmesi durumu, bu sorunu giderek çözümsüz hale getirmektedir. Evliliklerde artık kişiler aile kurumunu adeta şirket gibi görmekle birlikte, evlenme ve boşanma olayları artmakta ve normal karşılanmaktadır (Yılmaz, 2003: 351).

Küreselleşmenin etkisi ile tarihsel kapitalizm içerisinde cinsiyetçiliğin de kurumsallaştığı görülmektedir. Toplumda yetişkin bireyler ve erkekler evi geçindiren, eve ekmek getiren bireyler olarak nitelendirilirken; kadınlar ise ev işçisi veya ev kadını olarak konumlandırılmaya başlanmıştır. Bu açıdan emek, farklılaştırıcı görevde kullanılmış ve toplumdaki ayrımcılık daha da arttırılmıştır. Günümüzde küreselleşmenin etkisi ile artan göç hareketleri de ülkelerin ve toplumların yapısını etkileyebilecek düzeydedir. Çoğu kaynaklarda tekne insanları olarak adlandırılan kişilerin, güneyden kuzeye yani kuzey ülkelere göç hareketleri ile birlikte toplumsal yapıda bozulmalar ve etkileşimler artacaktır. Bu göçün bir çok nedeni olmakla birlikte, yaşanan savaş ve kaos ortamından kurtulmak ve daha ferah yaşam sürme isteği temel nedenlerini oluşturmaktadır. Göç edilen yerlerde toplumsal yapılar bozulmakta, nüfus dengesizlikleri oluşmakta ve kaynak sıkıntısı görülmektedir. Yani bu hareketler beraberinde etkisi çok daha ağır olan yeni sorunlar getirmektedir. Bireyler bu sorunlar sonucu bireyciliğe ve bencilliğe itilmekte ve dünyada “*herkese karşı herkes*” düşüncesi ile insanlar hareket etmektedir (Wallerstein, 2016: 133-140).

Küreselleşme ile birlikte yaşanan gelişmeleri, bilgi ve teknolojinin arttığı; bunun yanında zenginlik ve fakirliğin uç noktalara ulaştığı, insanların ve toplumların çözüldüğü, bireylerin yalnızlaştığı, ticaretin küreselleştiği ve dolaşımının serbest olduğu ancak siyasetin artık yerelde belli gruplarca yapıldığı bir ortam oluşturmaktadır. Küreselleşme ile birlikte toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan eski kurumlar işlevsiz hale gelmiştir. Küreselleşme pek çok şeyin kontrolden çıktığı ve kontrol edilemez duruma geldiği bir yapıyı beraberinde getirmiştir (Yılmaz, 2003: 357).

Küreselleşmenin ekonomiye olan etkisinden sonra belki de en fazla etkilediği

ve en çok gündeme gelen etkisi de siyasi etkisidir. Aslında siyasi anlamda küreselleşme, ekonomik anlamda küreselleşmenin bir sonucu olarak da gösterilebilmektedir. Küreselleşmenin siyasi anlamda etkilerine bakıldığında özellikle soğuk savaş sonrası ulus devletlerin önemini kaybettiği, ulus devletin bütünlüğünü parçaladığı ve siyasal toplumun sosyolojik anlamda içeriğini ve egemenliğini değiştirdiği kabul edilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası çok sayıda yeni devletin kurulmuş olup, BM' ye 1990 ile 1993 yılları arasında 26 yeni ülke katılmıştır. Bununla birlikte ulus devletin önemini kaybetmesinin bir diğer nedeni de, pazar ekonomisinin gelişmesidir. Bir anlamda ulus devletin varlığını devam ettirmesi, kapitalizmin mevcudiyetine dayanmaktadır (Koçer, 2004: 107).

Küreselleşme ile birlikte devletler artık askeri güç veya siyasi istikrarları üzerinden rekabet etmemekte, günümüz rekabetin temellerini, ülkelerde toplanan sermayenin zamanla, rekabet edilen devletlerinkinden daha fazla yoğunlaşması üzerinden gerçekleştirmektedir. Yani bir ülke sınırları içerisine dışarıdan ne kadar fazla sermaye, para girerse o ülke rakiplerine göre bir adım daha önde bulunmaktadır (Wallerstein, 2016: 50).

Huntington, küreselleşme ile birlikte özellikle milliyetçilik akımlarının arttığını ve Sovyetlerin yıkılmasının ardından da artık dünya politikalarının değiştiğini savunmaktadır. Ona göre artık toplumlar arası mücadeleler, ideolojik ve ekonomik değil kültürel anlamda devam ederek yeni bir boyut kazanacaktır. Huntington'a göre ulus devletler bu süreç içerisinde önemini koruyacak ancak küresel mücadeleler, farklı medeniyet ve kültürlerle sahip toplumlar arasında gerçekleşecektir. Huntington, özellikle küreselleşmenin etkisi ile etkili olan özgürlükçü düşüncelerin etkisi ile kutuplaşmaların sona erdiği bir zamanda bireylerin ve toplumların yeni bir kimlik arayışına gireceğini ve insanların dost-düşman çatışması kapsamında mücadelelerde bulunacağını belirtmektedir. Huntington, yeni dünya düzeni içerisinde ulusların politikaları çıkarları için değil, kimliklerini tamamlayıcı bir araç olarak kullanacaklarını belirtmektedir. Huntington'ın tezini haklı çıkaran en güncel olay 11 Eylül'de ABD'de İkiz kulelere yapılan saldırılar olmuştur. Saldırlardan sonra ABD başkanının Haçlı Seferi söylemi ile öteki medeniyetler ayrıştırması olmuştur. Huntington'un yapmış olduğu; insanların tarafını seçmesi, dost-düşman algılarının somut hali olan bu durumun tek farkı askeri müdahale ile bu durumun

gerçekleştirilmesidir. Huntington'un medeniyetler çatışmasından kastı tarih, din, kültür, gelenekler üzerine bir çatışmadan oluşmaktadır (Sarıbay, 2004: 46-48).

Dünya göç hareketleri ve küreselleşmenin de etkisi ile küçülmüş, medeniyetler ve toplumlar birbirine yaklaşmış ve buna bağlı olarak da medeniyetler arası farklılıklar belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bu farklılaşmaları kaybetmek olarak görenlerin yanı sıra kazanç olarak gören ve bu kazançtan maksimum yarar sağlamayı hedefleyen toplumlar da bulunmaktadır. Bu kapsamda ulus devletler, küreselleşme karşısında hem kazanan hem de kaybeden tarafta yer almaktadır. Huntington, ulus devletlerin halen küresel politikaların merkezinde yer aldığını, önemini yitirmesi açısından kaybeden tarafta yer aldığını ancak tüm bu eski önemi yitirmesine karşın hala küreselleşme sürecinde ayakta kalmaya çalışması ve süreçten kopmak istememesi de kazananlar sınıfında yer aldığının belirtisi olarak görmektedir (Sarıbay, 2004: 49-50).

Küreselleşmenin siyasi etkilerinden bir diğeri de devletin, başrol olduğu uluslararası sistem içerisinde devletin yerini başka aktörlerin alması olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkinlikleri artan uluslararası örgütler(BM, IMF, Dünya Bankası, GATT)siyasal etkinliklerin artık sadece ulus devlet ile sınırlandırılmayacağını savunarak bu süreç içerisinde gerek uluslararası örgütler gerekse çok uluslu şirketlerin de yer alabileceğini savunmaktadır. Ani devlet merkezli bir dünya anlayışından çok merkezli bir dünya anlayışının önemi vurgulanmaktadır (Koçer, 2004: 108).

Araştırmacıların birçoğu özellikle ulus devlet anlayışının neo-liberal politikalar sonucu işlevsiz kaldığını ve neo-liberal politikaların beraberinde bireyleri ve iletişimi ön plana çıkardığını belirtmektedir. Bireyler artık yönetim sistemini ve politikaları sorgulamaya başlamış, alınan yanlış kararlara, gerek örgütlenerek oluşturdukları sivil toplum kurumları ile gerekse uluslararası alanda daha önceleri kurulan örgütlere üye olarak tepki göstermeye başlamışlardır. Kaldı ki bu süreç içerisinde sivil toplum kuruluşlarının sayısı artmış ve sistemin içerisinde olmazsa olmaz bir aktör haline gelmiştir. Bununla birlikte ülkelerin şirketlere avantaj sağlayamaması üretim tesislerinin sınırlar dışına çıkmasına neden olmuş, gerek şirketlere sahip çıkamayan devletlerin içerisinde, gerekse yatırımların aktarıldığı

ülkelerde yeni sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yatırımların başka ülkelere kaydırılması mevcut ülkedeki işsizliği arttırmakla birlikte, iş imkânı aramak için yeni ülkelere göçü hızlandırmakta ve toplumsal yapıyı bozmaktadır. Aşırı göç hareketlerine de ülkeler sıcak bakmamakta ve bu durum ülkeler arası yeni sorunlara neden olmaktadır. Küreselleşme ile birlikte emek yoğun üretim şekillerinden, özellikle teknolojinin de yayılması ile teknoloji yoğun üretim sistemine geçilmiş ve bu değişim ülkeler için işsizlik oranların artmasını beraberinde getirmektedir (Viotti ve Kauppi, 2014: 158).

Teknolojinin gelişmesi sonucu yaygınlaşan telefon, internet ve sosyal medya araçlarının da siyasi anlamda olumsuz etkileri görülmektedir. Yakın geçmişte Mısır ve Tunus'ta sosyal medya kullanılarak protestolar gerçekleştirilmiş ve tüm dünyaya duyurulmuştur. Bununla birlikte, sadece ülkeler değil terör örgütleri de bu araçları kullanmakta, videolar paylaşmakta ve paylaştıkları videolarda tüm dünyayı tehdit ederek terörü küresel hale getirmektedir. Teknolojik ve iletişim gelişmelere sınır ve kota koyan ülkeler de günümüzde mevcuttur. Örneğin Kuzey Kore'de televizyon yayınlarının tek kanalla gerçekleşmesi ve o kanalında devlet televizyonu olması, insanların internete sadece belirli siteler çerçevesinde girmesi ve telefon kullanımındaki sınırlamalar küreselleşmenin etkilerinden korunmak için yapılan uygulamalardandır. Ülke liderleri kültürel değerlerin kaybolmaması ve yönetime karşı atılabilecek protesto adımlarının önüne geçmek için bu şekilde bir izole politikası uygulamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 158).

Küreselleşmenin siyasi-askeri açıdan etkileri incelendiğinde, özellikle networkler üzerinden siber saldırılar gerçekleştirilmekte ve saldırı yapılan ülkenin tüm güvenlik, askeri ve ekonomik veri tabanına erişilerek bilgileri ele geçirilebilmektedir (Viotti ve Kauppi, 2014: 159). Bunun yanında silah sanayinde gelişmiş ülkeler, silah satışlarını hızla arttırırken ihracatı yapılan bu silahların şifrelerini kendi ellerinde bulundurmaktadır. Bugün F-16 uçağı satan ABD istediğı takdirde uydularından yararlanarak tek tuşla o uçağı düşürebilmektedir. Bugün süper güçlerin satmış olduğı S-400 ve Patriot gibi karadan havaya savunma füzelerinin bataryalarını ihraç eden ülke mühendisleri kontrol etmektedir. Askeri anlamda küreselleşme, siyasi birimler arasında gelişen askeri ilişkilerin artması anlamına gelmektedir. Bu süreçte hem askeri güçler birbirine yaklaşmış hem de çatışma

ihtimali önceki döneme göre çok daha fazla artmıştır. Jeopolitik rekabet ile birlikte uluslararası işbirliklerinin artması, askeri teknolojilerinin sınır aşan yaygınlığı askeri anlamda küreselleşmeyi hızlandıran başlıca etkenler haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası güvenlik bölgeselleşmeye başlamış, uluslararası güvenlik anlayışında adem-i merkezîyetçilik görülmeye başlanmıştır (Koçer, 2004: 112).

Küreselleşme ile birlikte dönüşüm içerisine giren bir diğer kavram ise dindir. Aslında birçok araştırmacı dinin hem küreselleşmeyi destekleyici hem de küreselleşmenin karşısında bir engel olduğunu savunmaktadır. Küreselleşmeyi destekleyici yanı dinlerin evrensel yanlarının da etkisiyle tüm uluslara, dünyaya ve insanlara gönderilmesi söylemi üzerinde olurken, küreselleşme karşıtlığı ise, doğası gereği yerel ve kültürel değerlerin korunması gerekliliğini savunmasından kaynaklanmaktadır (Sarıbay, 2004: 14-15).

Küreselleşmenin devamlılığını sağlayan ve sürecin devamında önem arz eden iki kavram bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Glokalleşme” olup diğer ise “Kendi kendine oryantalizasyon”dur. Glokalleşme, yerel farklılıkları küresel içerisinde meşru görmektir. Hatta bu kavramın sloganı “yerel düşün, küresel hareket et” şeklindedir. Kendi kendine oryantalizasyon ise, glokalleşmenin tam tersi anlamında olup, küresel olanı, yerelde meşrulaştırmak anlamına gelmektedir. İşte bu iki kavram küreselleşmenin “*ya o ya da o*” anlayışından “*hem o hem de o*” anlayışına geçmesini sağlamıştır. Yani bölünme parçalanma ile birlikte merkezileşmeyi beraberinde getiren, bir madalyonun iki yüzü gibi şeklinde gelişen bir süreçten oluşmaktadır. Burada kimi toplumlar küreselleşme sürecini yani bölünmüşlüğü kabul edecek kimileri de ulus devletlerde olduğu gibi merkezîyetçiliği ve birliği savunacaklardır. Aslında tam da bu noktada Huntington, söz konusu medeniyetler çatışmasını, toplumların içine düştüğü bölünmüşlüğü neden olacağını savunmaktadır. Aslında burada çatışmaya konu olan toplumların kültürüdür. Toplumlara bir arada tutan manevi bir bütünlük ve kültürden oluşan toplumsal bir bağdır. Parçalanmış toplumlara bir araya getirmek de söz konusu toplumların kültürleri ile mümkün olmaktadır. Kültür içerisinde bu parçalanmışlığı engelleyecek en kuvvetli bağ ise dindir. Günümüzde kültürler ağırlıklı olarak din ile tanımlandığından dini milliyetçilik de gündem de olan bir başka kavramı oluşturmaktadır. Yani kültürler arası çatışma zamanla dinler arası çatışmalara dönüşmektedir. Huntington, söz konusu çatışmayı,

önce çarpışarak daha sonra da çatışmaya dönüşecek bir süreç olarak anlatılmaktadır (Sarıbay, 2004: 50-51).

Küreselleşme ile birlikte İnsani Kalkınma Raporu'na göre, yabancı paralar, ekonomiler ve borsalar artık birbirine bağlı halde tüm gün boyunca çalışır vaziyettedir. Bu piyasalar sürekli işlem yapılabilir vaziyettedir. Tüm bu yeni araç ve gelişmeler vasıtasıyla da uluslararası alanda yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Bu aktörlerle birlikte, aktörlerin aracılığı ve yönlendirmeleri ile de yeni birçok anlaşma ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte, çoğulculuk, katılım, teknoloji ekonomi üzerine pek çok gelişme olmasına rağmen bu gelişmeler dünyada bir takım küresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar; gelir-gider dengesizlikleri ile birlikte gelir dağılımındaki eşitsizlikler, yoksulluğun dünya genelinde yaygınlaşması, özellikle teknoloji yoğun üretimin artması sonucu işsizlik sorununun ortaya çıkması, az gelişmiş ve gelişmekte ülkelerde görülen ekonomik krizler, ırkçı ve mezhepçi söylemlerin artması ve bu bağlamda küresel ayrımcılık ve terörün artması, kirliliğin artması ile birlikte iklim değişikliklerinin artması, daha iyi yaşam ve gelecek için göç eden insanların yaratmış olduğu mülteci ve göç sorunu, kaynaklara sahip olmak için verilen mücadeleler ve beraberinde getirmiş olduğu savaşlar, sağlık sorunlarının küresel anlamda yayılması olarak sıralanabilir (Zencirkıran, 2012: 488).

2.2. KÜRESELLEŞMENİN SİVİL TOPLUM ÜZERİNE ETKİSİ

2.1.1. Küreselleşme-Neo Liberal Yaklaşım ve Sivil Toplum

Küreselleşmenin siyasi etkisinin en belirgin hali neo-liberal politikalarıdır. Neo-liberal politikalar neticesinde devletin müdahalesinin azaltılması planlanmakta olup serbest piyasa ve yönetim anlayışı benimsenmektedir. Buna ek olarak, devletin kimi kamu hizmetlerini artık yapmaması ve bunların özelleştirilmesinin gerekliliği savunulmaktadır. Devletin bu hizmetler ile harcamalarını arttırmaması ve dinamik devlet işleyişini engellememesi benimsenmektedir. Tarihsel aralıklar ile sivil toplum ve devletin görevlerine bakılacak olursa, devlet 19. yüzyıl içerisinde düzenin koruyuculuğunu, 20. yüzyıl içerisinde de sosyal varlığın düzenleyiciliğini üstlenmiştir. 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında ise toplumsal dengenin

koruyucusu görevini üstlenmiştir. Aynı süreçlerde sivil toplumun görevleri incelendiğinde 19. yüzyılda kendi kendine örgütlenerek sosyal sorunları çözmeyi hedefleyen sivil toplum, 20. yüzyılda tamamlayıcı hizmet üreten bir yapı haline gelmiş ve 21. yüzyılda ise sivil topluma giriş için adeta bir anahtar rolündedir (Şahin ve Öztürk, 2008: 14).

Küreselleşme ve neo-liberal politikalar sadece sivil toplum anlayışında değişiklikler getirmemiş aynı zamanda sosyal devleti de liberal devlete dönüştürmüştür. Liberal devlet anlayışı doğrultusunda ise, özellikle kamu yönetimi anlayışı değişmiş ve yeni kamu yönetimi anlayışı benimsenmeye başlamıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışının, önceki kamu yönetimi anlayışından temel farkı, yönetimin merkezinde hukuk ve idare olmayıp, ekonomi temeline dayanmasıdır. Bu yeni anlayış devletin de artık minimize edilmesini ve küçük birimlere ayrılmasını savunmaktadır (Arslan, 2010: 25). Bu değişim, yönetimden yönetişime geçiş olarak da yorumlanabilir. Yani ulus üstü şirketlerden sonra hükümet dışı örgütlerin de sayısı giderek artmış, bu örgütlere yeni roller yüklenmiş ve dünyada devletlerin dünya politikasındaki yeri değişmeye başlamıştır (Topçu, 2008: 239).

Neo-liberal politikalar sadece ulus devletin etkinliğini azaltıp, sistem içerisine yeni gruplar ve sivil toplum örgütlerini sokmakla kalmamış aynı zamanda ekonomiyi de küreselleştirmiştir. 1929 Bunalımı sonrası müdahaleci ve devlet kontrolünde olan ekonomiden, devlet müdahalesinin azaldığı ve yerini çok uluslu şirket ve yerel yönetimlere bırakan katılım ve yönetişim merkezli yaklaşımlar yerini almıştır. 1945 yılından sonra oluşturulan Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşların etkinlikleri artmış, ülkelere, hükümet politikalarının kendi belirttikleri doğrultuda geliştirilmesi için yüksek faiz ile kredi vermeye başlamışlardır. Hatta 1970'li yıllar içerisinde faiz gelirleri önceki dönemlere göre ciddi artış göstermiştir (Çımrın, 2009: 199). Özellikle 70'li yıllarda başlayan ve 80'li yılların başına kadar devam eden petrol fiyatlarının artmasından kaynaklı ekonomik kriz devletin almış olduğu kararların ve uyguladığı politikaların azaltılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Söz konusu krizden kaynaklı yatırımlar azalmış, maliyetler artmış ve dünyada küresel ölçekte ekonomik kriz baş göstermeye başlamıştır. Bu krizler neticesinde de Keynezyen politikaların yerini neo-liberal politikalar almaya başlamıştır (Şahin ve Öztürk, 2008: 7).

Küreselleşme karşıtı bazı araştırmacılar, küreselleşmeyi emperyalizmin yeni bir türü olduğunu iddia etmekte ve kapitalist sistemin devam açısından olmazsa olmaz bir olgu olarak görmektedir. Ekonomik anlamda yaşanan bu büyük dönüşüm, insanların sosyal ve kültürel yaşantısının büyük kısmını etkilemesi ile dünyanın küresel devletler, örgütler ve genel anlamda küresel bir güç tarafından yönetileceği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak siyasi sınırların ortadan kalkarak küresel yeni dünya düzeninin oluşturulması, kapitalizmin devamlılığı için olması gereken bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda da küresel güçlerin neo-liberal politikaları çok uluslu şirketler vasıtasıyla ulus devletlere uygulamaya çalıştığı savunulmaktadır (Çoban, 2009: 911). Kimi araştırmacılar, hükümet-dışı örgütler olarak da adlandırılan bu yeni aktörleri, liberal çoğulcu demokratik parlamenter sistemlere özgü demokratik katılım açısından, yönetim ve yasama üzerinde baskı grubu oluşturan kurumlar olarak tanımlamaktadır. Burada tartışılması gereken sivil toplum örgütleri ile lobi gruplarının mı yoksa çıkar gruplarının mı ifade edildiğidir. Çünkü bu örgütlenmeler karşımıza meslek kuruluşu, sendika, gönüllü kuruluşlar olarak çıkmaktadır (Arı, 2006: 76).

Neo-liberal politikalar doğrultusunda anlatılmak istenen, özellikle ekonomik anlamda tüm girdi ve çıktılarda devlet müdahalesi ve kotası olmaksızın tam anlamıyla ticaretin serbest yapılmasıdır. Devlet müdahalesinin azalmasını sadece ekonomik ve ticari anlamında yorumlanmaması gerektiğini belirten araştırmacılar, devletin gerçekleştirmiş olduğu sağlık, ulaşım gibi hizmetlerin de devletin yapmaması ve devam ettirmemesi gerektiğini, söz konusu hizmetlerin hükümetlere ciddi maliyet getirdiğini savunmaktadır. Belirtilen bu sistem; sağlık, ulaşım gibi hizmet sektörlerinin bireyler veya şirketlere aktarılması suretiyle özelleştirmelerin yapılmasını teşvik eden bir sistemdir. Devlet müdahalesini minimuma indirmeyi hedef alan bu yaklaşıma göre devlet sadece serbest ticaretin işleyebilmesi adına yasal ve toplumsal düzenlemeleri gerçekleştirmeli, onun dışında geri kalan konularda sınırlı hareket etmelidir. Bu bağlamda neo-liberal politikaların yaygınlaşması sonucu ABD ve İngiltere’de serbest ticaret anlayışı yaygınlaşmış ve devlet politikası haline gelmiştir. Bu iki ülke devletin görevlerini güvenlik, adalet ve iskân olarak belirlemiş, geri kalan tüm hizmetlerden devletin çekilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Neo-liberal politikaların Rusya’ya etkisi ise, son derece etkili olmuş ve SSCB’nin dağılması ile sona ermiştir. Neo-liberal politikalar sonucu sivil toplum olgusu gelişmiş ve önem kazanmış olup yeni örgütler kurulmaya başlanmış ve her geçen gün

de sayıları artmıştır. Devletin tam anlamı ile görevlerini yerine getirememesi veya eksik yerine getirmesi üzerine devletin yetersizliklerini giderme amacıyla sivil toplum örgütleri kurulmaya başlanmıştır Burada hedeflenen şey, gücün kamudan alınıp özele doğru aktarılmasıdır (Şahin ve Öztürk, 2008: 10).

Devletlerin eksikliğini gidermek için sivil toplum kurumları, neo-liberal politikaların da desteği ile kamuoyu ve ortak bir bilinç oluşturarak, ilgiyi üstlerine çekmeyi ve sorunların sesini duyurabilmeye hedeflemektedir. Bununla birlikte aynı konu üzerinde farklı çözüm önerileri olan bireyleri örgütlü bir topluluk altında toplamak da sivil toplum kuruluşlarının hedefleri arasındadır. Devletin ve hükümetlerin çözüm yolu bulamadığı konularda araştırma yaparak çözüm önerileri sunmak, bu öneriler için bilgilendirmelerde bulunmak ve bunu tüm dünyaya yaymak için mücadele etmekle birlikte, özellikle alınması gereken kararlar konusunda hükümetlerin yavaş veya yetersiz kaldığı durumlarda hükümeti yönlendirmek ve kriz dönemlerinde halk ile yöneticiler arasında köprü görevinde bulunmak da sivil toplum kuruluşlarının ana konuları arasında yer almaktadır (Şahin ve Öztürk, 2008: 18).

Bazı araştırmacılar neo-liberalizmin, kişileri kendi yaşamı içinde yaşam kalitesini arttıran ve rasyonel kararlar veren bir birey ve bir toplum yaratmayı amaçladığını belirtmektedir. Bu düşünceye sahip olanlar, refah devlete egemen olan sosyal dayanışma ve güvenlik kavramlarının neo-liberalizm ile birlikte yerini özelleşmeye bıraktığını belirtmektedir. Yani yoksulluk, hastalık, savaş gibi kavramlar neo-liberalere göre bireyin pazar ve küresel sistem içerisinde rasyonel hareket ederek çözebileceği sorunlar olarak görülmekle birlikte birey, bu küresele sistem içerisinde oluşturacağı örgüt ve topluluklar ile bu sorunları çözmek için uluslararası anlamda çaba harcamaktadır (Özkazanç, 2007: 215). Bir anlamda devletçilik karşıtı bu görüşe göre, küresel sistem olarak görülen piyasa, bireyleri tercihlerinde genel anlamda toplam faydanın elde edilmesi için yönlendirmektedir (Heywood, 2007: 115). Neo-liberal politikalar sonucu gelişmekte olan devletler için artık yapısal uyum, istikrar gibi yeni kavramlar önem kazanmıştır. IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar bu ülkelere yapacakları yardımlarda; devletin müdahalesinin azaltılmasının yanında yapısal uyum ve istikrar kavramlarını şart koşturmaya başlamışlardır (Çımrın, 2009: 200).

2.2.2. 1990'larda Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşme Sürecinde STK'ların Yükselişi

1990'larda özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin yıkılmasında etkili olan temel neden neo-liberal politikaları kuvvetlendiren küreselleşme sürecinin kendisidir. Artık özgürlük ve bağımsızlık düşüncesini savunan, devletin politikalarını eleştiren yurttaşlar, yönetimi eleştirmeye ve devlet yönetiminin sınırlarının olması gerektiğini savunmaya başlamışlardır. SSCB'nin özellikle demografik yapısı incelendiğinde çok uluslu ve çok kültürlü bir oluşum olduğu dikkat çekmektedir. Neo-liberal politikaların yaygınlaşması ile de insanların kaynaklardan eşit derecede yararlanmak istemesi ve devletin bazı kamusal alanlardaki hizmetlerde yavaş kalması, bu özgürlükçü hareketlerin yeni oluşumlara dönüşmesini beraberinde getirmiştir (Kennedy, 1996: 314).

Dünyada, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ve ulus üstü kuruluşların sayısı ve etkinliği giderek artarken bu kuruluşların özellikle gelişmekte olan ülkeleri belirlemiş oldukları politikalar doğrultusunda yönlendirmeye başladıkları da aşikârdır. Nitekim ticaretin tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte kendini dünyaya kapatan izole devletler ve toplumlar dışarıdan gelen bu baskıya daha fazla karşı koyamayıp mevcut küresel sistemin bir parçası haline gelmek zorunda kalmıştır.

Bu bağlamda devletlerin veya bireylerin bir araya gelerek uluslararası alanda faaliyet gösteren örgütlerin çatısı altında bir araya gelmesi normal, hatta zorunlu bir durum olarak algılanmaya başlanmıştır. Devletin kendi egemenliklerinden taviz vermeleri ve bireyler ile devlet dışı aktörlerin ulus devletin sınırlarının ötesinde faaliyet göstermesinde küreselleşmenin önemli bir rolü vardır. Küreselleşme ile birlikte kâr amacı güden uluslararası şirketler de dünya genelinde ticaret yapmaya, gittikleri bölgelerdeki kaynaklardan yararlanmayı ve düşük maliyetlerle daha fazla kâr elde etmeyi hedeflemişlerdir.

Soğuk Savaş sonrası tüm dünyada olduğu gibi Rusya Federasyonu'nda da liberal politika uygulamaları artış göstermiştir. Rusya, kısa sürede ekonomik anlamda dünyadaki kapitalist sistemin ve küresel ticaret pazarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kuşkusuz SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın hakimiyet kurmuş

olduğu etki alanlarında ortaya bir otorite boşluğu ortaya çıkmış, bu otorite boşluğunu ise ABD siyasi ve ekonomik alanda doldurma gayreti içinde olmuştur. Bu süreçten sonra dünyada artık iki kutuplu sistemin yerini, ABD'nin lider konuma geçtiği bir düzen almıştır.

Doğu ve Batı Blokları arasındaki ideolojik çekişmenin 1990'larda Batı'nın zaferiyle tamamen sona ermesi uluslararası sistemdeki etkin olan güçlü devletler arasında hem siyasi hem de ekonomik anlamda bir işbirliği imkânı ortaya çıkmıştır. Batı merkezli kapitalist sistem tüm dünyada rakipsiz hale gelirken, özellikle de ekonomik alanda devletler arasında yapılan anlaşmalar küresel ticaretin gelişimin hızını olumlu yönde etkilemiştir. Bu gelişmelere belki de en iyi örnek, Avrupa'da 1950'lerden beri devam eden bütünleşme hareketinin 1992'den itibaren Avrupa Birliği (AB) adı altında daha önce görülmemiş bir yapıya dönüşmesidir. Avrupa'daki bu değişim kuşkusuz kıtanın yakın çevresindeki ülkeleri doğrudan etkisi altına almış ve AB'nin genişleme süreci hızlanmıştır (Yılmaz, 2009:4).

Soğuk Savaş sonrası katılımcılık, çoğulculuk ve özgürlük akımlarının artması, özellikle ticari ve siyasi anlamda uluslararası sivil toplum kuruluşlarının kurulmasını hızlandırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lı yıllara gelinceye kadar üretim ve ticaret alanında Dünya Ticaret Örgütü'nün aktif rol oynaması, ülkelerle ilgili siyasi ve idari konularda Avrupa Birliği'nin baş aktör olması gibi, savaş ve çevre konularında da insanların hassasiyetleri artmış ve olası gerçekleşecek yıkımlara karşı örgütlü mücadeleler başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte yeni dünya düzeninin kurulduğu kabul edilmiş olup, sömürgecilik sona ermiş ve artık Afrika ülkeleri de uluslararası alanda ve anlaşmalarda bağımsız birer taraf olma özelliği kazanmıştır (Kantarıcı, 2012: 58). Özellikle Rusya'nın dünya doğal gaz rezervinin büyük kısmına sahip olması, günümüzde kutup (artık) bölgelerindeki doğal kaynakların önemi, nükleer anlamda ülkelerin birbirleri ile rekabet içinde olması olası savaş ihtimallerini arttırırken, yanında yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunları kaynağında önlemek veya sorunlara karşı dikkat çekmek için de özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşlarının sayısının arttığı görülmektedir. Sınırların ortadan kalkması, artan teknolojik gelişmeler insanları birbirine yakınlaştırmıştır. Küreselleşme ile artık dünyada sorunlar ve talepler benzer duruma gelmiş ve bu sorunlara ülkelerden ayrı olarak alternatif çözüm bulmak için üçüncü sektör olarak

adlandırılan sivil toplum kuruluşları kurulmaya başlanmıştır. Sivil toplum kuruluşları devletlerin yetkilerini bir anlamda kısıtlamış ve artık devletlerden ayrı olarak uluslararası alanda kendi başlarına birer aktör olmayı başarmışlardır.

Özellikle 1990'lardan sonra büyük devletler, birbirleri ile rekabet içinde olan ve güçleri gün geçtikçe artan bölgesel devletler olarak değerlendirilmektedir. Buna neden olarak da; birçok devletin kendi güvenliklerini sağlayabilir duruma gelmesi, buna bağlı olarak da büyük devletlerden giderek bağımsız bir hale gelmeye başlaması ve bir zamanların gelişmekte olan ülkelerden birçoğunun artık belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip olması gösterilmektedir (Sander, 2005b: 589).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden günümüze kadar yaşanan en büyük gelişme küreselleşmenin etkisinin önüne geçilemez artışıdır. Her konuda etkisini gösteren küreselleşme; ekonomi, askeri, siyasi, güvenlik, çevre, sosyo-kültürel alanlarda yeni oluşumları da beraberinde getirmiştir. Bu oluşumlar ile birlikte de oluşumların destekleyicisi olan ve artık devletler ile birlikte ama devletlerden ayrı, tüm dünyada kabul gören sivil toplum kuruluşları etkin hale gelmiş, devletler nezdinde yeni sosyal eş olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu yükselişe verilebilecek en güzel örnek, 2000 yılında yapılan Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan "Binyıl Zirvesi" adlı uluslararası toplantıya 1.800 civarı sivil toplum kuruluşunun katılmasıdır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları uluslararası organizasyonlarda çok önemli ve değerli bir paydaş haline gelmiştir (Keulder, 2009:2). Kısacası Soğuk Savaş dönemi sonrası sivil toplum kurumlarının yükselişinin temel nedeni küreselleşme ile birlikte dünyanın açık pazar haline gelmesi ve ticaretin, teknolojinin ve bilginin tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılması ile neo-liberal politikaların uygulanması olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA ULUSLARARASI BİR SIVİL TOPLUM KURUMU OLARAK GREENPEACE

3.1. GREENPEACE

3.1.1. Greenpeace'in Ortaya Çıkışı ve Amacı

Tüketim alışkanlıklarının artması ve bu alışkanlıkların küreselleşme ile dünyanın tüm alanlarına yayılması ile birlikte üretim ve tüketim temel iki kavram haline gelmiştir. Özellikle teknolojinin artması ile birlikte üretim olanakları ve imkânları dünyanın dört bir köşesine dağılmış durumdadır. Üretici uluslararası şirketler az maliyet ile daha fazla üretimi nasıl yapacaklarını düşünürken, etraflarına özellikle de çevreye ve canlılara verdikleri zararı maalesef göz ardı etmektedirler. Özellikle kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmaması ve çevre kirlilikleri, ülkelerin başlıca mücadele etmek zorunda kaldıkları sorunlar haline gelmektedir.

Gelişen teknoloji ve imkânlar ile birlikte uygarlık kavramı, insanların doğa ile mücadelesi olarak kabul edilmiş, özellikle 21. yüzyılın başlarında insanoğlu yaşamış olduğu dünyanın ve çevrenin sınırlarının farkına varmıştır. Bu farkındalık aslında insanların çevre ve doğal kaynaklarla olan mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Bu noktada insanlar ya doğa ve kaynaklarının kıtlığının farkına vararak sorumlu bir şekilde davranmaya devam edecek ya da söz konusu kaynakları ve doğayı uç sınırlarına kadar kullanarak yeni sorun ve felaketlere kapı aralayacaktır. Yapılan çevreci hareketler birçok kesim tarafından uygulanabilir olmayan ve daha soyut bir oluşum olarak kabul edilmekle birlikte, söz konusu soyutluk yani doğa sevgisinin ancak ciddi bir çevre bilinci ve bu doğrultuda atılacak adımlar ile daha somut hale getirilebileceği üzerine ortak kaniya varılmıştır (Brown ve May, 1992: 3).

Artan üretimlerin yanı sıra ülkelerin uluslararası alanda söz sahibi olmak ve daha güçlü bir duruma gelmek için birbirleri ile yarıştıkları enerji alanında da durum aynıdır. Sanayi devriminden itibaren başlayan, yakın tarihte 1960'lı yıllardan sonra devam eden gelişmeler, rekabet ve üretimden kaynaklı çevre sorunlarını ve canlıların zarar görmesini beraberinde getirmiş, bu durum toplumun belirli kesimleri tarafından

tepki toplamaya başlamıştır. Bu tepkinin sonucu olarak, çeşitli sivil toplum örgütleri, partiler veya gönüllülerden oluşan topluluklar oluşturulmuştur.

Yaşanan teknolojik ve küresel gelişmelere bağlı olarak 1970’li yıllarda dünya ülkelerinin pek çoğunda neo-liberal politikalar ve yönetim modellerinin de etkisi ile özgürlük hareketlerinde artış görülmüştür. Pek çok araştırmacı, başta Greenpeace olmak üzere birçok örgüt ve oluşumun, etkileşim ve iletişim çerçevesinde bu özgürlükçü ve katılımcı taleplerin sonucu olarak ortaya çıktığını ve toplumdaki sonucu olduğunu ifade etmektedir.

Çevre alanında bu örgütler içerisinde yer alan en önemli ve dünya tarafından en çok tanınan örgüt *Greenpeace* (Yeşil Barış)’dir. Bazı kaynaklar, *Friends of the Earth* (Yeryüzü Dostları) ve *Greenpeace* gibi özellikle 1960’lı yıllardan itibaren ortaya çıkan ve gelişen örgütlerin, diğer örgüt ve birliklerden farklı olarak, gelişmiş sanayi toplumlarının nükleer enerji ve çevre sorunları üzerinden temel bir değişim geçirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Arslan, 2011: 250).

Tam da bu noktada milyonlarca üyesi olan uluslararası bir kuruluş olan Greenpeace ve faaliyetleri dikkat çekmektedir. Başlarda harap bir balıkçı teknesi ile başlayan duygusallıktan uzak, ciddi çevreci hareketler günümüzde okyanusları aşan gemi filolarına sahip bir uluslararası örgütün temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Greenpeace birçok çevre sorunu ile mücadele etmiştir. İlk kurulduğu yıllarda özellikle nükleer denemeler ve balina avcılığı ön planda olan örgüt, gün geçtikçe toksik atıklar, asit yağmurları, kanguru kıyımları, okyanusların kirlenmesi ve su canlılarının doğasının bozulması gibi pek çok soruna dikkat çekmiş ve mücadele etmiştir. Faaliyet göstermiş olduğu bölge ve ülkeler özelinde de, o ülke ve bölge için tehdit oluşturabilecek birçok konu ve alınacak kararlar ile mücadele etmiştir. Hatta bu eylemler ile sınırlı kalmamış İngiltere’de üniversitelerde araştırma laboratuvarı, Antartika’da gözlem istasyonları dahi kurmuştur. Özellikle Greenpeace’in kurulduğu yıllardaki çevre sorunları, değişen dünya ile birlikte değişmiş ve daha önce gündeme dahi gelmeyen bir çok çevre sorunu günümüz çevre örgütleri ve Greenpeace’in odak noktası haline gelmiştir (Brown ve May, 1992; 8-9).

Greenpeace’in kuruluşundan itibaren günümüze kadar ilgilendiği ve mücadele

ettiği çevre sorunları ile, elde etmiş olduğu başarılarından bahsetmeden önce, Greenpeace'i diğer sivil toplum kuruluşlarından ayıran temel nokta doğrudan katılım ve doğrudan eylemdir. Doğrudan eylem felsefesi ile birlikte örgüt, dünya genelinde basın ve televizyon kanalları vasıtası ile geniş bir yer edinmiştir. Son dönemlerde kimi kesimler, Greenpeace'in doğrudan eylem felsefesinden yani radikal, sıra dışı çizgisinden uzaklaştığını, daha bürokratik bir örgüt haline geldiğini savunmaktadır. Ancak yapmakta olduğu eylem ve faaliyetler incelendiğinde örgütün bu söylemleri yalanladığı kolayca görülebilmektedir (Brown ve May, 1992: 10).

Greenpeace'in tüm dünyaca tanınmasını ve örgütün geleceği bakımından bir dönüm noktasını *Rainbow Warrior* adlı gemisinin bombalanması sağlamıştır. Greenpeace'in savunduğu felsefe ve mesaj; temiz hava, temiz deniz, okyanus ile sular ile güvenli bir gelecektir. Genel olarak bakıldığında Greenpeace insanlara, dünyayı, kaynakları ve çevreyi bölünmez bir bütün olarak görmeyi, canlıları ve yaşamı değerli saymayı ve zamanı geldiğinde “Dur, Artık Yeter! ” demeyi, değişimin mümkün olduğunu ve özellikle kaçınılmaz gerekliliğini öğretmiştir (Brown ve May, 1992: 11).

Bu doğrultuda Greenpeace'in ortaya çıkışı, 1971 yılında ABD'nin Alaska şehri yakınlarında yapmış olduğu yer altı nükleer test denemesi sonucu atılmıştır. Alaska'nın Batı kıyısı açıklarında yer alan, yabancı yaşam kapsamında cennet olarak kabul edilen ve yaklaşık 3.000 adet su samurunun yaşadığı Amçitka adasına dayanmaktadır. Amçitka'nın doğal özelliklerinin yanında, dünyanın depreme en yakın bölgelerinden biri olması da bu bölgenin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bu denemenin yapılmasını engellemek için, içlerinde tüm dünyada bu örgütün kurucuları arasında gösterilen Robert Hunter, David Mc Taggart ve Patrick Moore'un da bulunduğu çevre gönüllüleri ve uzmanlar kırk beş gün boyunca denizde mücadele vermiş ve bu nükleer denemeleri protesto etmiştir (Arslan, 2011: 252). Bu üç isim arasında da en çok Robert Hunter ön plana çıkmaktadır. Hunter, özellikle Greenpeace'in tüm coğrafyalarda tanınan bir medya simgesine dönüşmesinde başrol oynamıştır (Greenpeace, ağıs, 2018). Nitekim 2005 yılında kanserden dolayı hayatını kaybettiğinde Hunter'ın ölümü, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük yankı uyandırmıştır. Türkiye'deki ulusal gazetelerde “Yeşil Barış Hareketi Babasını Kaybetti” (4 Mayıs 2005, Sabah) şeklinde başlıklar atılırken, dünya genelinde de Hunter 20. yüzyılın çevre kahramanı olarak kabul edilmiştir (Arslan, 2011: 252).

İşte tam da bu noktada ABD, 1971 yılında nükleer silahlarını denemek için bu bölgeyi tercih etmiştir. İlk denemesini 1969 yılında 1 Megatonluk bir bombayı yerin 1.200 metre altında patlatarak deneyen ABD, ikinci ve daha şiddetli bir patlamayı 1971 yılında denemek için planlarını yapmıştır. ABD Atom Enerjisi Kurumu, yapılan tüm protesto ve eylemleri görmezden gelip söz konusu ve ilk denemeden beş kat daha kuvvetli bir deneme için çalışmalarını devam ettirmiştir. Tüm bu gelişmeler devam ederken, eskiden ABD donanmasında su altı dalgıcı olan Jim Bohlen, uzman bir gemici olan Paul Cote ve eski bir asker olan Irving Stowe, daha sonraları Greenpeace'e dönüşecek Dalga Çıkarmayın Komitesi'ni oluşturdular. Bu komitenin ilk amacı Amçitka'da yapılacak olan denemenin önüne geçebilmektir. Bunun için de tanıklık etme sloganı ile birlikte bu eylemi engellemek ve protesto etmek için bir tekne bulmuşlardır. Ancak bu arada Vancouver'de 49. Avenue and Oak'taki Üniteryen Kilisesi'nde yapılan bir toplantı ile söz konusu komitenin isminin değiştirilmesi üzerine mutabakata varılmıştır. Bunun nedeni söz konusu dalga çıkartmayın komitesi insanlarda bir yakınlık ve heyecan yaratmamakta çok bir anlam ifade etmemektedir. Yapılan konuşmalar sonunda Kanadalı genç bir sosyal hizmet görevlisi olan Bill Darnell Greenpeace ismini önermiş ve bu ismin kaynağını oluşturmuştur (Brown ve May, 1992: 14-18).

Örgütün Amçitka'da yapılacak denemeye karşı bulmuş olduğu tekne ile birlikte yapılan maddi yardımlar tamamen ilgili örgüte üye olanlar ve sempatizanları tarafından finanse edilmiştir. Söz konusu örgüte yapılan bağışlar damlalar şeklinde artmakta ve gelecekte çok büyük ve milyonu aşkın bir örgüt olacak Greenpeace'in temelini oluşturmaktaydı. Bu noktada da Greenpeace, diğer sivil toplum kuruluşlarından ayrı olarak tamamen üye ve sempatizanlarının gönüllülük kapsamında yapmış olduğu bağış ve yardımlar doğrultusunda eylemlerini gerçekleştirmektedir. Amçitka'da yapılacak eylemin başarıya ulaşmasındaki en büyük pay sahiplerinden biri de dönemin tanınmış gazetesinde köşe yazarlığı yapan Robert Hunter'in yazmış olduğu ateşli ve heyecanlı yazılar oluşmuştur. Bu yazılar ile bir farkındalık oluşturmuş ve insanların bu denemeye tepki göstermesini sağlamıştır (Brown ve May, 1992: 20-21).

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda ABD'nin söz konusu denemeyi gerçekleştirmesi imkânsız hale gelmiştir ve yapılan bu eylemler neticesinde ABD

Atom Enerjisi Kurumu, bazı nedenlerden dolayı söz konusu denemenin gerçekleştirilemeyeceğini tüm dünyaya duyurmuştur. Bu noktada Greenpeace varlığını ispat ederek kendini tüm dünyaya ve insanlara tanıtmaya fırsatı bulmuştur. Amçitka'dan sonra Fransa'nın atmosferde patlatmayı planladığı hidrojen bombası denemesinde örgüt başarı elde etmiş ve yapılan protestolar ve eylemler neticesinde söz konusu deneme gerçekleşmemiştir (Brown ve May, 1992, 28).

1971 yılında başlayan ve ağırlıklı olarak nükleer denemelere karşı olan eylem ve faaliyetler 1975 yılında ağırlıklı yerini büyük balinaların katledilmesi ve balinaların korunmasına bırakmıştır. Örgütü balinaları koruma ve kurtarmaya iten asıl şey ise Uluslararası Balınacılık Konferansı'nın balinaları ve yaşam alanlarını korumada yetersiz kalışı olmuştur. Balinaların neslinin korunması amacı ile 1946 yılında açık denizlerde balina avcılığı yapan 14 ülkenin oluşturduğu bu yapı zaman içerisinde balinaların yok oluşunu izleyen bir topluluğa dönmüş ve işlevini yitirmiştir. Bu tarihten itibaren özellikle bir psikolog olan Spong ve Hunter, yirmiden fazla ülke gezmiş ve Japonya'da gerçekleştirilen balina katliamının önlenmesi hususunda gerek televizyonlarda gerekse yaptıkları konferanslarda bilgilendirmelerde bulunmuşlardır. Özellikle 1975'ten itibaren farklı konulara değinilmesi ile birlikte bazı gruplar arasında Yeni Greenpeace olarak da nitelenen örgüt bu yıllarda yapacakları eylemler için, eşyalar satıp, yardım konserleri ve müzayedeler düzenlemişlerdir. Özellikle balina katliamlarını engellemek için balinaları yakalayan filoların yerini tespit etmişler, bu filoları engellemek doğrultusunda basına ve insanlara neler yapılması gerektiğini anlatmaya başlamışlardır. Bu noktada Japon gazetecilerin, Greenpeace'in bu eylemlerini gündeme getirmesi, Japon hükümetini de önlem almaya yöneltmiştir. Bu gelişmelerin en büyük katkısı ise kamuoyunun bu gelişmelere karşı ilgisinin artması olmuştur. Özellikle R. Hunter'in, balinalar ve balina avcılığı üzerine yazmış olduğu yazılar geniş yankı bulmuş ve ilk defa bir örgütün balinalar için mücadele vermeye başladığını tüm dünyaya duyurmuştur (Brown ve May, 1992: 53-57).

Greenpeace destekçilerinin sayısı 1976 yılına gelindiğinde 10,000'i bulmuştur. Destekçi sayısı artan Greenpeace 1976 yılında balinaların korunması ve avlanmasının önüne geçmesi için yeniden harekete geçmiş ve doğrudan 100 balinanın avcılar tarafından avlanmasının önüne geçmiş, yaklaşık 1.300 tanesinin de av sahalarından uzaklaşmasını sağlayarak yaşamlarını kurtarmıştır (Brown ve May, 1992: 62-64).

1976 yılında balinalara karşı elde edilen bu başarının ardından örgüt bu sefer, Antartika bölgesinde yaşayan beyaz fok yavruları için yeniden çalışmalara başlamıştır. Özellikle Norveç ve Kanadalı tüccarlar tarafından derisi için katledilen bu canlıların nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktaydı. Tüccarlar ve avcılar daha yavru halde bulunan beyaz fokların kafasına demirler ile vurarak öldürüp, derilerini yüzmektedirler. Söz konusu hayvanların derilerinden kürk, manto, ceket, eldiven yapmakta ve ciddi paralar kazanmaktaydılar. Söz konusu fokların katledilmesinin öğrenilmesi de aslında bir rastlantı sayesinde gerçekleşmiştir. Bölgenin turizm olanaklarını tanıtmak isteyen bir televizyon filminde fok avının da gösterilmesi insanların tepkisini çekerek, ilgilerini bu yöne doğru yöneltmiştir (Brown ve May, 1992: 70).

Gösterilen tepkiler ile birlikte Greenpeace'de bölgeye giderek, yavru fokların daha fazla katledilmemesi için eylemlerde bulunmayı planlamışlardır. Planladıkları eylemlerden bir tanesi, Antartika bölgesine giderek avcı gemilerin avlanmalarını engellemek ile birlikte, söz konusu yavru fokların derilerine foklara zararı olmayacak ama boyası da geçmeyecek spreyleyler ile boyamayı hedeflemişlerdir. Örgütün kuruluş felsefesi olan doğrudan katılım kapsamında Greenpeace, üyeleri kendilerini yeri geldiğinde gemilerin önüne atmışlar ve canlıların hayatını korumaya çalışmışlardır. Tüm bu gelişmeler ile birlikte ülkeler de Greenpeace'in söz konusu eylemlerini gerçekleştirilmemesi için yasal ve idari düzenlemeler yapmışlar, cezalar getirmişlerdir (Brown ve May, 1992: 71).

1977 yılından itibaren yapılan fok kampanyaları geniş bir alana yayılarak Norveç'ten Kanada'ya ve ABD'ye kadar birçok ülkede özellikle kitle iletişim araçları etkisiyle yayılmıştır. Dönemin ünlü sinema yıldızı Brigitte Bardot'un da bu eylemlere destek vermesi söz konusu eylemlerin başarılı olması için ciddi katkı sağlamıştır. Britanya, Norveç ve Kanada yönetimine protestocuların göndermiş olduğu yaklaşık 20.000 mektup sonrası yönetimler söz konusu fok katliamı eyleminden, yaygın endişeler nedeni açıklamaları ile vazgeçtiklerini beyan etmiştir. Atılan bu geri adım Greenpeace'in Avrupa'da isminin duyulmasını sağlayan en büyük kampanya olmuştur (Brown ve May, 1992: 75-76).

Yaşanan bu gelişmeler, tamamen gönüllülük üzerine oluşan ve destekçilerinin

bağışları ile faaliyetlerine devam eden Greenpeace'in bağımsızlığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Örgütün hiçbir ülke ile çıkar amaçlı ilişkisi bulunmamakta olup aksine örgüte ve örgüt üyelerine yeni düzenlemeler ve yaptırımlar ile içerisinde şiddeti da barındıran uygulamalar yürürlüğe konulmaktadır. Ancak elde edilen başarılar ve gerçekleştirilen protesto eylemleri sonucu hükümetler ya söz konusu zararlı faaliyetlerini durdurma kararı almış ya da süresi belli olmayan bir tarihe ertelemek zorunda kalmışlardır.

1980'lerin ortalarına gelindiğinde ise, örgüt özellikle fosfatlı gübre üretiminde açığa çıkan alçıtaşı çamurunun denizlere boşaltılması, atmosferin kirletilmesi ve asit yağmurları ile mücadele, tehlikeye düşen hayvan türlerinin korunması, yapımı devam eden veya yeniden faaliyete geçmesi planlanan nükleer tesisler konuları ile ilgilenmiş ve eylemlerde bulunmuştur (Brown ve May, 1992: 151-153).

1980'lerden sonra gündeme gelen en önemli çevre sorunu zehirli atıklar olmuştur. Özellikle Alman menşeli kimya ve ilaç şirketleri her yıl binlerce tonluk atık asidi deniz ve okyanuslara boşaltmaktaydı. Greenpeace tüm dikkatleri bu konuya çekmiş ve atığını boşaltmak için gelen gemilerin etrafında, gemileri ablukaya alarak söz konusu atıkları boşaltmalarına fırsat vermemiştir. Yapılan eylem ve protestolar sonu Alman Bayer firması, iki yıl içerisinde söz konusu atıkları denizlere boşaltmaktan vazgeçmiştir (Brown ve May, 1992: 98-99).

1982 yılına gelindiğinde örgütün nihai hedefi anti-nükleer faaliyetleri tüm dünyaya yaymak olmuştur. Bu eylemlerin en büyük muhatabı da SSCB olmuştur; çünkü o güne kadar gerçekleştirilen 1.300 nükleer denemenin 467'si Sovyet Rusya tarafından gerçekleştirilmiştir. Doğu'da Sovyetlere karşı atık boşaltılmasına müsaade etmemek için eylemler yapılırken Batı'da da Amerika, İsveç ve Hollanda'da çevre kirliliklerine karşı protestolar devam etmiş ve tüm dünya genelinde devletler ve şirketler üzerinde alınacak kararların gözden geçirilmesi ve durdurulması sağlanmıştır. Bu eylemler arasında Berlin Duvarı'na, ABD'deki Özgürlük Heykeli'ne ve Eyfel Kulesi'ne çıkılarak pankart açılması gösterilebilmektedir (Brown ve May, 1992: 115-119).

1983 yılında örgüt, radyoaktif atıkların denize boşaltılmasını engellemek için

yıllardır sürdürdüğü eylemlerin sonucunu almaya başlamıştır. Tüm okyanusları kapsayan tek yük boşaltma anlaşması olan Londra Boşaltma Konvansiyonu'nda çoğunluk sağlanmış ve yük boşaltılması işlemlerini süresiz durdurma kararı alınmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Greenpeace üyeleri zaman zaman fiziki şiddet ile karşı karşıya kalmakta, ülkeler tarafından sınır dışı edilmekte, para cezası ile cezalandırılmakta, gemileri zincirlenmekte hatta hapis cezası bile almaktadırlar. Hatta kimi zaman ülkelerin ajan faaliyetleri sonucu gemilerine saldırı yapılmış ve Yeni Zelanda'da gerçekleşen saldırı sonucu fotoğrafçısı da hayatını kaybetmiştir (Brown ve May, 1992: 134-137).

Greenpeace şiddet içermeyen tepki ve gösterilerde bulunmakla birlikte, zaman zaman örgüt aktivistleri şiddetle karşı karşıya kalabilmektedir. Bunun belki de en iyi örneği, örgütün kuruluşundan yaklaşık 14 yıl sonra 10 Temmuz 1985'te Greenpeace' ait *Rainbow Warrior* adlı geminin Yeni Zelanda'nın Auckland Limanı'nda Fransız gizli servisi görevlileri tarafından batırılması ve bu olay sonucu Greenpeace fotoğrafçısı Fernando Pereira'nın boğularak ölmesi olmuştur (Arslan, 2011: 252).

ABD'nin nükleer denemeden vazgeçmesi, ortaya konan eylemler, Norveç'te yaşanan fok katliamları ile Japonya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin egemenlik alanında yaşanan balina katliamları, Greenpeace'e olan ilgiyi ve katılımı arttırmıştır. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda Greenpeace'in sivil toplum örgütleri arasında üye sayısı en fazla olan uluslararası örgüt olduğunu belirtilmektedir.

Greenpeace'in bu ortaya çıkış öyküsü ve kurucuların çabalarının temel amacı, sanayi devrimi ile birlikte önlenemez hale gelen çevre sorunlarının ve doğanın tahrip edilmesinin önüne geçmek; daha temiz, yaşanabilir ve kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetildiği bir anlayış ortaya koymaktır. Bu bağlamda da kuruluşundaki hikâyeden de anlaşılacağı üzere tamamen gönüllülük esasına dayanan ve şiddet içermeyen sadece tüm dünyanın dikkatini çekebilecek eylem, söylem ve aksiyonlarla karar alma mekanizmalarını etkilemeye çalışmaktadır (Hasgüler ve Uludağ, 2015: 461). Greenpeace'in yapmış olduğu eylemler, gelişen teknolojinin çevreye ve canlılara vermiş oldukları zararları son yıllarda beklenenden çok daha fazla farkındalık yaratmış, gönüllülük esasına dayanan ve temel kaynağı katılımcılar olan bu örgütün daha fazla söz sahibi olabilmesinin önünü açmıştır.

3.1.2. Greenpeace'in Örgütsel Yapısı ve Faaliyetleri

1980'li yıllara gelindiğinde Greenpeace'in artan ve çeşitlenen politikaları ile elde etmiş olduğu başarılar, destekçilerinin giderek çoğalmasını ve örgütün çevre konusunda bir sembol haline gelmesini sağlamıştır. Üyeleri ve destekçileri ile birlikte bürolarının sayısı da artış göstermiştir. Başlarda söz konusu bürolar daha çok plansız bir şekilde kurulmaktaydı. Örgüt üyeleri gemi ile gittikleri yerlerde büroları kuruyor, oradan başka yerlere gidip oralarda da büro kurmaya devam etmişlerdir. Bu noktada Greenpeace, Patrick Moore başkanlığında kendi içerisinde faaliyetlerini ve fon oluşumlarını denetleyici bir yönetim kurmayı hedeflemiştir. Örgütün daha da profesyonel ve kurumsal hale gelmesi için ABD, Kanada ve Avrupa grupları yapmış oldukları görüşmeler sonucu anlaşmaya varmışlar ve Uluslararası Greenpeace 'i oluşturmuşlardır. Örgütün temel organizasyon yapısının, kurucular arasında gösterilen David McTaggart tarafından oluşturulduğu kabul edilmektedir. Bu yapıda yerel Greenpeace ofisleri, küresel tek bir merkez ofis çatısı altında yer alacaktır. Bu oluşum Uluslararası Greenpeace olarak adlandırılmakta olup, örgüt merkezden yönlendirilen ve koordine edilen, diğer örgütlerden tamamen farklı bir organizasyon yapısı çerçevesinde biçimlendirmiştir. Uluslararası Greenpeace'in merkezi Hollanda olarak kararlaştırılmıştır. Oluşturulan bu yeni yapılanma kapsamında her ulusal grup ağırlıklı özerk olacak ve kendi bölgesinde acil veya çevreyi tehdit edici hangi sorun varsa o sorunlar çerçevesinde yeni kampanyalar gerçekleştirecektir. Genel anlamda örgüt için önemli kararlar alınması için ise, üye ülkelerden gelecek temsilcilerden oluşan denetleme kurulu toplanacaktı. Oy hakkı bulunan üye devletlerdeki örgüt şubeleri gelirlerinin dörtte birini Uluslararası Greenpeace'e aktaracak, bölgesel ve ulusal ofislerde başlatılan eylemler başarıya ulaştırılıncaya kadar devam edecek ve uluslararası Greenpeace tarafından da takip edilecektir (Brown ve May, 1992: 95-98).

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak da Greenpeace; Avrupa'dan, Pasifik'e kadar dünyaya yayılmış 24 adet ulusal, 4 adet bölgesel ofisiyle faaliyetlerine devam etmekte ve dünyanın 101 ülkesinde 2 milyon 800 bin destekçisi bulunmaktadır. (Hasgüler ve Uludağ, 2015: 461). Bugün uluslararası Greenpeace'in başkanlığını 15 Kasım 2009 yılından itibaren Kumi Naidoo yapmaktadır. Güney Afrikalı insan hakları savunucusu olan Naidoo 1965 doğumlu olup, örgüt liderliğine seçilen ilk Afrikalıdır (greenpeace, agis, 2018).

Ülke ve bölge yapılanmaları şeklinde faaliyet gösteren Greenpeace, çevre ve kaynakları korumak amacı ile hareket eden, herhangi bir ülke yardım ve bağış kabul etmeyen, bilimsel araştırmalara dayanan, eylemlerde bulunan, tamamen gönüllüleri desteği ve doğrudan katılımı ile hareket eden, şiddet uygulamayan ancak kimi zaman kendi şiddete maruz kalan bir örgüttür. Örgütün amacı, çevre sorunları ve çevreye verilecek olası tehlikelerin önüne geçmek için üyeleri doğrultusunda hareket etmek ve insanlar ve kurumları bilinçlendirip, uyarmaktır. Bu bağlamda Greenpeace, özellikle zararlı madde ve kimyasalların kullanılmadığı, biyolojik çeşitliliğin korunmasını savunan, nükleer silahlanmalara karşı olan, ormanları ve bu ormanda yaşayan canlıların neslinin tükenmemesi ve korunmasını savunan uluslararası bir örgüttür (greenpeace, agis, 2018).

Ofislerinin bulunmadığı ülkelerde genellikle sosyal medya ve üyelerinin iletişime geçmesi sonucu bağlantılar kuran örgütün aynı zamanda İngiltere’de Exeter Üniversitesi’nde araştırma laboratuvarı bulunmaktadır. Bu laboratuvarlarda bilimsel test ve araştırmalar yapılmakta, yapılan bu araştırmalara ilişkin sonuçlar da tüm üyelerle birlikte dünya kamuoyunda paylaşılmaktadır (greenpeace, agis, 2018). Örgüt gönüllü kazanımı ve eğitimi konusunda da örgüt içi eğitim vermekte ve katılımcı sayısını her geçen gün arttırmayı hedeflemektedir. Bu katılımın artmasında elde edilen başarılarının yanı sıra üye ve katılımcıların kendi çevresinde gerek bireyleri gerekse kurumlarda farkındalık yaratmalarının etkisi olmuştur. Üyeler ve çalışma ofisleri belirli aralıklar ile toplantılar yapmakta, acil olarak müdahale edilmesi veya durdurulması gereken durumları tespit ederek, o bölgelere yoğunlaşmaktadır. Bu bölgelere yapılacak ziyaretler ile durum tespiti yapılmakta ve izlenecek eylem ve durum planları belirlenmektedir.

Buradan hareket ile örgütün çalışma esaslarını belirleyen temel ilkeleri; gönüllülük, doğrudan katılım, şiddet kullanmama, finansal bağımsızlık ve çözüm üretmek olarak belirtebiliriz. Burada bilinmesi gereken Greenpeace eylemlerini daimi bir düşmana karşı gerçekleştirilmemektedir. Greenpeace çevreye, doğal kaynaklara ve insanlığa zararı olabilecek her türlü karara ve uygulamalara karşı hareket eden ulus üstü bir sivil toplum kuruluşudur (Greenpeace, agis, 2018).

Örgüt, kurulduğu ilk günden itibaren dünyada küresel anlamda birçok başarı

elde etmiştir. ABD'nin nükleer denemelerinden vazgeçmesi ve Fransa'nın atmosferdeki atom bombası denemelerini rafa kaldırması ile başlayan başarılar, bölgesel ofisleri ile koordineli çalışan Greenpeace'in küresel bazda da başka başarılar elde etmesini sağlamıştır.

Greenpeace'in isminin tanınması ve etkinliğinin artması, özellikle toplantı ve konferanslarda alınacak kararların önüne geçmek için lobi faaliyetlerini gerçekleştirmesini de mümkün kılmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda Danimarka ve Batı Almanya'da da, Greenpeace büroları kurulmuş ve özellikle Batı Almanya'da asit yağmurları konusunda çok sayıda eylem gerçekleştirilmiş ve Almanya Greenpeace bürosu en etkin bürolardan biri haline gelmiştir.

1980'li yıllarda büro ve katılımcı sayısı artan Greenpeace'in faaliyetleri artarak devam etmiştir. Artık gerçekleştirilen tüm protesto eylemleri dünya geneline yayılmakta ve 1980 yılı içerisinde 50 değişik eylem gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu eylemlerin ağırlıklı kısmı yine balina avcılığı ile birlikte denizlere nükleer yakıtların dökülmesine karşın yapılan protestolar oluşturmuştur (Brown ve May, 1992: 110).

1990'lı yıllara gelirken ise örgüt özellikle Antartika Kıtası için, Antartika'yı Dünya Parkı'na dönüştürmeyi hedeflemiştir. Buradaki amaç hem söz konusu bölgedeki canlıların neslinin korunması hem de buzulları korumaktır. Örgüt dünya ülkelerinin, bu bölgede bilimsel araştırma faaliyetleri kapsamında sınırlı olması gerektiğini savunmaktadır. Söz konusu hedef özellikle Antartika kıtasının sahip olduğu yer altı kaynaklar ve jeopolitik önem nedeniyle çok uygulanabilir olmamıştır (Brown ve May, 1992: 179).

Elde edilen bu başarıların bir kısmı aşağıda belirtilmiştir (Greenpeace, agis, 2018):

- **2014:** İngiliz giyim markası *Burberry* 1 Ocak 2020 yılına kadar zararlı kimyasalların tedarik zincirindeki kullanımına son vereceğini açıklaması ile zararlı kimyasalların kullanımına son verilmesi sağlanmıştır.

- **2012:** Brezilyalı petrol firması *Petrobras*'ın, Yeni Zelanda açıklarında derin deniz sondajı yapmaktan vazgeçmesi sağlanmıştır.
- **2008:** ABD Kongresi çocuk oyuncaklarında PVC kullanımının yasaklanması konusunda Avrupa'yı örnek alacağını açıklamıştır.
- **2008:** 115.000 imza sonucunda *Unilever* ve *Nutella* markaları, palmiye yağı plantasyonları için ağaç kesimine karşı moratoryumu destekleme kararı alması sağlanmıştır.
- **2004:** Rusya Federasyonu'nun Kyoto Protokolü'nü imzalayarak dünya üzerinde küresel iklim değişikliğini engellemek üzere yapılan ilk anlaşmanın geçerlilik kazanması sağlanmıştır.
- **2004:** Tehlikeli Atık Ticaretini düzenleyen Basel Anlaşması'nın hurda gemileri de atık kapsamına alınmıştır.
- **2004:** *Coca-Cola*, *McDonald's* ve *Algida* gibi şirketlerin, hidroflorokarbon içeren soğutucularını değiştirmesi sağlanmıştır.
- **2003:** Amazon bölgesindeki yerel Deni halkının yaşam alanında bulunan orman kıyımının durdurulması başarılmıştır.
- **1996:** Atom bombası denemeleri dünya çapında yasaklanmıştır.
- **1994:** Türlerin yok olmasına yol açan ticari balina avcılığının 1982 yılında sınırlandırılmasından sonra, Antarktika balina sığınağı kurulması sağlanmıştır.
- **1993:** Londra Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi ile denizlere toksik ve radyoaktif atık boşaltımının yasaklanması sağlanmıştır.
- **1991:** Antarktika Kıtası koruma altına alınmıştır.

Greenpeace'in 1970'li yıllarda başlayan ve günümüze kadar elde etmiş olduğu başarıları bu şekilde özetlerken, günümüzde de halen yürütmekte olduğu ve sonunda zafere ulaşmayı hedeflediği kampanyalar bulunmaktadır. Bu kampanyalar; Nükleer (Nükleersiz Gelecek), Denizler (Denizler ve Deniz Canlılarının Korunması), İklim

Değişikliği ve Enerji (HES'ler, kömür ve petrol kullanımı ve bunlara bağlı olarak iklim değişiklikleri ve kutuplara etkileri) ile birlikte Tarım ve Gıda(GDO'suz Besinler) ana başlıkları altında belirtilmektedir (Greenpeace, agis, 2018).

3.2. GREENPEACE'İN ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ ROLÜ VE DEVLETLER İLE OLAN İLİŞKİLERİ

3.2.1. Greenpeace'in Uluslararası Sistemdeki Rolü

Greenpeace dünyadaki çevre sorunları ile başarı elde edinceye kadar mücadele eden ve 101 ülkede 24 ulusal ve 4 bölgesel ofis ile birlikte 3 adet gemisi ile çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunan, şiddet kullanmayan gönüllülerden oluşan küresel bir örgüttür. Bu anlamda örgütün uluslararası ülkeler ile olan ilişkileri önem arz etmektedir (Greenpeace, agis, 2018).

Özellikle 1945 sonrası dönem içerisinde, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ekonomileri ve yönetimlerinin sanayi ve üretim anlamında Batı'yı yakalama amacı ile çevreye verecekleri zararı düşünmeden makine, çimento imalatına girmesi, çevre konusundaki ilgiyi daha da arttırmaktadır. Yine Çin'in, 1982 yıllarına kadar üretmiş olduğu kömür miktarını arttırırken; Hindistan'ın da kömür ve petrol kullanımını arttırması uluslararası anlamda kirliliği ve çevre sorunlarını gündeme getirmiştir (Kennedy, 1996, 127-129).

Teknolojide yaşanan gelişmeler ile birlikte dünya nüfusunun da hızla artması tükenmez olarak kabul edilen kaynakların tükenmeye ve kirletilmeye başlanmasına neden olmuştur (Viotti ve Kauppi, 2014: 495). Bu kaygılar ise, sürdürülebilir gelişmenin sürdürülebilir kaynaklar çerçevesinde gerçekleşme gereğinin önemini ortaya koymuştur. Bu bağlamda da ülkeler ekonomik ve kalkınma kararları alırken çevreyi korumak ve gelişme arasında hassas çizgi üzerinde hareket etmeye, uluslararası örgütler de sürdürülebilir gelişme kapsamında önem kazanmaya başlamışlardır. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek 1992 yılında Rio'da yapılan BM Çevre ve Ekonomi Konferansına devletler ile birlikte çeşitli sivil toplum kuruluşlarının katılması ve bu konferans sonucunda yapılan çevre anlaşmalarıdır

(Kennedy, 1996: 506-510).

Uluslararası sivil toplum örgütü olarak belirteceğimiz Greenpeace ve diğer örgütler de (*WWF, Conservation International*, vs.) tam bu noktada karar alma mekanizmalarının sadece devletler olmadığını ve bu örgütlerin giderek artan bir şekilde modern etkileşim ve iletişim aracı olduğunu ortaya koymaktadır (Kennedy, 1996: 514-515).

Greenpeace'in tarihçesinden bahsederken aslında örgütün uluslararası toplum ve sistem üzerindeki etkilerini de bir anlamda anlatmış bulunmaktayız. Bu bağlamda ülke ve bölge ofisleri çerçevesinde faaliyette bulunan örgütün "Süper Güç" olarak kabul edilen ABD ve Rusya ile birlikte Avrupa ülkeleri ve ağırlıklı olarak Akdeniz Ofisi kapsamındaki ilişkilerinin de incelenmesi yerinde olacaktır.

3.2.2. Greenpeace'in Devletler ile Olan İlişkileri

Genel olarak çevre konusunda faaliyet gösteren birçok örgütün siyasal otoriteden ayrılma, bağımsız hareket etme konusunda sorunları bulunmaktadır. Bu özellikteki sivil toplum kurumları ağırlıklı olarak, güçlü yapıya sahip çevreci siyasi partilerin etkisinde olup, asimile olma riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Çevre konusunda bir başka sorun ise, çevre hareketleri içerisinde görülen aşırı tutucu davranışlardır. Bazı çevreciler söz konusu çevre politikalarının kimi zaman abartıldığını ve ilgili bölgelerdeki insanların ihtiyaçlarını tehlikeye soktuğunu savunmaktadırlar. Çevre ile ilgili hareket eden sivil toplum kurumlarının başarılı olmasını sağlayan en önemli faktörlerin başında ise saha uygulamaları ve eylemleri olmaktadır. Bu konuda da en başarılı sivil toplum kurumu kuşkusuz Greenpeace'dir. Çevre konusunda sivil toplum kurumlarında görülen bir başka sorun ise, özellikle uluslararası konferans ve toplantılar dışında bu örgütlerin kırılğan oluşu ve birlikte bir başarı elde edemeyişidir. Özellikle küresel toplantılarda gösterdikleri başarıyı, daha sonraları birlikte gösterememişlerdir. Son olarak da çevre konusunda sivil toplum kurumlarının karşılaştığı bir diğer sorun ise finansmanları konusundadır. Özellikle sivil toplum kurumlarının devletlerden ve şirketlerden finansman sağladığına yönelik bir kanı olsa da, yine Greenpeace örneğinde olduğu gibi finansman kaynakları üyelerinden almış olduğu aidatlardan ve bağışlardan

oluşmaktadır (Ryfman, 2006: 60-62). Greenpeace'in devletler ile olan ilişkilerinden bahsederken söz konusu bağımlılık ve etkileşimler de önemli bir yer tutmaktadır.

Greenpeace dünya genelinde eylemlerini gerek merkezden gerekse ülke ve bölge ofisleri kanalı ile gerçekleştirmektedir. Örgütün uluslararası merkezi Amsterdam olup devletler ile olan ilişkileri, alınacak kararlar ve atılacak adımlarla ilgili genel kararlar bu merkezde alınmaktadır (Hasgüler ve Uludağ, 2015: 463). Devletler ile olan bu ilişkilerini, dünya üzerinde söz sahibi ve süper güç olarak nitelendirilebilecek Rusya ve ABD ile AB ve ağırlıklı olarak Akdeniz Ofisi kapsamında Akdeniz ülkeleri olan ilişkileri şeklinde ayırarak incelemek doğru olacaktır. Çünkü ülke ve bölgeler özelinde, mevcut olan sorunlarla ofis bazlı başarı hedeflenmektedir. Tüm dünyada gönüllüleri olan Greenpeace'in Türkiye ile olan ilişkileri, Greenpeace Akdeniz Ofisi başlığı altında incelenecektir.

Her iki başlık altında da çevre sorunları ve faaliyetler incelenecek olup, temel fark Süper Güçlerin (ABD ve Rusya Federasyonu) özellikle nükleer enerji ile birlikte Antarktika Kıtası'nda oluşturdukları gözlem merkezleri bağlamında ortaya çıkmaktadır.

3.2.2.1. Greenpeace'in Süper Güçler (ABD-Rusya) ile İlişkileri

Ulus üstü bir örgüt olan Greenpeace'in dünyada pek çok ülkeyi ilgilendiren çevre sorunları ile ilgisi olmakla birlikte bu ilgi ve ilişkilerin en eskisi ve örgütün ortaya çıkmasında büyük rol oynayan ülke ABD'dir. Nükleer enerji ve sera gazı salınımı hususunda ABD dünyada ilk sıralarda yer alan ülkeler içerisinde. Söz konusu nükleer enerjinin getireceği çevresel ve maddi riskler dikkat çekici boyutlara ulaşmış durumdadır. Özellikle ABD ve Rusya harici gelişmekte olan ülkelere yapılan nükleer santraller, sera gazı salınımını arttırmakla birlikte birçok ülkede nükleer atık ve kazalardan dolayı büyük bir risk oluşturmaktadır. Bu durum yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar daha düşük maliyetler ile daha kısa sürede rüzgâr tribünleri gibi çevre dostu ve çevreye zarar vermeyen enerji üretiminin en doğru seçenek olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında ise özellikle nükleer enerjinin ulusal borcu arttırdığını ve Filipinler örneğindeki gibi faaliyete geçmeyen Bataan Santrali'nin ülkenin en

büyük dış borç kaynağı olduğu ortadadır (greenpeace, agis, 2018).

Özellikle ABD'nin 1992 yılında yapılan Kyoto Protokolü'ne Avustralya ile birlikte imza atmaması, gerek ABD için gerekse küresel anlamda büyük bir tehdit anlamına gelmektedir. Bu kapsamda küresel anlamda ABD sera gazı salınımını en çok yapan ülkelerden biri olmasına rağmen; çözüm için bir paydaş, parça değil adeta soruna neden olan bir aktör durumundadır. Dünyanın en fazla sera gazı üretimini yapan ABD, atmosfere salınan karbondioksitin ise yaklaşık %25' inden tek başına sorumlu durumdadır (greenpeace, agis, 2018).

İklim değişikliği konusunda uluslararası anlamda en önemli anlaşma olan Kyoto Protokolü'nü ABD'nin imzalamaması üzerine, Greenpeace aktivistleri ABD'deki 213 metre yüksekliğindeki bir termik santrale ait bacaya tırmanarak protesto içerikli bir afiş asmışlardır. İmzalanan protokol sonrasında dünya genelinde ABD' ye tepki gösterilmiş olmasına rağmen ülke yönetimi petrol, kömür gibi yakıtların kullanıldığı sanayi alanlarına yatırım yapmaya devam etmiştir. Bu faaliyetlerinin yanı sıra kendi çevre konusunda korumacı taraf olmamakla birlikte, çevresel ve iklim değişikliği konularında bütün uluslararası çaba ve kararları da engelleyip yavaşlatmak için hareket etmektedir (greenpeace, agis, 2018).

ABD özelinde incelendiğinde, yönetimlerin karşı çıkması bir tarafa, eğer ABD Kyoto Protokolü'ne imza atıp çevreye karşı duyarlı olmaya karar vermiş olsaydı dünyanın en çok katkı sağlayan ve çevreci ülkelerinden biri olabilirdir. Çünkü ABD güneş ve rüzgâr enerjisi kapsamında tribünlerinin yapılmasına yönelik yatırımlar yapmış ve bu teknolojilerin gelişmesi için pek çok bilim insanı da uğraş vermiştir (NASA Araştırmaları gibi) (greenpeace, agis, 2018).

ABD'nin yapmış olduğu araştırmalar ve geliştirmiş olduğu teknolojileri çevre ve dünya yararına kullanması sonucu uzmanlar, ABD'nin çok daha fazla avantaj elde edebileceğini belirtmiştir. ABD söz konusu imkânlarını kullanarak; dışa olan petrol bağımlılığını azaltabilir, üretmiş olduğu rüzgâr ve güneş enerjisi tribün ve santralleri ile birlikte ihraç etme noktasında çok karlı gelirler elde edebilir ve hem ihraçların artması hem de maliyetlerin düşmesi ile birlikte daha az bütçe açığı verebilir (greenpeace, agis, 2018).

Nükleer enerjinin yanı sıra ABD, son yıllarda Rusya ile birlikte Antarktika Kıtası'nda buzul bölgelerinde petrol aramaları yapmak için kuyular hazırlamış, ciddi yatırım ve araştırma yapmış, bu bölgelere gözlem istasyonları inşa etmiştir. Bu bölgede buzulların erimesi başta olmak üzere, iklim değişikliği ve kutup canlıları ile birlikte okyanusların kirlenmesi başlıca temel sorunlar arasında yer almaktadır (greenpeace, agis, 2018).

Özellikle Arktik Bölgesi'nde buzulların erimesi deniz dibinde bulunan doğal kaynaklara ulaşımı kolaylaştırmış, bu kolaylığı ise uluslararası hukuk çerçevesinde Arktik bölgesine sınırı olan ülkeler kullanmaya çalışmaktadır. Rusya ve ABD arasında yaşanan rekabet burada da kendini göstermekte ve 33 Milyon kilometrekarelik bir alanda bulunan henüz çıkartılmamış petrolün %13'ü, doğal gazın%30 u, sıvı doğal gazın %20 si bu alanda yer almaktadır (Akpınar, 2017: 85).

Arktik Bölgesi'nin rezervleri, özellikle bu bölge ve okyanusa kıyısı bulunan ülkeler arasında önem arz etmekteyse de, çevresel anlamda en önemli sorun buzulların erimesidir. Bu erime beraberinde olası karbon salınımı sorununu getirecektir. Bu bölgede donmuş hâlde bulunan toprak, ısınma ve erime süreçleri içerisinde çözünmeye başladığında, toprak içinde depolanan karbonun doğaya salınımı gerçekleşecek ve yıllarca devam edecek bir sera etkisine dünya maruz kalacak, buralarda yaşanan en ufak bir değişim tüm dünya üzerindeki canlılar üzerinde etki yaratacaktır (Akpınar, 2017: 86).

Hukuk kuralları çerçevesinde bu bölgelerdeki faaliyetler ve kurallar belirlenmiş olsa da, Arktik gibi tartışmalı bölgelerde ne yazık ki uluslararası hukuk kuralları uygulanmamaktadır. Birçok araştırmacı bu tür kritik ve rezervi yüksek bölgeleri, diğerinden daha güçlü olanın kuralı belirleyebileceği bölge tanımını yapmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukuk kuralları doğrultusunda sorunların çözülmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. 1982'de açıklanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, bu bölgedeki sorunlar ve kullanım şekilleri açısından son derece önemlidir. Ancak burada dikkat çekici olan, Arktik bölgesine ABD'nin kıyısı olmasına rağmen bu deklarasyonu imzalamamış ve o bölgedeki ilişkilerin daha karmaşık hale gelmiş olmasıdır (Akpınar, 2017: 89-90).

Diğer bir süper güç Rusya'nın Greenpeace ve çevre üzerine olan ilişkileri incelendiğinde, Rusya'nın çevre hassasiyeti konusunda ABD'den çok da farklı hareket etmediğini; hatta bunlara tepki gösteren Greenpeace örgütüne yapmış olduğu eylem, tutuklama ve el koymaların olduğunu görmekteyiz. Rusya ve çevresi denilince akla gelen ilk olay Çernobil'dir. Yaşanan felaket sonucu çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve yaşanan felaket sadece kendi ülke sınırlarını değil Türkiye dâhil pek çok ülkede yaşayan insanların da bir anlamda geleceğine ve yaşamına çok ciddi derecede etkilemiştir.

Arktik'e kıyısı bulunan diğer sınır ülkelerde olduğu gibi Arktik kıyıları Rusya için de iç ve dış güvenlik konularında önemli bir yer tutmaktadır. Rusya, Arktik kıyıları sınırını 1989 yılında belirlemiş ve bu tarihten itibaren de bölge ile ilgili politikalarını biçimlendirmeye başlamıştır. Rusya'nın söz konusu bölge ile olan politikalarını genel anlamda 2008-2010, 2011-2015 ve 2016-2020 olmak üzere üç dönem çerçevesinde sınıflandırabiliriz. Bu bölgeler için 2001 yılında Denizcilik Doktrini imzalamış ve 2020 yılına kadar geçerliliği devam edecek şekilde söz konusu doktrin güncellenmiştir. Bu doktrin tamamı olmasa bile üç maddesi Arktik kıyıları ile ilgili olup söz konusu doktrin 2015 yılında Arktik ve Atlantik Okyanusu olarak 2030 yılına kadar güncellenmiştir (Akpınar, 2017: 96).

Rusya'nın Arktik bölgesinde uygulanacak ve geliştirilecek politikalara ilişkin, "2008 Strateji Belgesi" olarak bilinen raporda, ulaşım güzergahı olarak Kuzey Deniz rotasının belirlenmesi, ilerleyen yıllarda stratejik kaynakların temini hususunda üs olarak bu bölgenin belirlenmesi ve bölgenin ekolojik yapısının korunması esas alınmıştır (Akpınar, 2017: 96).

Rusya'nın ilerleyen yıllarda bölgeye bakış açısı, kıyıdaş ülkelerin de atmış olduğu adımlar da dikkate alınarak değişmiş ve 2013 yılından itibaren bölge ve sınırlarda ana gündem olarak ulusal güvenlik yer almaya başlamıştır. Önceki dönemlerden farklı olarak; sosyal ve ekonomik gelişimi sağlamak, teknolojiyi geliştirmek, modern teknoloji altyapısı oluşturmak gündem maddelerini oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer nokta ise, Rusya'nın bu bölge sınırlarını korumak ve askeri güvenliği sağlamayı hedeflemesidir. Bu kapsamda bölgeye elverişli askeri birlikleri bölgede bulundurmak ve sahil güvenlik sistemi

oluşturma gerekliliğini ele almıştır (Akpınar, 2017: 97).

İyi analiz edildiğinde Rusya, ABD ile karşılaştırıldığında daha ılımlı ve uzlaşmacı olarak hareket ediyor görünse de almış olduğu kararlardaki temel neden ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumaktır. Özellikle yapılan araştırmalar Rusya bölgesinde doğal kaynakların enerji kaynaklarının rezervinin yüksek olduğu göstermektedir. Ekonomik ve siyasi çıkarlar bir yana, Arktik kıyılarının güvenliği ve ekolojik sisteminin korunması en çok Rusya'yı etkilemektedir. Uzmanlar olası buzul erimeleri, doğal kaynak ve zenginliklere ulaşımı daha da kolaylaştıracağını ve söz konusu bölgenin daha da manipüle edilebilir bir bölge olmasından dolayı ulusal güvenlik konusunda büyük bir tehlide yol açabileceği üzerinde durmaktadır (Akpınar, 2017: 100).

ABD ve Rusya'nın Arktik bölgesinde yoğunlaşan ekonomik ve siyasi çıkarları ortak olmakla birlikte söz konusu bölge için ekonomik ve siyasi açıdan Rusya'nın daha hassas ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde hareket etmeye çalıştığını, aynı hassasiyetin ABD'de maalesef söz konusu olmadığını görmekteyiz. Buradaki temel fark Rusya'nın bu bölge ve kaynakları hususunda askeri güvenlik politikalarına daha fazla önem vermesidir (Akpınar, 2017: 108). Uzmanlara göre, çevre sorunları hususunda, pek çok neden bu iki ülke için de geçerli olsa da, Greenpeace'in de karşı çıktığı ve yakın gelecekteki en büyük tehlike nükleer atık ve enerjiden kaynaklı olacaktır.

Greenpeace bu gelişmeler karşısında sessiz kalmamış ve 2013 yılında *Arctic Sunrise* isimli gemisi ile söz konusu kutup bölgesine gitmiş ve Rusya'ya ait bir enerji şirketi olan Gazprom'un platformuna çalışmalarını durdurmak ve protesto etmek için çıkmak istemiştir. Ancak Rusya, *Arctic Sunrise* gemisi ile birlikte göstericileri tutuklamıştır. Yapılan siyasi ve kitlesel tepkiler neticesinde Greenpeace' e ait gemi serbest bırakılmış ve Rusya' ya da tazminat ödemesi yönünde karar çıkmıştır.

ABD'de de olduğu gibi Rusya da, enerji ve askeri alanda nükleer yatırımlara devam etmektedir. Rusya, sınırları içerisinde petrol ve gaz tüketimini azaltmak ve azaltılan miktarda ihracatı arttırmayı hedeflemektedir. Buna bağlı olarak da, rezervi kendi sınırları içinde olan maddeleri dışarıya satarak gelir elde etmek istemektedir.

Rusya'daki nükleer enerji ve yatırımları, Rus Devlet Nükleer Enerji Şirketi *Rosatom* tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle Rosatom, yurt içi ve yurt dışında faaliyet hacmi ve alanını geliştiren bir kurumdur. Rosatom, nükleer reaktörlerin güvenlik ve kalite standartları, nükleer santrallerin inşa edilmesi ve faaliyete sokulması konularında bir anlamda kontrol mekanizması olup, zaman zaman verilen taahhütleri zamanında yerine getirme konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Son yıllarda Rosatom, nükleer ile ilgili yatırım yapmak isteyen ülkelere projeler hazırlayarak portföyünü de genişletmekte, söz konusu projeleri Yap-Sahiplen-İşlet (*Build-Own-Operate*) felsefesi ile gerçekleştirilmektedir. Sonuç olarak Rosatom, hem bir nükleer santrali finanse edip, işletmekte hem de sahibi konumunda bulunmaktadır. Rusya 1991 yılında kurulduğunda 1940'lı yıllarda Sovyet Birliği tarafından faaliyete geçirilen nükleer programı da devralmış oldu. Buna bağlı olarak Rosatom, bu program doğrultusunda 2000'li yılların ortalarından beri Rusya'nın hem askeri hem de sivil iç nükleer programını kontrol etmektedir (greenpeace, agis, 2018).

Rusya özelinde ağırlıklı olarak eylem ve tepkileri nükleer alanda olan Greenpeace, Rusya'da bulunan ve faaliyet gösteren diğer çevre örgütleri ile beraber Rusya'daki radyoaktif ve nükleer atıkların çevreye vermiş olduğu zararlarla ilgili olarak protesto eylemleri gerçekleştirerek seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

Özellikle nükleer atıklar Rusya için en büyük çevre sorunu olmakla birlikte, artan nüfus ve egzoz salınımları sonucu hava kirliliğinin yaşanması da giderek artan çevre sorunları arasında yer almaktadır. Rus yetkililer çevre kirliliğinin kritik seviyeye ulaştığını, çevre kirliliği nedeniyle her yıl artan hastalıklar ve ölümlerin meydana geldiğini belirterek durumun ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını ortaya koymuştur.

ABD ve Rusya dâhil dünyadaki büyük sanayi devletlerini yakın gelecekte çok büyük bir tehlike beklemektedir. Bu ülkelerde 1970'lerde başlayan ve günümüze kadar pek çok kaza ve risk ile karşılaşılmasına rağmen önemi ve hacmi artarak devam eden nükleer enerji santrallerinin pek çoğunun ömrü dolmak üzeredir. Çin, Hindistan ve Türkiye gibi hızla büyüyen ülkelerde de enerji talebi artmakta ve bu ülkeler artan enerji talebi karşılamanın yollarını aramaktadır. Bu ülkeler için belirleyici olacak olan, bu ihtiyaçları yenilenebilir enerji kaynakları ile mi yoksa fosil yakıt ve nükleer

enerji ile mi karşılayacaklarıdır (greenpeace, agis, 2018).

Dünya genelinde özellikle sanayisi gelişmiş ve dünya politikalarına ve ekonomilerine yön veren devletler yeşil politikaların belirlenmesi ve uygulamasını bir an önce hayata geçirmelidir. Çin’de ve Japonya’da bireylerin şahsi araçları ile tek başlarına ulaşımı kullanmaması, toplu taşımaların teşvik edilmesi veya birçok ülkede bisiklet gibi egzoz salınımına neden olmayacak araçların kullanımı arttırılmaktadır. Aksi takdirde ABD’deki hava kirliliği sonucu yağmurlar ile birlikte yağın asit yağmurları hem insanları hem de binaları tehdit etmeye devam edecektir. Çin’de ve dünyanın birçok ülkesinde de hava kirliliği nedeni ile şehirlerin üzerini dumanlar kaplamakta ve insanlar, maskeler takarak dışarı çıkamayacak hale gelmişlerdir (Kennedy, 1996: 127-132).

3.2.2.2. Greenpeace’in Akdeniz Ülkeleri İle İlişkisi

Greenpeace, ABD ve Rusya gibi sanayisi gelişmiş ve diğer ülkelere göre daha fazla çevre sorunlarına neden olan ülkelerde eylemlerde bulunup, sesini duyurmaya ve çevre bakımından alınacak yanlış kararları engellemeye çalışmakla birlikte; Avrupa ve Akdeniz ülkelerinde de etkin bir yapılanma ve faaliyet içerisindedir. Ulusal ve bölgesel ofisler çerçevesinde faaliyet gösteren, örgütün belki de en önemli bölge ofislerinden bir tanesi de Greenpeace Akdeniz Ofisi’ dir (greenpeace, agis, 2018).

Greenpeace Akdeniz Bölge Ofisi, diğer ulusal ve bölgesel ofislerdeki kuruluş amacı ile kurulduğu bölgede, Akdeniz’de, çevre kirliliğinin beklenmeyen ve giderek artan seviyeye ulaşmasını engellemek üzerine kurulmuştur. Söz konusu bu ofis, on yıla yakın süreyle yürütülen Akdeniz kampanyasının ardından 1995 yılında açılmıştır. Akdeniz Ofisi, Akdeniz özelinde; fosil yakıt tüketimi ve nükleere karşı çıkmak, iklim değişikliği ile mücadele ederek yenilenebilir enerji kaynakları ve kullanımını desteklemek ve Akdeniz’deki canlıların doğal yaşam alanlarını korumak gibi üç temel amacı savunmaktadır. Greenpeace Akdeniz Bölgesi’nde, ofis kapsamında; Türkiye, İsrail, Filistin, Lübnan, Ürdün ve Mısır’da faaliyette bulunmakta olup Türkiye’de 1992 yılında faaliyete geçmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ulusal kampanyalar şeklinde faaliyetlerine devam etmektedir (Arslan, 2011: 256).

1995 yılında on Akdeniz ülkesinde (İspanya, Yunanistan, İtalya, Tunus, Fransa, Türkiye, İsrail, Lübnan, Güney Kıbrıs ve Malta) faaliyette bulunmaktadır. Greenpeace Akdeniz Bölge Ofisi'nin asıl amacı, Akdeniz Bölgesi'nde yaşanan ve yaşanabilecek çevre sorunları, savaş ihtimallerini engellemek ile birlikte, Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması ve bölgenin etkili bir şekilde bir bütün olarak korunmasıdır. Greenpeace Akdeniz Bölge Ofisi'nin idari merkezi Malta'da yer almakta olup, Akdeniz Ofisi kapsamında ağırlıklı olarak İsrail, Lübnan Türkiye ve Malta daha aktiftir (Arslan, 2011: 256).

Greenpeace Akdeniz Ofisi kapsamında faaliyette bulunduğu ülkelerde Türkiye'de dâhil olmak üzere pek çok başarı elde etmiştir. Bu başarılarından söz etmek gerekirse; 1999 yılında İsrail'de bir gübre şirketi zehirli atıklarını Akdeniz'e boşaltmak için hükümetten izin almış ancak gerçekleştirilen eylem ve tepkiler üzerine söz konusu izin iptal edilmiştir. 1997 yılında Lübnan'da atık yakma tesisi çevreye vermiş olduğu kirlilik nedeniyle kapatılmıştır. Yine 1997 yılında bu kez ülkemizde PETKİM, PVC üretiminde kullanılan civa pilleri yerine zar piller kullanmaya başlamıştır. 1996 yılında Lübnan'da Almanya'dan ithal edilen tehlikeli plastik içeren 36 adet konteyner tespit edilmiş ve Almanya'ya iadesi sağlanmıştır. Elde edilen bölgesel zaferlerin yanı sıra ilk olarak 1992 yılında Türkiye'ye İzmir Limanı'na nükleer karşıtı bir afiş asılı gemi ile gelen Greenpeace'in Türkiye'de de elde etmiş olduğu başarılar bulunmaktadır. 1993 ile 2001 yılları arasında Türkiye'de toplam 36 çevreci hareket gerçekleştirmiştir Bunlardan bazıları arasında 2001–2002 yıllarında Türkiye'nin 11 ilinde 3.500 kilometrelik temiz üretim turunu gerçekleştirmesi ve Sinop'taki depolardan gizlice alınan zehirli atığın İtalya'ya götürülmesi sayılabilir (greenpeace, agis, 2018).

Basel Anlaşması ve uluslararası sivil toplum kuruluşları içinde Türkiye'nin de olduğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, hurda gemilerin sökülmesinin yapılmaması ve atık boşaltılmasının yasaklanması üzerine kararlar almıştır. Ancak Basel Anlaşması'na taraf olmasına rağmen ülkemizde özellikle İzmir Aliğa'da gemi sökülme çalışmaları maalesef devam etmektedir. Çevre kirliliğinin yanı sıra sökülme işleminin kimi aşamalarında çıplak ellerle kanserojen maddelere temas etmesi insan sağlığı açısından da büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bunun yanında sökülme işleminin deniz içinde gerçekleştirilmesi hem denizlerin kirlenmesini hem de denizde

bulunan canlı popülasyon ve geleceğini tehlikeye atmaktadır.

Yaşanan bu gelişmeler sonunda Greenpeace'in Türkiye'de yürüttüğü kampanyalar somut sonuçlar vermeye başlamış, Denizcilik Müsteşarlığı yeni bir Gemi Sökümü Yönetmeliği çıkartmıştır. Yönetmelik kapsamında İzmir-İzmir-İzmir'deki gemi söküm şirketleri ile bir protokol oluşturulmuştur. Bu protokole göre, 2006 yılı ortasına kadar uluslararası standartlarda gemi sökümü yapılması için gerekli yatırımları yapmayan şirketler tasfiye edilecektir. Çevre yıkımının durdurulması için gemilerin denizde sökümünün sona erdirilmesi ve kıyılarda denizden ve topraktan izole edilmiş şekilde sökümün gerçekleşmesi gerekmektedir. Aksi takdirde katı ve sıvı atıklar çevreye karışmaya devam edecektir. Greenpeace'in bu başarısının yanı sıra 2000'li yılların başında İzmir'de 200 hurda geminin sökümü yapılmış, sökümüne izin verilmeyen dört adet zehirli hurda gemiden üçü, Greenpeace'in ihbarı sonucu durdurulmuş, diğeri ise İngiliz hükümetinin izin talebini reddedilmesiyle sökülememiştir. Anılan yıllar içerisinde gemilerle Türkiye'ye boşaltılan asbestli malzeme miktarı 600 -1400 ton arasında gerçekleşmiş, asbest ve hurda gemilerde, ölümcül bir hastalık çeşidi olan asbestozis görülmeye başlanmıştır (greenpeace, agis, 2018).

Bu başarılar ile birlikte Greenpeace Akdeniz Ofisi, ülkemizde kömür tüketiminin azaltılması ve Akkuyu Nükleer Santrali gibi konularda da aktif olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Greenpeace Akdeniz'in 2015 yılında yayınlamış olduğu faaliyet raporunda da kullanılan enerji kaynaklarına atıfta bulunulmuş ve Türkiye özelinde de yenilenebilir enerjinin payının arttırılmasına yönelik yol haritaları ortaya konulmuştur.

Türkiye'de engel olmaya çalıştığı bir diğer mesele ise, zeytin ağaçlarının ve tarım arazilerinin katledilmesinin önüne geçmektedir. Özellikle Balıkesir ve Muğla bölgelerinde çok sayıda zeytin alanı katledilmiş ve yerine imar ile değerlendirilen inşaat ve sanayi bölgeleri yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu kısımlara istinaden Greenpeace Akdeniz Ofisi çalışma ve eylemlerine devam etmek, söz konusu bölgeler başta olmak üzere Türkiye'nin pek çok yerinde protesto ve karşıt gösteriler düzenlemektedir. Buradaki amaç, zeytin alanlarının ve tarım arazilerinin imara veya sanayi bölgelerine dönüşmesinin önüne geçmektir.

Greenpeace Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları ile birlikte genetiği değiştirilmemiş tarım ürünleri konusunda da faaliyette bulunmaktadır. Tarım alanlarının sanayi alanlarına dönüştürülmesi veya tarım alanlarına yakınlığı nedeni ile üretilen sebze ve meyvelerin kanser riskini arttırmaktadır. Özellikle ülkemizde de Trakya Bölgesi’nde görüldüğü üzere sanayi alanlarının hem tarım alanlarına yakınlığı hem de su kaynaklarına atıklarının dökmelerinin sonucu kanser ve solunum yolu hastalıklarının dikkat çekici derecede arttığı görülmektedir (greenpeace, agis, 2018).

Yenilenebilir enerji kullanımının artırılması tüm dünyada üzerinde durulması gereken bir durumdur. Yenilenebilir enerji kaynaklarından olan güneş enerjisi, sanayi devriminin başlangıcına kadar kullanılan en eski yenilenebilir enerji kaynağıdır (Toprak, 2003: 18). Yenilenebilir enerji konusunda Türkiye’nin kömür tüketimini azaltması ve buna bağlı olarak da yenilenebilir enerji yatırımı yapması vurgulanmaktadır. Yaşanan süreçte uzmanlar, Türkiye’nin özellikle de Rusya ile yapmış olduğu doğal gaz anlaşmalarına dikkat çekilmekle birlikte, Türkiye’nin, Rus doğal gazının transferinde hem aracı olması hem de doğal gaz tüketimini arttırmasının bir geçiş süreci olabileceğini ancak kesinlikle kalıcı bir çözüm olamayacağını belirtmektedir (greenpeace, agis, 2018). Kömür kaynaklı asit gazlar insan sağlığını tehdit ederek kanser riskini arttırmakla birlikte bu enerji kaynaklarının Avrupa ve dünyada modası geçmektedir.

Greenpeace yapmış olduğu araştırmalarda ve faaliyet raporlarında nükleer enerjiye ayrı bir parantez açmış ve Çernobil ve Fukuşima kazalarından ders çıkaran ülkelerin, nükleer santral yatırımı yapmadığını, mevcutta olan nükleer santrallerin de üretiminin sınırlandırılıp, kapatılması doğrultusunda adımlar attığını belirtmektedir. Nükleer santral açısından Türkiye’de ise, bugün üç adet santral yapılması planlanmaktadır. Maalesef planlamalarda Türkiye’nin yenilenebilir enerji potansiyeli dikkate alınmamaktadır. Türkiye, rüzgâr ve güneş toplam potansiyeli açısından Avrupa’da birinci sırada olmasına rağmen potansiyelin %1’ini bile kullanamamaktadır (greenpeace, agis, 2018).

Nükleer kapsamda bir santralin oluşturulmasına karar verilmesinden itibaren yapımı ve faaliyete geçeceği süre yaklaşık on yıl sürmektedir. Ancak her kaynak gibi yaklaşık kırk yıl sonra kaynak tükendikten sonra kurulan tesisi sökme ve parçalama

işlemleri başlamaktadır. Bu da ciddi maliyet ve risklere neden olmaktadır. Diğer taraftan yenilenebilir enerji üreten santral ve tribünlerin kurulumu nükleer santraller ile karşılaştırıldığında daha kısa sürede gerçekleşmekte hem de olayın sosyal boyutu olarak çok daha fazla kişiye iş imkânı da sağlamaktadır (greenpeace, agis, 2018).

Avrupa Yenilenebilir Enerjiler Konseyi ile Greenpeace'in birlikte oluşturmuş oldukları Enerji Devrimi Raporu'na göre, 17 nükleer reaktör tarafından üretilecek elektrik, 2020 yılında daha az maliyetle; yenilenebilir enerji kaynakları olan rüzgar ve güneş gibi temiz kaynaklardan elde edilebilecektir. Yaklaşık 30 yıl içerisinde de; ulaşım, ısınma, elektrik, sanayi üretim dâhil tüm enerji ihtiyacının yüzde 60'a yakın kısmı yenilenebilir enerji kaynaklarıyla karşılanabilir duruma gelecektir. Enerji devrimi raporundaki öngörüler eğer gerçekleşecek olursa ülkemiz de, enerjiden kaynaklanan kükürt ve karbondioksit salımlarını 90'lı yıllardaki seviyenin %20 oranla daha altına çekebilir hale gelecektir (greenpeace, agis, 2018).

Greenpeace'in Avrupa ve Avrupa Birliği ile olan ilişkilerine bakıldığında ise ulus üstü bir örgüt olan Greenpeace' in ülkeler ile ilişkileri olduğu kadar uluslararası kuruluşlarla da ilişkileri mevcuttur. Dünyada uluslararası kuruluşlardan en önemlilerinden biri Avrupa Birliği (AB)'dir. AB'nin çevre politikaları 1970'li yıllarda oluşturulmaya başlanmıştır (Çokgezen, 2007: 92). Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nun temel anlaşması olan Roma Anlaşması'nda çevre ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmazken 1980'li yıllardan sonra artan çevre kirliliğini engellemek ve kirliliğe neden olacak tehditlerin önüne geçmek adına, Avrupa ülkeleri ve Avrupa Birliği çevre konusunda yeni kararlar almaya ve politikalar belirlemeye başlamışlardır. Çevre ve kaynakların korunması konusu Avrupa düzeyinde incelenmeye başlanmış olup, özellikle Avrupa Birliği'nin genişleme sürecindeki en büyük sorunlardan biri de çevre kirliliği olmuştur. Artan nüfus ve sanayi üretimi bu kirliliği tetikleyen başlıca nedenler olmuştur. İlk kez, Avrupa Tek Senedi ile 1986 yılında çevre ve çevre sorunları gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği, 1993 yılında yürürlüğe sokmuş olduğu Maastricht Anlaşması ile çevre duyarlılığı ve korunmasını ilk kez hedefleri arasına almış ve ekonomik gelişmenin çevre ile uyumlu olması gerektiğine dayanan AB çevre politikasını hayata geçirmiştir. Buradaki temel engel Avrupa Birliği'nin çevre politikasının, birliğe üye olan ülkelerdeki yasalara ve uygulamalara uyumudur. Ülkeler Avrupa Birliği çevre politikalarını uygulayabilmek

için kimi zaman yasal düzenlemeler yapmak durumunda kalmaktadır (Çokgezen, 2007: 92).

Amsterdam Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte 1993 Maastricht Antlaşması'na ilave olarak, sürdürülebilir kalkınma ilkesi resmen Avrupa Birliği'nin ve birlik ülkelerinin amaçlarından biri haline getirilmiştir. 1997 Amsterdam Antlaşması'ndan sonra da çevreye yönelik atılan adımlar devam etmiş ve 2009 yılında Lizbon Antlaşması uygulamaya konulmuştur. Lizbon Antlaşması'nda ise, iklim değişikliği ile mücadele ve küresel ısınma gibi giderek artan ve kritik hale gelen çevre konuları ön plana çıkartılmıştır (Kaplan, 2010: 79).

Avrupa Birliği (AB), çevre eylem planları ile yıllara yaygın bir şekilde çevre konusunda politikalar belirlenmiştir. Özellikle Kyoto Protokolü'nün değerlendirildiği ve iklim değişikliği, doğa, biyolojik çeşitlilik konularının esas alındığı "6. Çevre Eylem Planı" kapsamında yeni hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflere bağlı olarak AB, çevre politikasını belirlerken çevreyi kirletenlere, kirlettikleri çevre ile mücadelede sarf edilen bedellerin ödenmesi anlamına gelen "Kirleten Öder" ilkesini, uygulanması halinde çevreye ve doğal kaynaklara zarar verme şüphesi taşıması halinde dikkatli olma anlamında "İhtiyat" ilkesi, ilgili çevre sorunlarına neden olan temel sebeplerin ortaya çıkmadan soruna neden olan kaynakta önüne geçme anlamına gelen "Kaynağında Önleme ve Düzeltme" ilkesi ve kritik risk içeren durumlarda çevre ve kaynakları korumak için Yüksek Seviyede Koruma İlkesi ve Avrupa Birliği politikaları ile birlikte diğer birlik politikalarının içselleştirilerek bir bütün olarak uygulanması anlamına gelen "Bütünleyicilik" ilkesini benimsemektedir (Kaplan, 2010: 79-81).

Kyoto Protokolü'nün temel amacı, iklim değişikliklerinin engellenmesi ve sera gazı salınımının düşürülmesi olmakla birlikte, sera gazı salınımında başı çeken ülkeler ABD, Çin, Rusya, Hindistan olarak devam etmektedir (Çokgezen, 2007: 98). Ancak buradaki çelişki, ABD'nin henüz Kyoto Protokolü'ne imza atmamış olmasıdır. Protokole imza atmayan ABD son üç yıl içerisinde dikkat çekici şekilde ülkesindeki *Wolkswagen* marka araçların emisyon değerlerinin yüksek olması nedeni ile firmaya karşı adeta savaş açmış durumdadır. İlgili firmanın tüm otomobillerini toplatmaya çalışmış ve *Wolkswagen* firması için çok yüksek miktarda para cezası vermek için

kararlar almıştır.

AB'nin ortak çevre politikası belirlemede çevresel etkenler belirleyici olmakla birlikte, özellikle sanayi alanında faaliyet gösteren kesimler ile ilgili olarak toplumda söz sahibi kişilerce lobicilik faaliyetlerinin yapılabildiği görülebilmektedir. Bu tür uygulamaların olduğu ortamlarda tepki gösterebilecek ve engel olabilecek toplumsal yapı eksikliği olmakla birlikte, Greenpeace gibi çevreci ulus üstü kuruluşlar ile dünyada özellikle çevreyi ilgilendiren konularda lobicilik faaliyetlerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır (Kaplan, 2010: 80-82).

Birlik çevre politikalarının geliştirilmesi ve bu politikaların daha koruyucu olmasını savunan ülkeler olmakla birlikte, söz konusu çevre politikalarını maliyetli gören ve uygulama konusunda tereddütte kalan ülkeler de söz konusudur. AB'nin çevre politikasındaki merkez maliyet ve kardan oluşmaktadır. Gerek uygulanacak politikalar için getirilecek düzenlemelerin maliyeti, gerekse de söz konusu politikaların uygulanması sonucu ülkelerin ve uluslararası şirketlerin ticaretinin yavaşlayacağı ve gelir kaybına neden olacağından dolayı birliğin çevre politikalarına tepki gösterilmektedir (Kaplan, 2010: 85).

Araştırmacılar çevre ve ticaret ilişkisini incelediklerinde, bu ilişkinin olumlu sonuçlar doğuracağını belirterek, ticaretin sınırları aşması ve ulus üstü şekillerde gerçekleşmesi, çevre dostu teknoloji ve üretimlerin diğer bölge ve ülkelerde de yaygınlaşacağını savunmaktadır. Aynı şekilde kimi araştırmacılar, küresel ticaretin yaygınlaşmasının dünya genelinde elde edilen kişisel geliri ve bağlantılı olarak hayat standardını yükselteceğini belirtmektedir. Serbest ticaretin yaygınlaşmasını savunanlara göre, hayat standardının yükselmesi ise, insanların daha entelektüel ve duyarlı bireyler haline gelmesinde büyük rol oynayacaktır. Bu görüşlerin karşısında yer alan kesimler, söz konusu çevre dostu üretim ve teknolojilerin maliyetli olacağını savunmuştur. Çevre dostu üretim için yeni alt yapı ve makine yatırımları yapılacak ve üretim şekli bir anlamda değiştirilecektir. Bu da özellikle kâr elde etme amacı güden şirketler için çok da tercih edilebilir bir durum olarak görülmemektedir (Kaplan, 2010: 75).

Uzmanlara göre, çevrecilerin ve ticareti savunanların kendilerine göre inandığı

temel değerler bulunmaktadır. Çevreciler yapılan ticaret anlaşmalarının ve sözleşmelerin hiçbir zaman çevre gözetilerek hazırlanmadığını ve hazırlanamayacağını, yapılan sözleşmelerin çevreye ve kaynaklara tahribatta bulunacağını savunurken buna bağlı olarak da küresel ticaret kapsamında çevreye fazla zarar veren üretimlerin üçüncü dünya ülkeleri olarak da tanımlanabilecek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaydırılmasına neden olacağını belirtmektedirler. Buna karşılık ticareti savunanlar ise söz konusu ticaret sözleşmelerinin çevreye zarar vermeyeceğini, aksine ülkeler arası çevre ve kaynakların korunmasına yönelik uygulama ve teknolojilerde eşitlik ve standart getirebileceğini savunmaktadır (Kaplan, 2010: 75-77).

AB ülkelerinde çevre bilinci oluştuğca ve önem kazandıkça çevreci özelliklerde gerek toplumsal gerekse siyasi örgütlenmeler artmaktadır. Avrupa Birliği içerisinde de birçok çevreci örgüt olmakla birlikte Almanya'da Yeşiller Partisi örneğinde olduğu gibi de bir parti çatısı altında da, parlamentoda %7'lik bir güce sahip, olabilen örgütlenmelerle de karşılaşmaktadır (Kaplan, 2010: 86).

Ülkelerinin yanı sıra çevre konusunda birlik içerisinde faaliyet gösteren başta Greenpeace olmak üzere çevre grupları da bulunmaktadır. Bu çevre grupları arasında, *Birdlife International*, *Climate Network Europe*, Avrupa Çevre Ajansı, *European Federation for Transport and Environment*, *Friends of the Earth*, *International Friends of Nature*, *World Wide Fund for Nature*'ı saymak mümkündür. Bu gruplar içinde Avrupa Birliği içindeki komisyonlardan fon kabul etmeyen tek grup Greenpeace'dir. Greenpeace'in fonları kabul etmemesindeki temel faktör ise bağımsızlık ve tarafsızlığını korumak istemesidir (Viotti ve Kauppi, 2014: 514).

Sonuç olarak, belirtilen bu riskler günlük yaşantılara indirildiğinde kimi zaman farkında olmadan yapılan davranışların çevreye sonucunu ve bu konuda neler yapılmasının gerektiği ortaya konulmalıdır. Çevre sorunları ve kirliliği, kaynakların tükenmesi, insan sağlığının tehlikeye girmesi ve buna benzer tüm sonuçlar gerek bireylerin gerekse devletlerin ulusal ve uluslararası alanda hâkim güç ve söz sahibi olmak için uyguladıkları politikalar ve eylemlerin doğrudan veya dolaylı bir sonucudur. Bu noktada çözüm, zarar verici bu politikaların uygulanmasına engel olacak liderlerden geçmektedir.

Tarım konusunda, tarımsal alanlar özelliklerini yitirmiş ve adeta bir harabe haline gelmiştir. Topraklar erozyon ile yıpranmış, makinelerin ağırlığı toprağı adeta taş haline getirmiş, kullanılan kimyasal tarım ilaçları toprağı ve yer altı sularına karışarak zarar vermiş, sebze ve meyvelerin genetiğı değıştirilmiş durumdadır. Kömürlü termik santraller asit yağmurlarına neden olmakta ve atmosfere zehirli sera gazı salmaya devam etmektedir. Denizlerde balık avı için kullanılan teknelerde yakılan mazot maalesef tutulan balıklardan çok daha fazla konuma gelmiştir. Burada yapılması gereken, toprağı bir kaynak olarak değıil de ekolojik bir sistem olarak görererek hareket etmektir. Buna bağılı olarak su kaynakları da doğıru şekilde kullanmamakta, suyun akışı barajlar nedeniyle bozulmaktadır. Bunun sonucu olarak, suyun ulaşmadığı alanlar erozyona uğramakta ve o bölgede yaşayan canlılar ile bitki örtüsünün türleri tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır (Özesmi, 2010: 173-176).

Son yıllarda çevre kirliliğinin ve kaynakların tükenmesindeki en önemli sorunlardan biri de, artan nüfustur. İnsanlar şehirlerde plansız ve sağıksız bir şekilde, inşaat malzemeleri bakımından kalitesiz ve zararlı kimyasal malzemelerin kullanıldığı evlerde yaşamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 498). Plansız yapılaşma ile orman arazileri yok edilmekte ve yerine yapılan beton yığınlarında ise etrafında göstermelik birkaç adet yeşillik konularak çevreye duyarlı hareket ediliyormuş gibi gösterilmektedir (Özesmi, 2010: 178).

Sağılık ve ulaşım alanında da insanlar evlerinin yanındaki markete giderken dahi araba kullanmakta bununla birlikte günlük spor ve hareket ihtiyaçlarını da karşılayamamaktadır. Çoğunlukla faydası dahi bilinmeyen ithal yiyecekler tüketilmekte ve bu noktada çözüm eğitimden geçmektedir. Greenpeace gibi ulus üstü örgütlerin gerek katılımcılar gerekse katılımcıların iletişime geçmiş olduğu bireylere yapmış olduğu gibi, çevre ve ekoloji konusunda herkesin tam anlamı ile bilgilendirilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir (Özesmi, 2010: 179). Buna bağılı olarak da çevrenin önemi okullarda içi dolu bir şekilde ders halinde öğrencilere anlatılmalıdır. Ülkemizde uygulanan politikaların ve alınan kararların yetersiz ve yanlış olduğu iddia edilmekle birlikte kişi ve toplulukların bu uygulamalardan vazgeçmemektedir. Bu durum ise maalesef, mevcut sistem içindeki eğitimi ve yapılan

açıklamaları anlamsız kılmaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda, ülkemizde bireyler bir gün içerisinde farkında olarak veya olmadan çevreye ve doğaya, doğrudan veya dolaylı olarak zarar vermektedir. Birey olarak bilinçli bir şekilde davranarak bile günlük yaşamda vermiş olduğumuz bu etkileri ve zararları minimuma indirebilebiliriz. Örneğin, işe gidip gelirken toplu taşıma araçlarını kullanmak, parfüm ve benzeri kozmetik eşyalarını daha bilinçli ve az miktarda kullanmak, özellikle elektrik konusunda gereksiz aydınlatma ve harcamaların önüne geçmek ve genel anlamda da ev alırken ısı yalıtımını kontrol etmek, sanayi tesislerinin kuruluşunda atık depolama ve arıtma gibi tesislerin tam ve eksiksiz olarak kurulmasının denetlenmesi, su kullanımının daha dikkatli yapılması, tarım alanlarında kullanılan ilaç ve kimyasal gübrelerin azaltılması gibi konularda dikkatli olunduğu takdirde çevreye çok daha az zarar verir duruma gelinebilir. Tüketim toplumu haline gelen dünyada birey olarak bazı püf noktalarına dikkat etmemiz sadece bizim değil geleceğimiz için de atılması gereken adımlardandır. Tüketici olarak aldığımız ürünler üzerinde geri dönüşüm ambalajının olup olmadığını kontrol etmek ve aldığımız ürünlerdeki markanın çevreci veya çevreyi koruyucu bir yaklaşımının olup olmadığını araştırmak insanların elindedir. Aynı şekilde ihtiyacımız kadar ürün ve eşya almak da çevreye sağlayacağımız faydalardan birini temsil etmektedir. Gerek evlerde gerekse yemek için alınan ama kullanılmayan, evlerde atıl duran eşyaların alınmaması da bu sürece katkı sağlayacaktır. Günümüzde özellikle yeniyen olan sempati had safhadadır.

Hâlbuki bir şeyi yeni almaktansa, ikinci el olarak aynı ürünü veya ihtiyacı tedarik etmek, yeniyi üretirken kullanılacak enerji ve kaynaklar düşünüldüğünde çok daha faydalı olacaktır. Marketlerde özellikle günümüzde Türkiye’de, kimi ulusal marketlerin yapmış olduğu gibi plastik poşet kullanımının azaltılması gerekmektedir. Plastik üretiminde kullanılan petrol düşünüldüğünde, aslında ekmek almaya gidildiğinde bile içine koyduğumuz poşetin ne kadar da zararlı olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanların tatil ve seyahat ihtiyaçları da hiç farkında olunmadan çevreyi korumak ve temiz tutmak anlamında önemli bir yer almaktadır. İlgili seyahatlere bireysel otomobiller ile değil de toplu bir şekilde turla gidilmesi daha az enerji ve yakıt sarfiyatı anlamına geldiğinden temiz çevre anlayışına ciddi anlamda katkı sağlayacaktır. Kullanmış olduğumuz arabamızda dahi, arabayı devirli bir şekilde

yüksek hızla kullanmadan ve sürekli stop edip çalıştırmadan kullanılırsa, atmosfere vereceği karbondioksit oranı düşeceğinden çevre kirliliğine karşı önlem alınmış olacaktır. Yaz ve kış aylarında kullanılan ısıtıcı ve soğutucular da kirlilik yaratan bir başka sınıftır. Kullanımlarında derece ayarlarının çok yüksek seviyeye getirilmemesi veya ısıtmada güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması çevre açısından faydalı olacaktır. Bu noktada keyif veren ve yapılması gereken şey ise, insanların belirli aralıklarla fidan dikmesi ve bu gibi kampanyalara katılımının artmasıdır. Bu davranış, dünyada üretim ihtiyacını karşılamak için katledilen yağmur ormanları ve yeşil alanların yerini telafi etmese de en azından bir anlamda tahribatın yerine koyma düşüncesi ile herkesin sorumlu bir birey olarak bu olayı sahiplenmesi anlamına gelmektedir (Spence, 2007: 141-180).

Belirtilen noktalar sadece Türkiye için geçerli olmayıp, benzer alışkanlıklar ve hareketler dünyanın birçok ülkesinde de benzer şekilde gerçekleşmektedir. ABD, Rusya, Japonya gibi küresel güçlerin ağırlıklı olarak nükleer enerji odaklı çevreye zarar vermekle birlikte özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de durum, gelişmiş ülkelerin arka bahçeleri olmalarına bağlı olarak, çevre ve kaynaklar düşünülmeden üretimin ve politikaların her ne şartta olursa olsun uygulanmasıdır. Dünya küresel bir köy haline gelmiş ve insanlar bu köyün birer sakini durumuna gelmiştir (Özesmi, 2010: 175-187).

Dünya genelinde Greenpeace gibi çevreci örgütlenmelerin yanı sıra ülkelerde artık çevre bilinci ciddi anlamda oturmaya başlamış ve siyasi alanda da parti düzeyinde örgütlenmeler başlamıştır. Bu bilinç ile birlikte özellikle uluslararası finans kuruluşları ve bankalar enerji verimliliği ve çevre kirliliğinin önüne geçebilmek için kaynak oluşturmakta ve kredi verebilir hale gelmektedir. Ülkemizde özellikle son dönemde GES (Güneş Enerjisi Sistemi) ve rüzgâr tribünleri üzerine enerji kredileri verilmektedir. Türkiye özelinde incelendiğinde güneşin ülkemize geliş açıları ile coğrafik ve topografik uygunlukları ile güneş enerjisi alanında Türkiye çok büyük bir potansiyele sahiptir.

Greenpeace ile diğer ulusal ve uluslararası örgütler kaynakların sürdürülebilirliğinin ve çevre kirliliğinin, nükleer santrallerin, sera gazının azaltılması gibi konularda kampanyalar yürütmekte ve faaliyette bulunmaktadır. Rusya ve

Avrupa Birliği gibi ülke ve topluluklar yeni ve çevreye duyarlı teknoloji ve politikalar geliştirip ortak bir evre politikası ortaya koymak istemektedirler. Ancak burada oluşturulan ortak politikaların ülke özelinde ve dünya genelinde evre sorunlarının ne kadarının önüne geçilebileceği belirleyici olacaktır. En basit şekilde, kömür kullanımının azaltılması ile birlikte nükleer enerjiye yapılan yatırımın artması dahi söz konusu politikaların içeriğinin aslında ne kadar da gerçekçi olmadığını göstermektedir. Günümüzde ağırlıklı olarak elektrik enerjisi üretmek için gün geçtikçe sayıları artan hidroelektrik ve nükleer tesislerin yapımı devam etmektedir. Ulaşım veya ısınma gibi konularda maalesef nükleer enerji zm olamamakta, ülkeler yakacak ve petrol taleplerini ithal etmeye devam ederek hem dış borçlarını arttırmaya hem de çevreyi kirletmeye devam etmektedir.

Bu süreç içerisinde özellikle Birleşmiş Milletler ve Stockholm Konferansı'ndan sonra uluslararası evre örgütlerin etkileri artmaya başlamış; uluslararası evre kuruluşlarına ye ülkelerin evre politikalarını etkileyip değiştirmeye ve bu süreç içerisinde kabul gören bir taraf olmaya başlamışlardır. Buna ek olarak uluslararası toplumca öncelikli konuların ne olduğunu, hangilerinin daha önce ele alınması ve üzerine çalışılması gerektiğini belirleme de etkili olarak küresel anlamda ne tür eylem ve aktiviteler yapacaklarını belirlemeye başlamışlardır. 1972 yılında başlayan evre örgütlerinin artan etki ve faaliyetleri ile birlikte neo-liberal politikaların etkisiyle yönetim yapısı değişmiştir. “Yönetişim” adı verilen yönetim ile tüm aktörlerin katılımıyla işbirliği içerisinde yönetme olgusu gelişmiştir. Yönetişim ile birlikte üyelerin ve örgütlerin ulusal ve uluslararası sahneye katılımı daha da artmış ve belirleyici olmuştur.

Küresel yönetişim ile birlikte dünyada önemli aktörler haline gelen sivil toplum kurumları, dünya genelinde forumlar oluşturabilmektedir. Taraflar arası işbirliğini sağlayarak uzlaşma ve bir araya getirme gibi faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Yönetişim dünyada devletler ve devletlerarası örgütlerden oluşan yapıyı çok aktörlü ve katılımcı bir yapı haline dnştrmştir. Yönetişim anlayışının gelişmesi sisteme yeni ortaklar sokmuş ve hükümet dışı örgütler ön plana çıkmaya başlamıştır. Devletlerin genel anlamda sorunlarla birlikte evre sorunlarına karşıda yetersiz ve üzüm üretmez hale gelmesi hükümet dışı kuruluşlarını (NGO) devlet boşluğunun yerine konumlandırılmıştır. Bu noktada hükümet dışı örgütlerin temeli

devletlerarası anlaşmaya dayanmaması ve tüm uluslararası örgütleri kapsamamasıdır (Topçu, 2008: 224). Bu kuruluşlara, gündeme gelmeleri ile birlikte bir takım eleştirilerde bulunulmuş ve yetersiz oldukları belirtilmiştir. Bunların başında, tüm örgütleri kapsamamasından dolayı bu örgütlerin içerisinde kâr amacı güden örgütlerin de yer alması toplumun bazı kesimlerince eleştirilmektedir. Hükümet dışı olan bu örgütlerin, hükümet dışı olması özelliği de bu kurumların sadece hukuksal anlamda bir anlam katmakta ve bu kuruluşlar arasında ayrıma gidilmesine imkân vermemektedir (Topçu, 2018: 238).

Uluslararası çevre politikalarında hükümet dışı kuruluşların rolü incelendiğinde; tarihsel açıdan çevresel endişeler ilk olarak 19. yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış ve kaynak koruma üzerine yoğunlaşmıştır. 1960'lı yıllarda politik çevreciliğe dönüşen çevre anlayışı 1980'li yıllardan sonra ise küresel çevrecilik anlayışına yerine bırakmıştır. Bu süreç içerisinde özellikle politik çevrecilik döneminde ABD ve Avrupa'da yeni bir çevre örgütü türü oluşmuş bu örgüt de gücünü toplumsal hareketlerden almıştır. Bu nedenle oluşan bu örgütlere toplumsal hareket örgütleri de denilmektedir. Başlangıçta tabandan gelen bir oluşum olarak nükleer enerji ve askeri kirlilik üzerine faaliyet göstermişler 1970'li yıllarda da kurumsallaşmaya başlamışlardır. Bu kurumsallığın sonucunda Greenpeace gibi yeşil örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllardan itibaren ilgi alanları daha çok ozon tabakası tahribatı ve iklim değişikliği gibi konulara yönelmiştir (Topçu, 2008: 240-244).

1990'lı yıllardan sonra dünyada çevre örgütleri ile ilgili, küresel bir topluluk olma ve oluşturmaya yönelik düşünceler çıkmaya başlamıştır. İlk tohumları 1997 yılında Çevre ve İnsan Yerleşimleri Komitesi tarafından atılan Dünya Çevre Örgütü talebi ilerleyen dönemlerde Alman akademisyenler tarafından da ortaya konulmuştur. Küresel bazda bir çevre örgütü oluşturulmasını isteyen akademisyenler, bu örgütün kaynakların herkese eşit dağıtılmasını sağlamada ve örgütler arası rekabeti minimuma indirip daha etkili faaliyetlerde bulunulmasında yarar sağlayacağına inanmaktadır. Diğer taraftan uluslararası örgütlerin görevlerinin çok olması, onları adeta iş yapamaz hale getirmiş ve etkinliklerini azaltmıştır. Bu görevler merkezi bir yönetim doğrultusunda daha etkili ve hızlı bir şekilde sorunların çözümü olabileceğine olan inancı arttırmıştır. Son olarak ise, küresel anlamda çevre ticaret örgütleri arasındaki

tartışmalarında da çevre tarafının daha güçlü bir hale gelmesini sağlayacaktır (Topçu, 2008: 225-227).

Güç dengelerinin giderek açıldığı modern dünyada özellikle gelişen teknoloji ile birlikte ülkeler, savunma ve askeri sanayi alanlarına öncelik vermeye başlamışlardır. Küresel köy haline gelen dünyada kaynakların da sınırlı hale gelmesi göz önünde bulundurulduğunda tüketim alışkanlıkları üzerine ülkelerin çok daha fazla dikkat etmesi gerekmektedir. Bundan özellikle otuz yıl sonra su çok önemli bir sorun haline gelecek, petrol rezervleri giderek azalacak ve dünya yeni enerji kaynaklarına yönelmek için mücadele vermeye başlayacaktır. Bu mücadele bugünden verilmediği takdirde, yeni kaynak arayışında çevre ve tahribat yine dikkate alınmayacak ve domino taşı etkisi ile bir sorun beraberinde çözülemeyecek başka sorunlar getirecektir.

Ülkelerin kendilerini ispatlamalarına yönelik teknolojiye yatırım yapmaları, artık silah sanayinin de önemli bir ticaret objesi olmasını sağlamış ancak çevre ve dünya barışı açısından büyük bir risk unsuru oluşturmuştur. Artık ülkelerin Patriot, S-400 gibi güdümlü füzelerin ticaretine başlaması, nükleer santral kurulmada iştirak şeklinde bir başka ülkeye yatırım yapması tüm bu tahribata tetikleyici neden olmaktadır. Çevreye bu kadar önem veren ve uluslararası platformlarda çevre konusu ile ilgili yapılması gerekenleri söyleyen özellikle Batılı ülkeler, hala atık ticareti ve kaynak tüketimi noktasında gündeme gelmektedir. Burada etkili olduğunu ve kararları etkilediğini düşündüğümüz uluslararası kuruluşların birçoğunun özellikle ticaret örgütleri ve uluslararası şirketlere karşı sessiz kaldığını görmekteyiz. Özellikle çevre konusunda, Greenpeace gibi gündem yaratacak ve ses getirecek alternatif başka bir örgütün varlığından maalesef söz edilememektedir.

SONUÇ

Sivil toplum ve sivil toplum kurumları üzerine tarihin ilk dönemlerinde başlayan tanımlama çalışmaları, günümüze kadar değişerek ve yeni anlamlar kazanarak gelmektedir. İnsanoğlunun tarihin ilk çağlarından itibaren hayatta kalma mücadeleleri için barınma, avcılık ve güvenlik nedenleri ile bir arada yaşamaya başlamaları sivil toplum kavramının gelişmesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Zamanla insanların kaynakları tüketerek yeni kaynaklar araştırmaları veya geliştirmiş olduğu eşyaları farklı toplum ve kişilere yayma talepleri üzerine toplumlar arası etkileşimler artmış ve toplumlar birbirlerini etkilemeye başlamıştır.

Tıpkı sivil toplum kavramında olduğu gibi sivil toplum kuruluşları için de üzerinde anlaşılmiş tek bir tanım bulunmamaktadır. Özellikle yaşanan tarihsel süreçler içerisinde her dönem, içinde bulunulan koşul ve yönetimlerin etkisi ile yeni anlam kazanmıştır. Antik Yunan'da Aristoteles ile başlayan ve devlet ile aynı anlama gelen sivil toplum kavramı günümüzde; devletlerden ayrı, siyasi ve ekonomik bakımdan bağımsız ve uluslararası anlamda devletler ile birlikte masaya oturabilecek duruma gelmiş önemli bir aktör haline gelmiştir. Sivil toplum kavramı üzerine yapılan tanımlama çalışmalarında düşünür ve araştırmacılar kendi aralarında da farklılaşmıştır. Tanımlama yapan kimi araştırmacılar kendinden önceki tanımlamaların üzerine eklemeler ve yeni kavram ve anlayışlar ile önceki tanımlamayı geliştirmiş kimisi de, kendinden önceki tanımlamaları tamamen reddederek yeni tanımlamalar yapma gereksinimi duymuştur.

Antik Yunan'da devlet sınırları içerisinde yaşayan ve iktidar dışında kalan halktan oluşan topluluk olarak kabul edilen sivil toplum zaman içerisinde çeşitli düşünür ve filozofların da tanımlama çalışmaları ile farklı açılardan ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sivil toplum kavramını siyasal anlamda açıklamaya çalışanlar olduğu gibi ekonomik anlamda da sivil toplum ifade edilmeye çalışılmıştır.

Özellikle iktidar sahipleri ve onların desteklemiş olduğu sınıflara verilen imtiyazların artması, bu grup dışında kalan vatandaşlara ağır yükler yüklenmesi üzerine toplumda insanlar arasında mutsuzluk ve memnuniyetsizlik başlamış olup, iktidar halk arasında da sorgulanmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde özellikle ticaret

ile uğraşan burjuva sınıfı devleti eleştirmekle birlikte onu takip eden dönemde feodal grupların yöneticileri de yöneticileri eleştirmeye ve sınırlandırılması gerektiğini iddia etmeye başlamışlardır. Hatta tarihin ilerleyen dönemlerinde sivil toplumu feodalizmin devamı olarak gören yazarlar dahi olmuştur.

Tarih içerisinde coğrafi keşifler ile başlayıp Westphalia Antlaşması ile devam eden, Sanayi Devrimi ile gelişip İkinci Dünya Savaşı sonrası zirveye çıkan süreçte sivil topluma farklı faktörler etki etmiş ve farklı anlamlara evrilmiştir. Sivil toplum ile birlikte Sivil toplum örgütlerinin de tanımlanma ve sınıflandırma çalışmaları devam etmiştir. Özellikle Fransız Devrimi öncesi ve sonrası Fransa ve İngiltere’de dernek, kıraathane gibi oluşumların sayısı artmıştır. Sivil toplum kurumları da zaman içerisinde siyasal, ekonomik, toplumsal perspektif içerisinde tanımlama çalışılmıştır. Günümüzde de özellikle faaliyet gösterdikleri alanlar, bölgeler vb. olmak üzere çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır.

Sivil toplum kurumlarının gelişiminde özellikle küreselleşmenin ciddi etkisi olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen yeni teknoloji ve imkânlar geliştirilmiş ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında küreselleşmenin de etkisi ile tüm dünyaya artarak yayılmıştır. Söz konusu iletişim araçları sayesinde birçok sivil toplum kurumu hem faaliyetlerine buradan devam etmiş hem de ulaşılabilirlik açısından tüm dünyaya ulaşma imkânına sahip olmuştur. Günümüzde de halen demokrasinin en önemli araç ve simgeleri arasında sivil toplum kurumları gösterilmektedir. Bununla birlikte çok uluslu şirketler ve devletlerin ucuz iş gücü ve maliyet amacıyla sınırlarının çok uzaklarına yatırım yapmaları, yeni kaynak ve alanlar arama çalışmaları söz konusu toplumlarda siyasal, ekonomik, sosyal, toplumsal bir takım değişiklikleri de gündeme getirmiştir. Dünyanın bu hızlı değişimi ve erişilebilirliğin artması ile ulusal ve küresel güvenlik terimi popüler hale gelmiştir.

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler küreselleşmenin bu etkisi ile kendi kültürlerini ve yaşayışlarını değiştirmiş ve kültürel bir erozyona uğramışlardır. Küreselleşmenin pek çok alana etkisi olmuş ve zaman ilerledikçe başta değişik ve kabul edilmeyen gelişmeler sıradan ve olağan hale gelmiştir. Artık özellikle çok uluslu şirketler için gündemde ucuz üretim, iş gücü ve pazar çeşitliliği ön plana oturmuştur. Bilinen popüler markalar az gelişmiş ülkelere yatırım yapmakla birlikte

gittikleri ülkelerin kültürünü de beraberinde etkilemişlerdir. Artık insanların üzerinde ağırlıklı İngilizce yazılar olan tişörtler giymeleri Batı merkezli gelişen küreselleşmiş dünyanın moda anlayışının bir parçası olarak görülmektedir.

Yaşanan küreselleşme etkisi ile özellikle ulus devletlerde de değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda özellikle de ticaretin etkisiyle, insanlar devletin aşırı sınırlayıcı olduğunu ve kimi konularda yetersiz kaldığını düşünmüş bu yetersizliği gidermek için de, ilerleyen zamanlarda üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları oluşmaya başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte özellikle belirli kesimler devletin, kendini hantallaştıran kimi hizmetleri özel aktörlere bırakması ve ana görevleri olan, adalet, güvenlik ve iskân üzerine hareket etmesini savunmuştur.

Tüm bu gelişmelerin yaşanmasında özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin yeni dünya düzenini oluşturmaya başlamasının etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle savaştan mağlup çıkan devleti yeniden yapılandırma ve savaşın izlerini silmek için Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (*IMF*), Dünya Ticaret Örgütü (*WTO*) gibi uluslararası örgütlerin kurulması, az gelişmiş ülkelerin yönetimini ve politikalarının bu örgütlenmelerin yönlendirilmesi şeklinde gerçekleşmeye başlamıştır. Ülkeler finans kuruluşlarına borçlanmış ve faiz yükü altına girmiş, aynı zamanda da bu finanse edilen tutarlar bu örgütlerin belirlediği alanlarda harcanmak üzere tesis edilmektedir. Savaşın yıkımını yaşayan devletler yeniden yapılandırılmaya başlanmış ancak süreç içerisinde daha da bağımlı hale geleme başlamıştır.

1960'lı yıllardan sonra yaşanan teknoloji ve iletişimde yaşanan gelişmeler küreselleşmenin etkisi ile ulus devletlerin etkinliğini yitirmesi ve neo-liberal politikaların uygulanmaya başlaması temeli Fransız Devrimi'nde atılan özgürlük, demokrasi gibi kavramların yaygınlaşmasını daha da hızlandırmıştır. 1970'li yıllarda dünyada yaşanan petrol krizinin de etkisi ile artık devletlere duyulan güven azalmış ve yönetim şekillerinde değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Devletlerin kaynakları ve devlet yönetimini verimli bir şekilde gerçekleştiremediği düşüncesi yaygınlaşmış ve bu uluslararası örgütlere olan ilgilerin artmasını sağlamıştır. 1990'ların başında iki kutuplu düzenin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin yıkılması ile birlikte yıkılması ve ABD'nin dünyada tek hâkim güç olması kaçınılmaz olmuştur.

SSCB'nin dağılması süreci özgürlükçü hareketlerin artmasına neden olmuştur. Birliği dağılması ile yeni devletler ve yönetimler oluşmaya başlamıştır. Bu oluşumlar da beraberinde yeni sivil toplum kuruluşların oluşmasını sağlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra yapılan uluslararası anlaşma ve toplantılara devletler ile birlikte sivil toplum kuruluşları da katılmaya başlamış ve burada alınacak kararları etkilemeye ve gündemi belirlemeye çalışmışlardır. Sivil toplum kuruluşları bu kadar değişim gösterip önemli hale gelmeye başlarken, sivil toplum kuruluşları ile ilgili sınıflandırma çalışmaları da dünya literatüründe son hızı ile devam etmiştir. Kimileri sivil toplum kuruluşlarını, üyelerinin, örgüte katılım yolu ile sınıflandırırken kimisi hükümetler olan ilişkileri bağlamında ayırma gitmiştir. Kimileri siyasi partiler ve devlet ilişkilerini ön planda tutarak sınıflandırmış, bazı araştırmacılar ise çok uluslu şirketler ile birlikte kâr amacı sağlayıp sağlamaması yönünden incelemiştir.

Küreselleşme ile birlikte ülke ve çok uluslu şirketlerin sınır aşan faaliyetleri beraberinde yeni sorunları da getirmiştir. Geçmişte gündemde olmayan ekoloji, göç hareketleri gibi yeni sorunlar dünyanın gündemine gelmiştir. Ülkeler özellikle sınırların ve sermayenin akışkan olduğu günümüzde güvenlik ve teknoloji alanlarına öncelik vermektedir. Bu noktada teknoloji ve sanayinin artması ülkelerin belirtilen alanlardaki faaliyetlerini arttırmıştır. Örneğin; ülkeler artık nükleer denemeler yapmakta, nükleer santraller kurmakta, nüfusların artması sonucu kendi sınırlarına adeta sığmamakta ve başka bölge ve ülkelere göç etmektedir.

Bu noktada iletişim ve teknoloji ile gelişen yeni sorunların belki de en ciddileri çevre alanında yaşanmıştır. 1971 yılında Alaska'da nükleer denemelerine karşı çıkan bir grup insanın hareketi ile temelleri atılan Greenpeace bugün dünyanın her yerinde gerek ulusal gerekse bölgesel ofisleri ile koordineli çalışarak çevrenin ve kaynakların zarar görmemesi ve daha yaşanabilir bir dünya için mücadele vermektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının ön plana çıkmasında hiç şüphesiz değişen dünyada insanlarda oluşan yeni kaygı ve sorunların da etkisi bulunmaktadır. Bu sorunlardan belki de en önemlilerinden bir tanesi de çevre ile ilgili sorunlardır. Özellikle 1970'li yıllarda sera gazı ve çevre kirliliği ile birlikte kaynak kullanımı konuları gündeme gelmiştir. Birleşmiş Milletler (BM)'in 1972 yılında gerçekleştirdiği Stockholm

Konferansı bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Bu dönemin bir başka özelliği de, günümüzde çevre konusunda en etkin örgütlerden biri olan Greenpeace'in ABD'de gerçekleştirilecek nükleer testleri protesto etmek amacı ile oluşmasıdır. Bunu Fransa'da yapılacak olan nükleer denemeler takip etmiş ve her iki olayda da Greenpeace'in protesto ve gösterileri ile durdurulmuş ve vazgeçilmiştir. Bu tarihten sonra dünya çağında dikkatleri üzerine çeken Greenpeace üye sayısını ve çalışma ofislerini arttırarak faaliyetlerine devam ettirmiştir. Yapılan uluslararası anlaşma ve toplantılara başlangıç olarak katılmayan ancak toplantı öncesi ve sonrası pankart ve sloganlarla taleplerini ve tepkilerini ortaya koyan Greenpeace ilerleyen dönemlerde üye sayısının ve iletişim teknolojilerinin de artması ile dünya da çok daha etkin bir konuma gelmiştir.

Greenpeace, özellikle sosyal medya kullanımında da diğer sivil toplum örgütlerine göre daha başarılıdır. 1990'lı yıllarda ABD'de yaşanan çevre sorunlarına karşı dönemin ABD başkanı Bill Clinton'a internet üzerinden tepki gösteren ve karşı çıkan ilk örgüt özelliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra katılımlarının gönüllülüğe dayanması, ekonomik ve siyasi anlamda bağımsızlığı örgütü diğer ulusal ve uluslararası örgütlerden farklı kılmaktadır. Günümüzde her ne kadar bağımsız olduğu konusu tartışılabilir de yapmış olduğu faaliyetler ve eylemler dikkatle incelendiğinde örgütün bağımsız olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır.

Dünya'da göstermiş olduğu faaliyetlerinin yanı sıra ülkemizde de çeşitli alanlarda faaliyetlerine devam ettirmektedir. Güncel olarak Trakya'da ve Eskişehir'de yapılması planlanan termik santrallere karşı eylemlerde bulunmakla birlikte, yine Akdeniz ve Ege bölgelerinde yaşanan zeytinlik alanların yok edilmemesi içinde eylemlerine devam etmektedir. 1985'te Türkiye'ye ilk kez gelen ve günümüzde Akdeniz Ofisi kapsamında faaliyetlerini sürdüren Greenpeace özellikle İzmir Aliağa'da gerçekleştirilen gemi söküm işlemlerinin çevreye zarar verilmeyecek şekilde yapılması için başarılı eylemlere imza atmıştır.

Greenpeace'in önemli bir aktör hale gelmesi ülkeler ile olan ilişkilerinde de belirleyici olmuştur. Ülkelerin, çevre ve doğal kaynaklarla ilgili kararlar alırken veya süreçleri devam ederken Greenpeace bu ülkelerde iletişime geçmeye çalışmış ve gösteriler yapmaya başlamıştır. Greenpeace dünyada genel anlamda sürdürülebilir

çevre, sürdürülebilir doğal kaynaklar ve barışı hedeflemektedir. Dünyanın yeni bir Fukuşima ve Çernobil felaketi yaşamasını engellemek istemektedir. Ülkelerin gelişen teknoloji ile birlikte birbirleri ile rekabet etmesi, doğal kaynakların sorumsuzca tahribatı sonucu kaynaklarda yaşanan azalma ülkelerin stratejilerinin değişmesine neden olmaktadır. ABD ve Rusya'nın şu an Arktik'te vermiş oldukları stratejik rekabetin temel nedeni buna verilebilecek en güzel örneklerdendir. Arktik 'te bulunan doğal kaynakların ve doğalgaz rezervlerinin bolluğu başta ABD ve Rusya olmak üzere gelişmiş dünya ülkelerinin ilgilerinin bu bölgeye çevirmiştir. Ülkeler bu bölgede gözlem istasyonları kurmuş ve araştırma ekipleri göndermiştir. Bu gelişmeler özellikle de bu bölgeye kıyaslı olan devletler arasında sınır konusunu da günceme getirmiştir. Özellikle son dönemde askeri ve güvenlik konuları ile birlikte enerjinin ön plana çıkması ülkelerin bu doğrultuda kararlar almasını ve yatırım yapmalarını beraberinde getirmiştir.

Bir diğer hususta ise özellikle enerji üretimi için aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkelerin nükleer enerjiye artan ilgilerinin artmasıdır. Batılı ülkeler, gelişmekte olan ülkelere bu tesislerin yapımı için projeler sunmakta ayrıca hem tesisleri kendileri yapacağı gibi bu enerjinin gelirlerinden de pay almaktadır. Burada nükleer enerji için yapılacak tesislerde yaşanacak en ufak bir hata sonucu oluşacak felaketler dikkate alınmamakta ülkeler tamamen gelir odaklı hareket etmektedirler.

Ülkelerin yenilenebilir enerji kaynaklarına gereken önemi vermemesi ve halen doğal gaz ve petrol üzerine anlaşmalar yapması çevreci toplumun büyük kesiminde tepki ile karşılanmaktadır. Özellikle Rusya'nın dünya doğal gaz rezervlerinin büyük kısmını sınırlarında bulundurması ve uluslararası anlaşmalar yolu ile bu doğal gazı Avrupa ve dünyaya dağıtması dikkat çekici düzeydedir. Yapılan bu anlaşmalar ülkelerin ihtiyacını karşılamakla birlikte ülkeleri çok daha fazla bağımlı hale getirmektedir. Halen ülkelerde kömür üretiminin devam etmesi, petrol kuyularının gün geçtikçe artması çevre bilincinin maalesef hükümetler seviyesinde de oluşmadığını göstermektedir.

Çevre bilinci oluşturmak için özellikle başta Greenpeace olmak üzere pek çok örgüt tepki göstermek ve dikkati çekmeye çalışmıştır. Yakın zamandaki en güzel örneği; Greenpeace'in kendine ait gemisi ile Rusya'ya Kuzey Denizi'ndeki Petrol

aramalarına karşın protesto amaçlı gitmesi olup, orada Rus askeri güçler tarafından hem gemisine el konulmuş hem de Greenpeace üyeleri tutuklanmıştır. Pek çok ülkenin uluslararası alanda dile getirmiş olduğu çevre bilinci ve hassasiyeti maalesef uygulamada sınıfta kalmaktadır. Dikkatli bir şekilde çalışma yapıldığında yenilenebilir enerji kaynaklarının maliyet olarak da nükleer enerji gibi kaynaklardan çok daha ucuz ve çevre dostu olduğu aşikârdır.

Türkiye’de de çalışmalar gerçekleştiren Greenpeace özellikle, GDO’suz tarım ürünleri, nükleer ve kömür karşıtı eylemleri ve gemi sökümüne karşı kampanyalar yürütmüş ve yürütmektedir. Özellikle ülkemizde termik santrallerin sayılarının fazla oluşu ve gün geçtikçe artışı ülkemizde de çevre bilincinin henüz oluşmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Son dönemde yapılan yenilikler ve alınan yeni kararlar doğrultusunda özellikle finans kuruluşları yenilenebilir enerjilere yönelik krediler vermeye başlamıştır. Son dönemde ülkemizde gelişen güneş enerjisi santralleri (GES) projelerinin artması ve bu projelere bankaların gerek kendi kaynakları ile gerekse yurt dışı ülkelere almış oldukları sendikasyon kredileri ile destek vermektedir. Ülkemizde çevre ile ilgili duyarlılık son dönemler de artmış, özellikle dünya genelinde yapılan çevre için bir dakikalığına ışıkların kapanması gibi kampanyalara destek verilmektedir.

Günümüzde sivil toplum kurumlarının bağımsızlıkları ve etkinlikleri tartışılmakla birlikte, Greenpeace, hiçbir devlet ve siyasi oluşuma bağlı olmayan, ekonomik destek almayan ve her şeyden önemlisi şiddet içermeyen ama şiddet gören bir sivil toplum kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada hali hazırda pek çok sivil toplum kurumu çeşitli ülkelere mali anlamda desteklenmektedir. Ancak Greenpeace sadece üyelerinden ve gönüllüler tarafından toplanan yardımlar çerçevesinde hareket etmektedir. Diğer sivil toplum örgütlerinden farklı olarak, en büyük sermayesi katılımcıları olup, örgüte katılımı yüz yüze ilişkiler ile kurmayı öncelikleri arasına koymuştur. Bir diğer ayırıcı özelliği söz konusu eylemlerini başarıya ulaşıncaya devam ettirmesidir. Kurulduğu günden bugüne kadar hepsinde olmasa dahi birçok eyleminde başarıya ulaşmıştır. Bu başarılar sonucu ya planlanan zararlı eylemler gerçekleştirilmemiş veya süresi belli olmayan gelecek bir zaman dilimine ertelenmiştir.

Genel anlamda, sivil toplum kuruluşlarının özellikle küreselleşme ve neo-liberal politikalar sonucu gelişmiş ve daha anlamlı ve etkili kurumlar olmaya başlamıştır. Her alanda olduğu gibi çevre alanında da sivil toplum kuruluşlarının önemi ve faaliyetleri artmıştır. Kendilerini devletlerden bağımsız olarak sivil toplum kuruluşları siyasi ve ekonomik bağımsız olarak kendilerini tanımlamaktadır. Her ne kadar kimi sivil toplum kuruluşlarını devletler finanse etse de, artık sivil toplum kuruluşlarının kendi faaliyetleri sonu elde etmiş olduğu gelirler söz konusudur. Gönüllülük üzerine kurulu bu örgütlere üyelerinin veya bu örgütü destekleyenlerin de yapmış oldukları bağışlar bu kuruluşların daha bağımsız hale gelmesini sağlamaktadır. Dünyada bu kuruluşların çok uluslu şirketler ile birlikte iş birliği içinde olduğunu ve ülkelerde lobi faaliyetlerinde bulunarak bu şirketlerin diğer ülkelerde faaliyet göstermesini hızlandırdığı yönünde düşünenler olsa da, sivil toplum kuruluşlarının günümüzdeki önemi ve konumu en az devletler kadar önemli olduklarını ortaya koymaktadır.

Günümüzde özellikle üçüncü sektör olarak kabul edilen sivil toplumun etkinliğinin artması önem arz etmektedir. AB ve BM'in uluslararası alanda gerçekleştirmiş oldukları toplantılara ülkeler ile birlikte sivil toplum kurumlarının da çağırılması, karar alma aşamalarında oy haklarına sahip olması, günümüzde sivil toplum kurumlarının geldiği yeri ve kazandığı önemi bir kez daha göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus – Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akal, B. C. (2000). *Devlet Kuramı*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Akpınar, G. B. (2017). Uluslararası Hukuk Çerçevesinden Arktik Güvenliği Politikalarının Analizi: Rusya ve ABD Örneği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2), 83-118.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 193-202.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arslan, H. (2011). Bir ‘Doğrudan Eylem Hareketi’ Olarak Greenpeace (Yeşil Barış). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 247-258.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357-374.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 188-212.
- Baykal, H. ve Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.
- Bottomore, T. (Ed.), (2005). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (Çev. M. Tunçay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, M. ve May, J. (1992). *Greenpeace Yeşil Barış’ın Öyküsü*. (Çev. S. Yücesoy). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cebeci, K. (2008). Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, 71, 23-39.
- Çımrın, K. F. (2009). Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 195-203.
- Çoban, B. (2009). Küreselleşme, Sendikalar ve İletişim. *Toplum ve Demokrasi Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 91-110.
- Çokgezen J. (2007). Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 91-115.

- Elçin, A. Bora (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi, Web: <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf> adresinden 24.04.2018'de alınmıştır.
- Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(44), 5-23.
- Gönenç, A. A. (2001). Sivil Toplum - Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Web: <https://serdargunes.files.wordpress.com/2014/08/sivil-toplum-aysenur-akpinar.pdf> adresinden 28.04.2018'de alınmıştır.
- Göngen, M. A. (2013). Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 117-134.
- Gönlübol, M. (2000). *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Greenpeace (2018). “ABD”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/enerji/huekuemetler/abd/> 05.05.2018'de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Başarılar”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/basarilar/>, 02.04.2018'de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Biz Kimiz?”. Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/>, 07.04.2018'de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Enerji (D)evrimi: Sürdürülebilir Bir Dünya için Enerji Yol Haritası”, Web: <https://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/report/2008/4/enerji-devrimi-raporu.pdf>, 05.05.2018'de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Greenpeace Akdeniz Ofisi 2015 Faaliyet Raporu”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/press/reports/2015-faaliyet-raporu/>, 05.04.2018'de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Greenpeace Uluslararası'nın Yeni Genel Direktörü Kumi Naidoo, Görevine 15 Kasım'da Başlıyor”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/kumi-naidoo/>, 05.04.2018'de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Greenpeace'in Bilimsel Çalışmaları”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/bilimsel-calismalarimiz/>, 09.04.2018'de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Greenpeace'in Kurucuları”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/greenpeacein-kuruculari/>, 07.04.2018'de alınmıştır.

- Greenpeace (2018). “Kampanyalar: Neler yapıyoruz?”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/>, 05.04.2018’de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Nükleer Enerji: İklimi Sırtından Vurmak”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/report/2010/4/nukleer-enerji-isv.pdf>, 11.05.2018’de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Trakya’da olası kömürlü termik santraller 11 bin erken ölüme yol açacak”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/Trakyada-olas-komurlu-termik-santraller-11-bin-erken-olime-yol-acacak-180305/>, 20.05.2018’de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Türkiye, enerji geleceği konusunda önemli bir yol ayrımında”, Web: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/dunya-enerji-kongresi-161014/>, 25.05.2018’de alınmıştır.
- Greenpeace (2018). “Nükleer Enerji, İklimi Sırtından Vurmak”, Web: <https://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/report/2010/4/nukleer-enerji-isv.pdf>, 15.07.2018’de alınmıştır.
- Güloğlu, T. ve Es, M. , (2015). Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Yönetimlere Etkisi, *III. Uluslararası STK'lar Kongresi*, 147-154. Web: <http://web.hitit.edu.tr/dosyalar/yayinlar/fatihsanoz@hititedutr030320153Z0L2U3W.pdf> adresinden 05.07.2018’de alınmıştır.
- Habermas. J. (2017). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (Çev. T. Bora – M. Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Halifeoğlu, M. ve Yetiş M. (2013). Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İkiliği ve Kuramsal Kökenler. *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 163-188.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2015). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*. (Çev. A. K. Bayram). Ankara: Adres Yayınları.
- Kantarıcı, Ş. (2012) Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.16; 47-85. Web: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423902038.pdf> adresinden 19.04.2018’de alınmıştır.
- Kaplan, Z. (2010). Avrupa Birliği’nde Çevre ve Ticaret Etkileşimi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 72-100.
- Kartal, Z. (2007). Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 251-264.

- Kaya, M. (2009). Küreselleşme Yaklaşımları, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 1-16.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum*. (Çev. N. Erdoğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kennedy, P. (1996). *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*. (Çev. F. Üçcan). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Keulder, T. (2018), Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne Ulaşılması Sürecinde Sivil Toplumun Rolü (Çeviri: A. M. Kamac), Namibya Demokrasi Enstitüsü.Dergisi, S.2; 1-9. Web: www.tasam.org/Files/Icerik/File/_045ca58c-cb6d-4509-9704-2b8f4ff4333d.pdf. adresinden 12.03.2018'de alınmıştır.
- Keyman, E. Fuat. (2006). Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(9), 1-20.
- Kıvılcım F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5(1), 219-230.
- Koçer, G. (2004). Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 101-122.
- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 3(2), 1-11.
- Oran, B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Özdemir, S., Basel, H. ve Şenocak, H. (2010). Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 151-234.
- Özesmi, U. (2010). *Yasak Meyve: Cehennemden Çıkış*. İstanbul: TB Yayıncılık.
- Özkazanç, A. (2007). *Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özkul O. (2017). Demokratik Hakların Gelişmesinde Sivil Toplum Düşüncelerinin Katkısı. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(14), 10-24.
- Rosenthal, M. ve Yudin P. (1980). *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, (Çev. E. AYTEKİN-A. ÇALIŞLAR). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Ryfman, P. (2006). *Sivil Toplum Kuruluşları*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sabah (2018), Web: <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/05/04/dun105.html> adresinden 25.02.2018'de alınmıştır.
- Sander, O. (2005a). *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sander, O. (2005b). *Siyasi Tarih, 1918- 1994' e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2004). *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sevim, H. (2006). Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(9), 89-124.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. ,Güneş. H. ve Keleşoğlu E. (2011). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Spence, C. (2007). *Küresel Isınma: Sağlıklı Bir Dünya İçin Çözümler*. (Çev. S.Gönen-S. Açar). İstanbul: Pegasus Yayınevi.
- Şahin, L. ve Öztürk, M. (2008). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 54, 3-29.
- Tamer, M. G. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 89-105.
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal Hareketler 1768-2004*. (Çev. O. Düz). İstanbul: Babil Yayınları.
- Topçu, H. F. (2008). *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetim'den Yönetişim'e Geçiş Sorunu*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Toprak, Z. (2003). *Çevre Yönetimi ve Politikası*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Tumay, M. ve Okatan, F. (2015). Alexis De Tocqueville'e Göre Sivil Toplum. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), 321-339.
- Ulrich, K., Harkonen, J., Blomme B. ve Bayram D., (2014). "Rosatom Riskleri Rus Devlet Nükleer Enerji Şirketi'nin Sorunlu Geçmişi", *Greenpeace*, Web: [https:// med. greenpeace.org/Rosatom_Riskleri.pdf](https://med.greenpeace.org/Rosatom_Riskleri.pdf) adresinden 11.04.2018'de alınmıştır.
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*. (Çev. A. Özbay Erozan). Ankara: Nobel Yayınları.

- Wallerstein, I. (2012). *Liberalizmden Sonra*. (Çev. E. Öz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2016). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*. (Çev. N. Alpay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yetiş, M. (2003). Marx ve Sivil Toplum. *Praksis Dergisi*, 10, 35-72.
- Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yılmaz, M. E. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Dünya Düzeni. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 17, 1-14
- Zencirkıran, M. (2012). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Küresel Sosyal Sorunlar ve Çözüm Arayışları*. Bursa: Dora Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Kerem Baysoyu
Doğum Yeri ve Tarihi : Silifke 1987
Medeni Hali : Evli, 2 Çocuk Sahibi
İletişim Bilgileri : kerembaysoyu@hotmail.com
0534 797 09 01 (GSM)

EĞİTİM

2001-2005 Niğde Atatürk Lisesi
2005-2010 Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü
2008-2013 Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü
2012-2018 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans
Programı

İŞ DENEYİMİ

2011-2017 TEB A.Ş. Kobi Müşteri İlişkileri Yönetici Yardımcısı
2017-Halen T. HALKBANK A.Ş Kobi Uzman Yardımcısı

